

Juhani Heikkilä

“Lukuisia salapolttimoita on löydetty ja hävitetty”

Luvaton paloviinanvalmistus ja -myynti Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven
pitäjien kärjäkunnassa vuosina 1863-1872

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Historian laitos

Jyväskylän yliopisto

kesäkuu 2001

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta
Humanistinen

Laitos
Historian laitos

Tekijä
Juhani Heikkilä

Työn nimi
“LUKUISIA SALAPOLTTIMOITA ON LÖYDETTY JA HÄVITETTY” -
Luvaton paloviinanvalmistus ja -myynti Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven pitäjien käräjäkunnassa vuosina 1863-1872

Oppiaine
Suomen historia

Työn laji
Pro gradu -tutkielma

Aika
Kesäkuu 2001

Sivumäärä
115 sivua

Tiivistelmä - Abstract

Tutkielmassa tarkastellaan paloviinanvalmistukseen ja -myyntiin kohdistuvan normiston ja kontrollin tiukentumista sekä vuoden 1865 kotitarvepolton lakkauttaneen asetuksen täytäntöönpanoa ja vastaanottoa suhteellisen pienen alueen - Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven pitäjien käräjäkunnan - näkökulmasta kymmenen vuoden jaksolla 1863-1872. 1860-luvulle saakka Suomessa toimittiin paloviinanvalmistuksen osalta maanomistukseen perustuvan kotitarvepolto-oikeuden mukaisesti. Poltto-oikeus antoi samalla mahdollisuuden valmistetun tuotteen myyntiin. Kotitarvepolton lakkauttamisen myötä vuodesta 1866 alkaen viinanvalmistus siirtyi suurille tehtaille, ja samalla tavoin viinanmyyntiin oikeutettujen määrä väheni radikaalisti. Jo aikaisemmin viinanvalmistusta oli ollut mahdollisuus vuosittain rajoittaa. Kokonaan kiellettyä se oli vuosina 1863 ja 1864. Vuonna 1865 viinanpoltoa sai harjoittaa kuukauden ajan.

Tutkielman pääkysymys on, toteutuivatko ylhäältä annetut normit rahvaan parissa. Keskeinen merkitys uusien paloviinaa koskevien määräysten täytäntöönpanossa ja valvonnassa oli käytännössä nimismiesten toiminnalla paikallisina lainvartijoina. Ongelman ratkaisussa pyritään vastaamaan myös kysymykseen, millä tavoin uudet normit erosivat kansan totutuista tavoista. Käytännössä intressiristiriidat ilmenivät lain kirjaimen noudattamatta jättämisenä, joka oli tutkimusalueella paloviinaa koskevien asetusten suhteen tutkimusajanjaksolla laajaa.

Päälähteenä ovat alueen käräjäkunnan tuomiokirjat. Käräjillä käsiteltyjen lainrikkomusten kautta valottuu monipuolisesti sekä lainvalvojien edesottamukset normien valvonnassa että tutkimusalueen asukkaiden asennoituminen heidän mielestään selvästi vastenmielisten paloviina-asetusten noudattamisen suhteen. Alkuperäislähteinä on käytetty myös viranomaisten välistä kirjeenvaihtoa sekä paikallisten päätöksentekoelementtien pitäjän- ja kuntakokousten pöytäkirjoja.

Pyrkimyksenä on rakentaa kuva paikallisesta asennoitumisesta suhteessa paloviinaan, laajemmin ajan alkoholikulttuurista sekä pohtia siihen tutkimusajanjaksolla kohdistuneita muutospaineita.

Asiasanat
paloviina, kotitarvepolton lakkauttaminen, alkoholikulttuuri, kontrolli

Säilytyspaikka
Historian laitos

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	1
1.1. Aikaisempi tutkimus	1
1.2. Rikokset 1800-luvulla	4
1.3. Tutkimustehtävä	8
1.4. Lähteet	18
2. PALOVIINA MAASEUDUN TALOUDESSA JA TAPAKULTTUURISSA	20
2.1. Viina arjessa ja juhlassa agraarisessa Suomessa	20
2.2. Etelä-Pohjanmaa vahvana paloviina-alueena	23
3. TIUKENTUVA NORMISTO JA KONTROLLI PALOVIINAA KOHTAAN	25
3.1. Lainsäädännölliset muutokset	25
3.2. Paikallinen päätöksenteko	30
3.3. Viranomaiset lainvalvojina	33
3.4. Käräjillä käsitellyt ja rangaistukseen päätyneet paloviinatapaukset tutkimuskäräjäkunnassa	36
3.5. Paloviinatapausten alueellinen jakautuminen	48
3.6. Lainvalvonnan vaikeudet	55
4. SALAPOLTTIMO METSÄSSÄ VIRSTAN PÄÄSSÄ TORPASTA - TALOT VIINANMYYNNIN KESKUKSINA	65
4.1. Viinanvalmistuksesta syytetyt ja salapolttimon paikka	65
4.2. Viinanmyynnistä syytetyt ja myyntipaikka	74
5. "SIIROLLA SILMIN JA KALLELLA KORVIN" - ALKOHOLIKULTTUURI MUUTOSPAINEESSA	87
LÄHTEET	101
LIITTEET	110

1. JOHDANTO

1.1. Aikaisempi tutkimus

Alkoholi ja siihen liittyvät ilmiöt ovat kiinnostaneet historiantutkijoita Suomessa kohtuullisen laajasti. Eri aikoina tutkimukselliset näkökulmat ovat vaihdelleet, ja tätä myötä sekä alkoholipolitiikka että -kulttuuri historiallisina ilmiöinä ovat säilyneet tutkijoiden mielenkiinnon kohteina. Paitsi että alkoholia voidaan lähestyä poliittisena probleemana tai kulttuurisena ilmiönä, liittyy alkoholiin menneisyydessä myös tiettyjä taitekohtina ja poikkeusvaiheina pidettyjä ajanjaksoja, joihin syventymällä aihepiiriä on pyritty tarkastelemaan.

Paloviinan kotitarvepolton lakkauttaminen vuonna 1866 on eräs huomiota saanut taitekohta. Kattava ja seikkaperäinen tutkimus aiheesta on Uno Tuomisen väitöskirja *Suomen alkoholipolitiikka 1866-1886*, jossa käsitellään kotitarvepolton lakkauttamiseen johtaneet poliittiset vaiheet sekä alkoholipolitiikkaa tätä seuranneilta vuosilta. Vuonna 1950 julkaistu väitöskirja käsittelee otsikostaan huolimatta vain viinanvalmistuspolitiikkaa vuosina 1866-1875. Teoksen toisen osan julkaisemiseen kului lähes kolme vuosikymmentä; tässä aihe selvitetään loppuun valmistuksen osalta sekä myyntipolitiikka koko aikajaksolta.¹ Myös Mikko Mielosen teologian tieteenalaa kuuluvassa kirkkohistoriallisessa tutkimuksessa käsitellään suunnilleen samaa ajanjaksoa (1859-1886) Suomen papiston ja pappissäädyn edesottamusten näkökulmasta. Tutkimuksessa on varsin tarkasti selvitetty papiston suhtautuminen niin viinan kotitarvepolton lakkauttamiseen kuin myöhemmin 1880-luvulta alkaen viriävään raittiusliikkeeseen.²

Uno Tuominen oli innokas raittiusmies, mikä näkyy selvästi osasta hänen tuotantoaan. Hän on laatinut tieteellisesti kevyehkömmän Raittiuden Ystävien - tai oikeammin Kohtuuden Ystävien - historiaa aikavälillä 1853-1883 käsittelevän teoksen sekä jo vuonna 1928 julkaistun pienimuotoisen tutkimuksen viinankäytöstä vapaudenajalla. Viimeisimpänä aihepiiriä käsittelevänä teoksenaan hän laati vuosisadasta toiseen ulottuvan yleisesityksen Suomen alkoholipolitiikasta.³ Tuomisen tuotantoon kuuluu lisäksi runsaasti tässä tarkemmin

---

¹ TUOMINEN 1950; 1979.

² MIELONEN 1973.

³ TUOMINEN 1953; 1928; 1981.

esittelemättä jäävää raittiuskirjallisuutta. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella myös useat muut raittiuspöyrinnöissä vaikuttaneet miehet ovat julkaisseet alkoholin historiaan liittyviä teoksia⁴, heistä mainittakoon Viljo Hytönen. Sen lisäksi, että Hytösen myöhempään tuotantoon kuuluvat *Suomen kieltolakiliikkeen historia* sekä *Suomen raittiustiikkeen historia*, hän syventyi jo vuonna 1905 julkaistussa teoksessaan Aleksanteri I:n aikaiseen alkoholipolitiikkaan, ja jatkoi tutkimusta toisessa teoksessa aina vuoden 1866 kotitarvepolton lakkauttamiseen saakka.⁵ Aleksanteri I:n ajan paloviinapolitiikkaa käsittelevässä teoksessa on jonkin verran lähdeviitteitä, mutta muuten Hytösen tuotannon uskottavuutta syö viittausten puute sekä yleinen kertomuksenomainen ote. Merkittävä vaikutus käsityksiin suomalaisten suhteesta alkoholiin on ollut myös sosiologi Veli Verkon tutkimuksilla. Kriminologiaa ja tilastollisia menetelmiä hyödyntäen Verkko esimerkiksi löysi suomalaisesta kansanluonteesta selviä yhteyksiä alkoholin väärinkäytön ja henkirikollisuuden välille. Eroja oli hänen mukaansa kansanluonteessa ja viinansietokyvyssä myös Suomen eri maakuntien asukkaiden välillä.⁶ Verkon tutkimustulokset on sittemmin laajasti kyseenalaistettu.

Vuosien 1919-1932 kieltolaki on herättänyt suomalaisissa paljon intohimoja, ja se on jälkeempään saanut varsin romantisoitun maineen ja sitä myötä romanttissävyyistä kirjallisuutta. Varsinaista kieltolakia koskevaa tutkimusta edustaa vuonna 1979 julkaistu Jorma Kallenaution väitöskirja *Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana*, jossa otsikon mukaisesti aihetta käsitellään poliittisesta näkökulmasta.⁷ Myös esivallan näkökulmasta ja alkoholia poliittisena probleemana lähestyy historiantutkija Ilkka Mäntylä kahdessa vapaudenaikaa ja kustavilaista kautta käsittelevässä tutkimuksessaan vuosilta 1985 ja 1995. Otsikoidensa *Suomalaisen juoppouden juuret* ja *Suomalaisen juoppouden kasvu* mukaisesti alkoholi - ja nimenomaan paloviina - esiintyy teoksissa juoppoutta aiheuttavana kasvavana ongelmana, johon esivalta pyrki vaihtelevasti löytämään ratkaisuja. 1700-luvun alkoholipolitiikan esityksinä teokset ovat varsin kattavia. Lisäksi Mäntylä on kirjoittanut lähinnä hallitsijoiden hovien ja säätyläistön alkoholikulttuuria käsittelevän teoksen viinin

---

⁴ Raittiushenkisistä historioitsijoista ja heidän tuotannostaan on kirjoittanut Matti Peltonen, ks. PELTONEN 1990, s. 75-78.

⁵ HYTÖNEN 1921; 1930; 1905. Hytösen teos *Suomen paloviinapolitiikka 1826-1866* ei ollut tätä tutkielmaa varten saatavissa.

⁶ Verkolta on aihepiiristä lukuisia julkaisuja, mm. VERKKO 1942; 1949.

⁷ KALLENAUTIO 1979.

historiasta Suomessa.⁸

Raittiusliikkeen viriämistä ja järjestäytymistä käsittelee Irma Sulkunen laajassa tutkimuksessaan *Raittius kansalaisuskontona* vuodelta 1986. Tutkimus alkaa 1870-luvulta, jolloin absolutistinen raittiusideologia vähitellen alkoi saada Suomessa kannatusta. Tutkimus perustuu runsaaseen lähdeaineistoon ja lähestyy aihetta sekä ylhäältä valtakunnallisista muutoksista että alhaalta paikallisista raittiusyhdistyksistä käsin.⁹

Tuoreemmassa tutkimuksessa alkoholin historiaa pitkällä aikavälillä sekä poliittisena ongelmana että kulttuurisena ilmiönä on pyrkinyt kuvaamaan Matti Peltonen. Useissa hänen artikkeleissaan, joita on mm. koottu teokseen *Viinapästä kolerakauhuun*, pohditaan alkoholiin liittyviä ilmiöitä monista eri näkökulmista.¹⁰ Vuonna 1997 julkaistussa kokoavassa teoksessaan *Kerta kiellon päälle - Suomalainen kieltolakimentaliteetti* hän lähestyy aihetta kontrollin ilmenemisen kautta lähtien vuoden 1733 juopumusasetuksesta. Tarkastelussa on kontrolli sekä alkoholin nauttimista että sen valmistusta ja myyntiä kohtaan, ja eri ajankohtien tilannetta peilataan suhteessa rajoittamispolitiikan huipentumaan kieltolakiin vuosina 1919-1932. Tätä kautta hän pyrkii rakentamaan kuvan käsitteelleen "suomalainen kieltolakimentaliteetti". Peltonen esittää teoksessa kannottoja useimpiin Suomen historiassa alkoholia koskeneisiin lainsäädännöllisiin ja kulttuurisiin pulmakohtiin perustaen teesinsä pääosin aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Näkökohdat ovat mielenkiintoisia, mutta jäävät osin vaille tarkempaa perustelua.¹¹

Tuoreemmassa tutkimuksessa alkoholi on saanut enemmän huomiota nimenomaan kulttuurisena ilmiönä. Uuden ajan alun alkoholikulttuuria lähestyy Kustaa H. J. Vilkuna tutkimuksessaan *Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500-1700-luvun Suomessa*. Vilkuna on hylännyt aikaisemmassa tutkimuksessa yleisen auktoriteettikeskeisyyden ja alkoholin kielteisiä piirteitä korostavan asennoitumisen ja lähestyy aihetta alkoholin nauttijoista käsin. Tutkimus perustuu laajaan tuomiokirja-aineistoon, ja sen kautta rakentuu seikkaperäinen kuva aikaisempien vuosisatojen ihmisten

---

⁸ MÄNTYLÄ 1985; 1995; 1998.

⁹ SULKUNEN 1986.

¹⁰ Neljä artikkelia teoksessa PELTONEN 1988.

¹¹ PELTONEN 1997.

suhteesta alkoholiin.¹² Samalla tavoin kansanomaisia käsityksiä eritellen alkoholikulttuuria tarkastelee Satu Apo useissa aihetta käsittelevissä artikkeleissaan. Folkloristi Apon lähdeaineistoon kuuluu vanhemmilta ajoilta pääosin kansanrunous ja muu suullinen perinne, ja 1800-luvun loppupuolta ja 1900-lukua koskevissa artikkeleissa myös haastattelut ja kyselytutkimukset.¹³ Kieltolakiaikana alkoholia koskeneita normijärjestelmiä ja alkoholiin liittyviä kulttuurisia piirteitä paikallisesta Viitasaaren näkökulmasta on tarkastellut pro gradu -tutkielmassaan Johanna Hämäläinen. Hän on jatkanut saman aihepiirin käsittelyä myös tuoreessa erääseen dramaattiseen tapahtumaan keskittyvässä artikkelissaan *Pirtukuninkaan viimeinen matka*, jossa kyseisen tapahtuman eri piirteiden erittelyn kautta valotetaan monia mielenkiintoisia seikkoja 1920-luvun arvomaailmasta ja ilmapiiristä yleensä.¹⁴

Myös paikallishistorioissa viitataan yleensä edes jossain määrin käsiteltävien pitäjien alkoholitalanteeseen eri aikoina, mutta usein tiedot ovat melko ylimalkaisia, eikä varsinaisia tarkkoja kuvauksia juuri ole. Aulis J. Alanen, joka on kirjoittanut tämän tutkielman tutkimusaluetta käsittäviä paikallishistorioita sekä 1700-lukua käsittelevän maakuntahistorian, on kuitenkin ehkä poikkeuksellisen laajasti tarkastellut valtakunnallisen alkoholipolitiikan linjamuutosten ilmenemistä paikallisella tasolla.¹⁵

1.2. Rikokset 1800-luvulla

Rikollisuus on ollut uudemmassa historiantutkimuksessa enenevän kiinnostuksen kohteena. Rikoksiin ja kriminalisoituihin ilmiöihin kohdistuneista kontrollitoimista jäänteinä olevien lähteiden kautta voi selvittää paitsi eri ajanjaksojen rikollisuutta ja sen rakennetta, myös eri aikoina vaihtelevia käsityksiä siitä, mikä ylipäänsä on ollut esivallan määritelmän mukaan rikollista toimintaa. Rikokset ja niiden torjunta kertovat kuitenkin myös muuta. Niiden tutkimisen kautta voi lähteitä tulkiten saada selville paljonkin tutkittavan ajanjakson yhteiskunnasta, arvoista ja elämänmenosta yleensä.¹⁶

---

¹² VILKUNA KHJ 1995, s. 210-322.

¹³ APO 1991, s. 7-28; 1994, s. 368-372; 1995, s. 393-402; 1999, s. 101-144.

¹⁴ HÄMÄLÄINEN 1999; 2000, s. 371-404.

¹⁵ ALANEN 1949; 1953; 1970.

¹⁶ Historiallisesta kriminologiasta ks. esim. MATIKAINEN 2000, s. 9-19; RAKKOLAINEN 1996, s. 12-26; myös YLIKANGAS 1973, s. 4-23.

Tässä suppeassa katsauksessa 1800-luvulla Suomessa ilmenneestä rikollisuudesta luodaan taustaa tutkielman kysymyksenasettelulle. Erityisesti huomioidaan alkoholiin liittyvä rikollisuus ja sen suhde muihin käräjillä käsiteltyihin lainrikkomuksiin. Tämän tutkielman tutkimusalue sijoittuu maakunnallisesti Etelä-Pohjanmaalle, joten kyseisen maakunnan rikollisuus asettuu erikoistarkasteluun. Kattavia tutkimuksia koko Suomen rikollisuudesta 1800-luvulla ei ole saatavilla, mutta Heikki Ylikankaan tutkimuksissaan laatimat vertailevat tilastot antavat tilanteesta riittävän kuvan.

Ylikangas on laatinut prokuraattorin kertomusten tilastoliitteiden perusteella tilaston alioikeuksissa Suomessa 1840-luvun ja toisaalta 1870-luvun loppupuolen vuosina nostetuista syytteistä (ks. liite 1). Eri rikollisuuden muodot hän on jakanut kahdeksaan eri lajiin. 1840-luvulla kaikkein suurin osuus rikoslajeista oli juoppoudella, johon Ylikangas on lukenut juopumuksen lisäksi niin luvattoman paloviinanvalmistuksen, kapakanpidon kuin muut alkoholia koskevien normien rikkomista koskeneet syytteet. Hiukan alhaisempi oli tappeluiden osuus, ja kolmanneksi suurin ryhmä olivat salavuoteussyytteet. Yleisiä olivat myös varkaussyytteet. Pienempiä osuuksia taas oli törkeillä rikoksilla kuten murhien, tappojen ja kuolemantuottamusten ryhmällä sekä lapsenmurhilla. Samoin pienen ryhmän muodostivat itsemurhat. Kaikkein pienin osuus oli ryöstöillä. 1870-luvun loppupuolelta kootuissa luvuissa rikoslajien voimasuhteet olivat jonkin verran muuttuneet. Juoppous oli menettänyt kärkipaikkansa tappeluille, ja myös salavuoteus oli noussut nostetuissa syytteissä juoppouden ohii. Myös lukumääräisesti juoppouden ryhmään kuuluvista rikoksista nostettujen syytteiden määrä oli 1840-luvun jälkipuolen vuosiin verrattuna vähentynyt selvästi. Juopottelu, luvaton viinanpoltto ja salakapakointi olisivat siis Ylikankaan kokoamien tietojen mukaan 30 vuoden aikana selvästi vähentyneet.¹⁷

Myös Etelä-Pohjanmaalla juoppous oli 1840-luvulla selvästi suurin nostettujen syytteiden ryhmä, ja 1870-luvulla myös siellä rikoslaji menetti johtoasemansa vähennyttyään radikaalisti myös lukumääräisesti. Verrattaessa eri rikoslajien esiintymistä Etelä-Pohjanmaalla 1840-luvulla suhteessa koko Suomen rikollisuuteen, on havaittavissa kolme muista erottuvaa ryhmää. Lapsen- ja itsemurhista, varkauksista sekä salavuoteudesta nostettujen syytteiden määrät olivat Etelä-Pohjanmaalla väestösuuteen suhteutettuna samaa luokkaa tai hiukan

---

¹⁷ YLIKANGAS 1988, s. 663.

alempia kuin koko Suomessa, sen sijaan henkirikollisuuden, ryöstöjen ja juoppouden osuudet olivat väestöosuuteen nähden selvästi koko maan lukuja korkeampia. Myös nostettujen tappelusyytteiden luku oli korkeampi, mutta ei niin paljon kuin kolmen mainitun rikoslajin. Kokonaisuutena ottaen nostettujen syytteiden suhteellinen osuus maakunnassa verrattuna koko maan lukuihin ei kuitenkaan ollut juurikaan korkeampi. Etelä-Pohjanmaalla vallitsi 1800-luvulla puukkojunnariajaksi kutsuttu korkean väkivalta- ja henkirikollisuuden ajanjakso, joten henkirikollisuuden erottuminen synkempänä rikoslajina ei ole tässä mielessä yllättävää. Ilmeisesti 1840-luvulla siis myös juopumusta ja muuta alkoholiin liittyvää rikollisuutta ilmeni alueella asukaslukuun nähden enemmän kuin muualla Suomessa. 1870-luvun tilastojen valossa tilanne oli kuitenkin muuttunut. Tällöin juoppoudesta nostetut syytteet olivat Etelä-Pohjanmaalla väestöosuuteen nähden kutakuinkin samalla tasolla kuin koko maassa. Samoin ryöstöjen määrä oli laskenut koko Suomen lukujen tasolle, ja kokonaisuutena ottaen syytteitä oli nostettu maakunnassa suhteellisesti vähemmän kuin koko Suomen mittakaavassa. Ainoastaan henkirikosten taso oli säilynyt selvästi muuta maata korkeampana.¹⁸

Edellisissä luvuissa esitetyt tiedot perustuvat melko pieneen vuosiotantaan. Samoin ne ovat tilastoihin perustuvia, ja eivät täten kerro enempää 1800-luvun elämänmenosta, vaikka niistä käykin ilmi erityyppisten kriminalisoitujen ilmiöiden esiintyvyys ajan yhteiskunnassa. Samoin ne kertovat vain nimenomaan tilastoidun eli ilmi tulleen rikollisuuden tasosta, piiloon jääneitä vastaavia, asetettuja normeja rikkoneita tekoja tapahtui varmasti. Ylikankaan mukaan henkirikollisuus oli lajeista kaikkein todennäköisimmin ilmi tullut rikos, johtuen sen vakavuudesta. Samoin yleensäkin vakavammat rikokset. Sen sijaan esimerkiksi juopumus ja salakapakointi olivat sellaisia kriminalisoidun toiminnan muotoja, josta merkittävä osa jäi helposti piiloon tulematta milloinkaan viranomaisten tietoon. Samoin tutkimuksiinsa vedoten Ylikangas esittää, että 1800-luvulla Etelä-Pohjanmaalla muutkin rikokset, kuten lievempi väkivalta ja varkaudet jäivät alueella vallinneen yleisen levottomuuden ja osin jopa terrorin pelon seurauksena tavallista enemmän piilorikollisuudeksi.¹⁹

Rikollisuuden ja sen eri lajien ilmenemisen kautta selviää, mitä tekoja esivalta tai yhteiskunta piti rangaistavana ja poiskitkettävänä. Tietyn rikoslajin nousu, lasku tai yleensä korkea taso

---

¹⁸ YLIKANGAS 1988, s. 658-667.

¹⁹ YLIKANGAS 1987, s. 649-667.

kertoo paitsi kyseisten rikosten olemassaolosta, paljon myös kontrollin tasosta ja sen kohdentumisesta. Hyväksi esimerkiksi joko lainrikkomusten määrän tai kontrollin selvästä muuttumisesta tiukempaan suuntaan käy sakkorangaistusten määrän huima nousu juopumusrikosten osalta sekä Etelä-Pohjanmaalla että ruotsinkielisellä Pohjanmaan rannikolla 1790-luvulta 1820-luvulle. Ylikankaan laskelmien mukaan vuosina 1790-1792 langetettiin alueen kärjäkunnissa yhteensä 100 juopumusrikossakkoa, kun vuosina 1824-1825 lukumäärä oli huimat 522. Myös joidenkin muiden rikoslajien osalta oli tapahtunut tuolloin vastaavaa nousua. Tulkinnanvaraista siis on, alkoiko alueen väestö noiden vuosien välissä juopotella holtittomasti, vai oliko kyse pikemmin valvonnan tiukentumisesta. Vaaka kallistuu enemmän jälkimmäisen vaihtoehdon puoleen.²⁰ Sekä aikaisemmin hyödynnetyssä että jälkimmäisessä Ylikankaan puukkojunkkariajan alkuvaiheita koskevasta tutkimuksesta otetuissa “juoppous”- ja “juopumusrikos”-luvuissa on tämän tutkielman kannalta harmillista se, että niissä on yhdistetty sekä alkoholinkäytön kielteinen ilmiö juopumus, että oikeastaan ihan eri tyyppinen toiminta eli viinanvalmistus ja -myynti. Täten ei siis tiedetä, käsittikö 1800-luvulla käräjille tuotu rikollisuus enemmän alkoholinkäyttöön vai sen valmistukseen ja myyntiin liittyviä lainrikkomuksia. Mutta kuten todettua, tilastoissa joudutaan tekemään yleistyksiä, ja niihin pitäytymällä moni tärkeä seikka myös kriminalisoiduista ilmiöistä jää helposti piiloon.

---

²⁰ YLIKANGAS 1976, s. 180-189.

1.3. Tutkimustehtävä

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan paloviinanvalmistukseen ja -myyntiin²¹ kohdistuvan normiston ja kontrollin²² oletettua tiukentumista sekä vuoden 1865 kotitarvepolton lakkauttaneen asetuksen täytäntöönpanoa ja vastaanottoa. Pääkysymys on, toteutuivatko ylhäältä annetut normit rahvaan parissa. Tätä tarkastellaan suhteellisen pienen alueen - Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven pitäjien käräjäkunnan - näkökulmasta kymmenen vuoden jaksolla 1863-1872. Paikallisesti ja ajallisesti melko suppealla rajauksella päästään syvemmälle aihepiirin problematiikkaan. Keskeinen merkitys oli käytännössä nimismiesten toiminnalla paikallisina lainvartijoina ja uusien ylhäältäpäin tulleiden paloviinaa koskevien määräysten toimeenpanijoina. Ongelman ratkaisun kuuluu myös vastata kysymykseen, millä tavoin uudet normit erosivat kansan totutuista tavoista. Käytännössä intressiristiriidat ilmenivät lain kirjaimen noudattamattomuutena. Paikallisesta perspektiivistä lähtien on mahdollista tehdä kohtuullisen hyvin auktoriteettikeskeisesti makrotasolta tutkitusta aiheesta uusia havaintoja ja löytää aikaisemmin piiloon jääneitä piirteitä.²³

Paloviinan kotitarvepolton lakkauttamisesta alettiin Suomessa vakavasti keskustella 1860-luvun alussa. Aihe ei ollut sinänsä uusi, 1700-luvulla alkoholipolitiikka oli Ruotsin valtakunnan yhteydessä ollut varsin tempoilevaa jyrkän ja vapaamman suhtautumisen

---

²¹ Paloviinanvalmistus tai -poltto (lähteissä brännvins tillverkning tai brännvins bränning) ja -myynti tai kapakointi (brännvins försäljning, brännvins minuterung tai krögeri) olivat siinä määrin rinnakkaisia ilmiöitä, että näitä on tarkoituksenmukaista käsitellä yhdessä. Myös asetukset koskivat sekä valmistusta että myyntiä. Näihin luetaan mukaan myös valmistusvälineiden, raaka-aineiden ja ylimääräisen viinan hallussapito (innehafvande af brännvins redskap, sur tillmäskning tai brännvin).

²² Kontrollilla käsitetään tässä yhteydessä valvontaa, jota joko esivalta tai yhteisö tiettyjen normien eli sääntöjen perusteella yksilöä tai ihmisryhmää kohtaan harjoittaa. Viralliseksi (sosiaaliseksi) kontrolliksi kutsutaan valvontaa, jota harjoittaa jokin auktoriteettitaho (esim. nimismies) perustaen kontrollitoimensa säädettyihin normeihin, kuten lakeihin ja asetuksiin. Epävirallista kontrollia taas on esim. perheen tai yhteisön sisäisesti harjoittama sosiaalinen valvonta, joka tavallisemmin perustuu ajan kuluessa muotoutuneisiin käyttäytymissääntöihin. Tässä tutkielmassa keskitytään nimenomaan viralliseen kontrolliin, jota on mahdollista tutkia monien asiakirjalähteiden avulla. Myös epävirallista kontrollia pohditaan, mutta sen kattavaa tutkimista hankaloittaa lähdeaineiston puute. Sosiaalisen kontrollin käsitteestä ks. esim. NYGÅRD 1985, s. 14-16.

²³ Historiallisen kriminologian kysymyksenasettelujen soveltamisen lisäksi voitaneen tässä yhteydessä viitata myös mikrohistorialliseen lähestymistapaan. Mikrohistoriasta ks. PELTONEN 1999; KALLIOINEN 1997, s. 24-34; GINZBURG 1996; HEIKKINEN 1993. Esimerkkeinä mikrohistoriallisesta lähestymistavasta voidaan mainita Giovanni Levin *Aineeton perintö* (1992) sekä suomalaisista tutkimuksista Risto Alapuron *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933* (1994).

välillä²⁴. Myös 1800-luvulla maanomistukseen perustuva kotitarvepoltto-oikeus oli useaan kertaan pohdinnan alla, mutta vuoden 1800 asetuksen mukaan poltto-oikeuteen voitiin kajota vain valtiopäivillä kaikkien säätyjen hyväksymänä. Valtiopäivät eivät vuoden 1809 jälkeen kokoontuneet, joten asiaan ei polttoajan lyhentämistä lukuunottamatta voitu ennen 1860-lukua puuttua.²⁵ Lakialoite kotitarvepolton lakkauttamisesta valmisteltiin vuoden 1863 kokoonkutsutuille valtiopäiville, jossa se vuonna 1864 talonpoikaissäädyn vastahankaisuudesta huolimatta hyväksyttiin. Kun hallitsijakin oli sen hyväksynyt, uusi asetus julkaistiin 2. maaliskuuta 1865, ja voimaan se astui vuoden 1866 alusta.²⁶ Kuten todettua, jo aikaisempina vuosina polttoaikaa oli voitu perusteltuihin syihin vedoten lyhentää tai tilapäisesti kokonaan kieltää.

Tutkielman aikarajaus, vuodet 1863-1872, on pyritty muotoilemaan esivallan taholta annettujen normien perusteella. Vuoden 1859 asetuksessa viinanvalmistusaika oli jo lyhennetty kuudeksi viikoksi, mutta katovuosiperustetta käytettiin 1860-luvulla taajaan polton rajoittamiseksi. Vuonna 1862 sai paloviinaa valmistaa kahden viikon ajan, mutta vuosina 1863 ja 1864 se oli ainakin Vaasan läänissä kokonaan kiellettyä. Vuonna 1865 kotipoltt-oikeus palasi vielä Etelä-Suomen lääneihin puoleksitoista kuukaudeksi ja pohjoisempaan Suomeen, kuten Vaasan lääniin, yhden kuukauden ajaksi.²⁷ Sen lisäksi, että kysymystä on hedelmällistä tarkastella tällä tavoin lähtien ajankohdasta kun normit tiukkenivat, voi tämän kautta myös löytää mahdollisia näkemyksiä siihen, oliko luvattomassa viinanvalmistuksessa ja -myynnissä kenties eroja ennen ja jälkeen vuoden 1866 kotitarvepolton kiellon. Kymmenen vuoden jakso antaa aiheesta riittävän kuvan. Tutkimusjaksoon mahtuu huomioitava lisäseikka nälkävuodet 1867-1868. Kato vei vuonna 1867 monilla alueilla lähes koko sadon, ja nälkäsekä tautikuolleisuus oli suurta.²⁸ Raaka-aineiden puute lienee vähentänyt myös viinanpolttomahdollisuuksia. Kirjallisuudessa on viitattu "yleisen mielipiteen" kääntymisestä viinan kotipolttoa vastaan nälkävuosien seurauksena. Kyseinen seikka otetaan

---

²⁴ MÄNTYLÄ 1985; 1995.

²⁵ TUOMINEN 1950, s. 24-69; PELTONEN 1997, s. 29-37.

²⁶ PELTONEN 1997, s. 37-38; TUOMINEN 1950, s. 70-85.

²⁷ TUOMINEN 1950, s. 31-32; ALANEN 1953, s. 358-360.

²⁸ Nälkävuosista mm. HÄKKINEN&IKONEN&PITKÄNEN&SOIKKANEN 1991; TURPEINEN 1986.

tarkasteltavaksi.²⁹

Tutkimusalue Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven pitäjien yhteinen käräjäkunta kuului tutkimusajankohtana Vaasan lääniin. Alue on eteläistä Etelä-Pohjanmaata. Käräjäkuntaan kuului edellä mainitun kolmen lisäksi muitakin pitäjiä - tai kuntia; tutkimuksen käsittävällä ajanjaksolla tapahtui nimittäin kunnallishallinnon uudistus. Ilmajoen suurpitäjästä, joka kattoi käräjäkunnan kokonaisuudessaan vielä 1860-luvun alussa, irrottautuivat oman kunnallishallinnon alaisuuteen aikaisemmin Ilmajoen seurakunnan kappeleina olleet Jalasjärvi, Kauhajoki ja Kurikka (1867) sekä vuotta myöhemmin vielä Seinäjoki. Ilmajoen yhteydessä oli tutkimusajanjakson lopussa emäseurakunnan lisäksi enää vain kolme kylää Peräseinäjoen kappelista. Kunnat muodostuivat suurin piirtein jo aikaisemmin emäseurakunnasta irrotettuja kappeliseurakuntien rajoja mukaillen.³⁰ Vuonna 1863 käräjäkunta siis käsitti yhden suurpitäjän, mutta ajanjakson loppupuolella viisi oman kunnallishallinnon omannutta kuntaa.³¹ Alue on maantieteellisestikin laaja, halkaisijaltaan monista kohdin noin 70 kilometriä, ja asukkaita alueella oli tutkimusajankohtana hiukan yli 30000. Ilmajoen emäseurakunnassa asukasluku oli tilaston mukaan vuoden 1865 lopussa 8250, toiseksi suurimmassa Jalasjärven kappelissa taas 6776, Kauhajoella 6114, Kurikassa 4990, Peräseinäjoella 2358 ja pienimmässä eli Seinäjoen kappelissa 1861 asukasta. Vuosien 1867-1868 suuri kuolleisuus aiheutti alueen asukasluvun tilapäisen alentumisen.³² Vain yhden kunnan ottaminen tutkimuskohteeksi olisi sekin mahdollista, mutta ottaen huomioon

---

²⁹ Kääntymisestä kotipoltoa vastaan ks. esim. ALANEN 1953, s. 365.

³⁰ PELTONEN M 1987, s. 541-552; ALANEN 1953, s. 575-579; ALANEN 1970, s. 537-539; RUISMÄKI 1987, s. 564-570. Esitykset kunnalliseen itsehallintoon siirtymisen ajankohdista ovat eri lähteissä hieman ristiriitaiset. Kunnallishallinnon uudistuksesta tarkemmin ks. SOIKKANEN 1966, s. 115-292.

³¹ Työn otsikkoon ja muualle tutkimusalueen nimitys on otettu aikajakson tuomiokirjoista, joissa käräjäkuntaa nimitettiin koko aikajaksolla 1863-1872 kunnallishallinnollisista muutoksista huolimatta Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven pitäjien käräjäkunnaksi. Tämä saattoi johtua nimismiespiirijaosta: Ilmajoen nimismiespiiri kattoi Ilmajoen lisäksi Kurikan, Seinäjoen ja Peräseinäjoen toisen piirin muodostuessa Jalasjärven ja Kauhajoen pitäjistä. Tutkimusalueen kunnista Ilmajoen, Kauhajoen ja Seinäjoen osalta on laadittu kattavat paikallishistoriat tutkielman ajanjaksoa koskien: Ilmajoki ALANEN 1953, Kauhajoki RUISMÄKI 1987, Seinäjoki ALANEN 1970. Kurikan historia I, RINTA-TASSI 1980, kattaa vain ajan 1800-luvun alkuun saakka. Peräseinäjoen ja Jalasjärven osalta paikallishistorioita ei ole laadittu. Jalasjärveltä on artikkelikokoelma VUORELA 1958. Ilmajokea ennen vuotta 1809 käsittelee LIAKKA 1986.

³² SVT VI, Väkiluvun-tilastoa 1 (1865); 5 (1875). Vuoden 1875 väestönlaskennassa käräjäkunnan väkiluku oli noin 32 000. Tutkimusajanjaksolla väestön voi siis nälkävuodet 1867-1868 huomioiden todeta pysytelleen lähellä 30 000:ta; RANTA 1988, s. 925.

näkökulman, nimismiesten harjoittaman paikallistason kontrollin suhteessa kansaan, jäisi aineisto helposti kapeaksi. Yhtenä kärjäkuntana toiminut alue antaa kuvan nimismiesten koko toimintakentästä. Alue kyllä jakautui myös kahteen nimismiespiiriin³³, mutta kirjallisuuden ja tuomiokirja-aineiston perusteella tämä piiriraja oli häilyvä nimismiesten toimiessa ainakin paloviina-asioiden puitteissa tarvittaessa molempien piirien alueella. Kärjäkunnassa toimi kahden kruunun- ja kahden varanimismiehen lisäksi eri aikoina myös varta vasten paloviinan osalta ilmeneviä laittomuuksia kitkemässä kaksi ylimääräistä nimismiestä. Näiden toimien parempaan hahmottamiseen kärjäkuntarajaus sopii parhaiten.

Tutkimuskärjäkunnan naapuripitäjinä olivat länsipuolella Laihia ja sen kappeli Jurva, sekä etelämpänä Kauhajoen naapureina Teuva sekä Lapväärtin kappelit Karijoki ja Isojoki. Pohjoispuolisena naapurina oli Isonkyrön pitäjän kappeli Ylistaro. Idässä puolestaan Seinäjoki rajautui Lapuan kappeliin Nurmoon. Seinäjoen eteläpuolella sijaitsevan Peräseinäjoen naapurina taas oli Kuortaneen kappeli Alavus. Tutkimuskärjäkunnan eteläraja oli samalla läänin raja: vastassa oli Turun ja Porin lääni, maakunnallisesti Satakunta. Lähimmät kaupungit sijaitsivat länsirannikolla. Tärkeimpänä Ilmajoen asukkaiden kaupunkimatkojen kohteena oli läänin pääkaupunki Vaasa, etelämpää Kauhajoelta ja Jalasjärveltä taas käytiin enemmän Kristiinankaupungissa. Pieneen Kaskisiin kaupunkireissuja tehtiin ilmeisesti vähemmän.³⁴ Ilmajoen ja Kauhajoen välissä sijaitsevasta Kurikasta taas käytiin vaihtelevasti joko Vaasassa tai Kristiinankaupungissa.³⁵

---

³³ Nimismiespiirijaoista ks. ALANEN 1953, s. 609-612; RUISMÄKI 1987, s. 543-544; YLIKANGAS 1996, s. 326-332. Epäselvyyttä ilmenee myös näiden piirijakojen osalta.

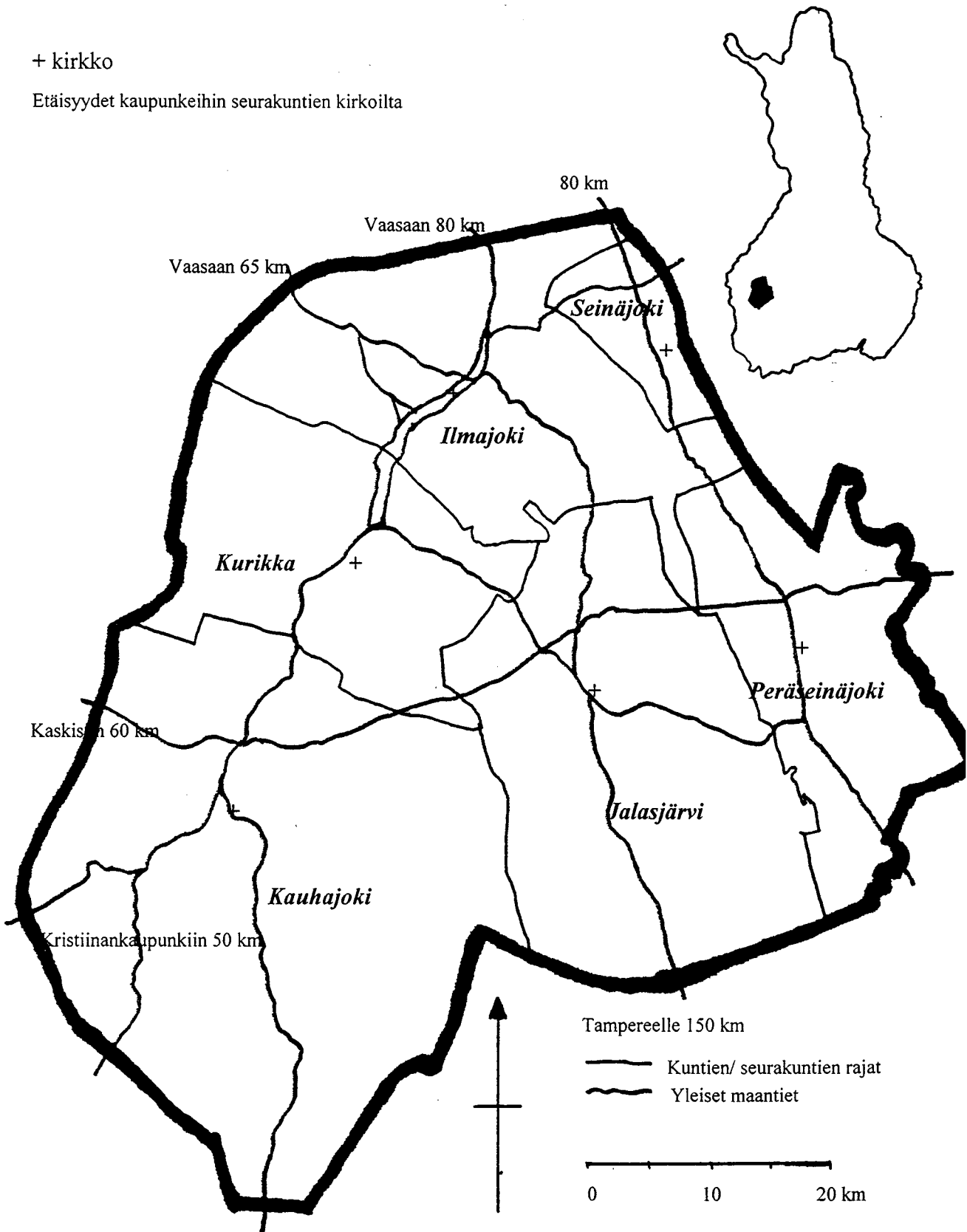
³⁴ RANTA 1988, s. 429-431.

³⁵ RINTA-TASSI 1980, s. 368.

KARTTA 1: Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven pitäjien käräjäkunta
 (vuoteen 1867 saakka Ilmajoen suurpitäjä)

+ kirkko

Etäisyydet kaupunkiin seurakuntien kirkoilta

Lähde: LIAKKA 1986.

Tutkimusalueen asutus oli pääosiltaan seudulle tyypillistä jokivarsiasutusta. Erityisesti Ilmajoen ja Kurikan asutus oli keskittynyt melko tiiviisti Kyrönjoen rannoille nauhamaisiksi ja tiheiksi kylämuodostelmiksi. Kauhajoella, Jalasjärvellä, Seinäjoella ja Peräseinäjoella kylät taas olivat muodostuneet Kyrönjoen latvaosien, sivujokien ja luomien varsille. Jalasjärvellä oli myös seudulle harvinaisempia pieniä järviä. Ilmajoki ja Jalasjärvi jakautuivat kumpikin kahdeksaan eri kylään, Kauhajoella kyliä oli kuusi, Kurikassa viisi ja Peräseinäjoella kolme. Seinäjoen kappeli, myöhemmin itsenäinen kunta muodostui yhdestä ainoasta kylästä. Väkiluvun lisääntyessä ja raivaustarpeen kasvaessa asutus oli levinnyt 1800-luvulla yhä kauemmas joesta. Talollistalot sijaitsivat yleensä jokien läheisyydessä, kun taas torpat useammin kauempana metsänrajassa.³⁶

Kuten muukin 1800-luvun puolen välin Suomen maaseutu, tutkimusalue oli lähes täysin agraarinen; lähes koko väestön toimeentulo liittyi tavalla tai toisella maanviljelykseen. 1800-luvun kehitykselle oli voimakkaan väestönkasvun seurauksena leimaa-antavaa tilojen halkominen ja erityisesti vuokraviljelmien lukumäärän nopea kasvu. Raimo Rannan laatimien tilastojen mukaan tutkimuskäräjäkunnan eli Ilmajoen suurpitäjän alueella oli vuonna 1860 yhteensä 915 itsenäistä tilaa. Eniten itsenäisiä tiloja oli Jalasjärven kappelissa, 235, ja toiseksi eniten, 209, Ilmajoella. Kauhajoella tiloja oli 157, Kurikassa 155, Peräseinäjoella 89 ja pienimmässä kappelissa Seinäjoella 70. Vuokraviljelmien eli torppien lukumäärä sen sijaan oli noussut yli kaksinkertaiseksi tiloihin nähden: vuonna 1860 käräjäkunnassa oli yhteensä 2147 torppaa. Suhteellisesti eniten torppia oli Kauhajoen kappelissa (490), keskimäärin kolme torppaa yhtä tilaa kohti. Paljon tätä alhaisempi ei torppien suhteellinen osuus ollut Ilmajoellakaan (581 torppaa). Jalasjärven (480) ja Kurikan (357) kappeleissa torppia oli noin kaksinkertainen määrä tiloihin nähden. Suhteellisesti vähiten torppia oli Peräseinäjoella (150) ja Seinäjoella (89), Seinäjoella vain vähän yli yksi kutakin itsenäistä tilansavua kohti.³⁷

Muuta maataomistamatonta maalaisväestöä edustivat loiset eli itselliset, mäkitupalaiset sekä talojen palkolliset eli rengit ja piiat. Pienissä mökeissä asuneiden ruokakuntien nimityksissä on yleisesti häilyvyyttä. Toisinaan torppari ja mäkitupalainen erotetaan selkeästi toisistaan, toisinaan niillä tarkoitetaan samaa asumismuotoa. Torpan käsitetään usein olleen

---

³⁶ RANTA 1988, s. 866-868; ALANEN 1953, s. 1-3.

³⁷ RANTA 1988, s. 868-876, 923-924; ALANEN 1953, s. 7-20; RUISMÄKI 1987, s. 415-416. Alasen ja Ruismäen tilastoissa luvut poikkeavat jonkin verran Rannan vastaavista.

ruokakuntansa itse elättämään kykenevä vuokraviljelmä, kun taas mäkituvalla viljelysmaata oli vähemmän ja toimeentulo enemmän satunnaisten työmahdollisuuksien varassa. Mäkitupalaiset rinnastetaan usein myös itsellisiin, ja heistä käytetään yhteistä nimitystä mökkiläiset. Viimeksi mainittua käytäntöä sovelletaan myös tässä tutkielmassa. Osa itsellisiksi nimitetyistä saattoi asua myös talollisten pihapiirissä. Vuonna 1860 Ilmajoen emäseurakunnassa itsellisiä asui Aulis J. Alasen mukaan mökeissä 111 omaa ruokakuntaansa.³⁸ Kauhajoella taas mäkitupalais- tai itsellistalouksia olisi samaisena vuonna ollut 130.³⁹ Seinäjoella itsellisiä oli ilmeisesti vähän⁴⁰, eikä muidenkaan seurakuntien osalta tarkkoja lukumääriä ole saatavissa. Ilmajoella oli vuonna 1860 henkikirjojen perusteella 183 renkiä ja 186 piikaa. Luvut ovat melko pieniä; Alasen mukaan pyrkimyksenä pitäjässä olikin tuolloin korvata hankalasti pidettävien renkien työpanos torppareilla ja itsellisillä.⁴¹ Kauhajoella oli samana ajankohtana Ruismäen mukaan 599 renkiä ja 612 piikaa.⁴² Luvuissa on suuri ero, joten ilmeisesti laskentaperusteet ovat olleet erilaiset. Tarkkoja väestösuuksia ei tätä myötä ole mahdollista laatia. Joka tapauksessa siis talollisväki sekä torppien asukkaat muodostivat suurimmat tutkimusalueen väestöryhmät. Myös itsellisillä ja talojen palvelusväellä oli merkittävä osuus maalaisväestä. Erityisesti kahden viimeksi mainitun ryhmän kesken vaihtuvuus ryhmästä toiseen oli merkittävää, ja huonoina vuosina osa väestä saattoi joutua liikekannalle, jopa irtolaisten asemaan.

Pienempinä ryhminä seudulla olivat vielä käsityöläiset, joiden määrä oli paikallishistorioiden mukaan melko vähäinen, sekä alueelle ominaisesti harvalukuinen säätyläistö. Kauhajoella oli vuoden 1860 väkilukutauluun perustuvien laskelmien mukaan kaksi räätäliä ja kaksi suutaria. Seppiä ei tuona vuonna olisi ollut seurakunnassa lainkaan.⁴³ Samoin Ilmajoella käsityöläisiä oli Alasen laskelmien mukaan vähän. Luvut eivät kuitenkaan kerro totuutta; käsityöläisammattaja harjoitettiin seudulla sivutoimisesti erimerkiksi torpanhoidon ohessa,

---

³⁸ ALANEN 1953, s. 42-47.

³⁹ RUISMÄKI 1987, s. 431-432.

⁴⁰ ALANEN 1970, s. 345.

⁴¹ ALANEN 1953, s. 57-58.

⁴² RUISMÄKI 1987, s. 431-432.

⁴³ RUISMÄKI 1987, s. 433.

joten tilastoissa moni seppä sulautui esimerkiksi torpparien ryhmään.⁴⁴ Alueen ainoa varsinainen aateliskartano oli Seinäjoella sijainnut Östermyran kartano. 1800-luvulla Wasastjernojen omistamassa kartanossa harjoitettiin niin raudanvalmistusta, ruutitehtailua kuin montaa muutakin teolliseksi luokiteltavaa toimintaa. 1860-luvulle mennessä ruukin toiminnan kutistuttua kartanon tärkeimmäksi toimialaksi oli jäänyt maa- ja metsätalous. Kartanon ollessa laajimmillaan Gustaf August Wasastjerna omisti muutaman Seinäjoen kokonaisen verotalon lisäksi osia lähes puolesta kylän verotaloista, ja ruukinpatruunan vaikutusvalta oli muutenkin varsin merkittävä. Työväkeä kartanon sekä teollisessa että maataloustoiminnassa oli luonnollisesti jonkin verran, mutta varsinaista kiinteää työläisyhteisöä heistä ei muodostunut.⁴⁵ Kirkonpalvelijoiden lisäksi Kauhajoella säätyläisiä edustivat vanhastaan Knuutilan talon asukkaat, ja 1860-luvulla kahteen muuhunkin Kauhajoen talonpoikaistaloon muutti säätyläisiä.⁴⁶ Ilmajoelle oli ominaista talonpoikaisomistuksessa olleet suurtilat, ja säätyläisiä oli tätä myötä vähän. Kirkkoherra Carl Rudolf Forsmanin hallinnoiman pappilan eli Herralan tapaan säätyläisomistuksessa oli 1860-luvulla myös Korven talo, jossa isännöi kihlakunnan tuomari Paul Roschier. Myös apteekkari, osa maakauppiaista sekä alueen nimismiehet perheineen on luettava säätyläistöön.⁴⁷

Tehtävämääritys ratkaisee tutkielman jäsenyyksen. Ensimmäiseksi, pääosin aikaisempaa kirjallisuutta hyödyntäen, selvitetään, millaisia tapoja ja tottumuksia paloviinaan ja yleisemmin alkoholiin tutkimusajankohtana ja erityisesti ennen sitä liittyi. Millainen oli maalaisväen suhde paloviinaan ja millaisia piirteitä sen kotitarvepoltoon ja käyttöön liittyi, ja kuinka tärkeä se jokapäiväisessä elämässä oli. Kyseisiin seikkoihin pureudutaan koko Suomen tasolta, mutta pohdinnan alaisina ovat mahdollisuuksien mukaan myös alueelliset erityispiirteet. Kyseiset seikat auttavat paremmin ymmärtämään väestön suhtautumista uusiin normeihin.

Pääasia on kontrolli ja kontrollitoimet. Aluksi käydään läpi asetukset, joiden perusteella paikallisten lainvalvojien tuli paloviinan osalta työtään suorittaa. Myös paikallisten päätöksentekijöiden edesottamuksilla paloviinan suhteen oli merkittävä osuus tilanteen

---

⁴⁴ ALANEN 1953, s. 51-53.

⁴⁵ ALANEN 1970, s. 154-310, 336-338.

⁴⁶ RUISMÄKI 1987, s. 435-436.

⁴⁷ ALANEN 1953, s. 624-626, 778-783.

kehityksessä. Ennen kunnallishallinnon uudistusta kirkkoherra oli johtanut pitäjänkokouksia, ja etenkin uudistuksen jälkeen seudun talollisten kannanotot tulevat kokousten päätösten kautta esille. Kruunun edustajina paikallisina lainvartijoina toimivat nimismiehet. Myös läänin maaherralla eli kuvernöörillä sekä kihlakunnan kruununvoudilla oli osuutensa paikallistason kontrollin ylläpidossa, joten kaikkien näiden edesottamuksiin tullaan perehtymään.⁴⁸ Kuvernööri oli läänikohtaisesti valtakunnallisten, lähinnä senaatilta ja kenraalikuvernööriltä tulevien määräysten toimeenpanija ja valvoja. Hänellä oli 1800-luvulla myös paikallistasolla suuri vaikutusvalta. Kruununvoudit ja nimismiehet olivat hänen suoria alaisiaan. Kruununvouti oli kihlakuntansa alueen nimismiesten lähin esimies, mutta 1800-luvun puolivälissä tämä toimi ainakin rikosasioiden osalta usein vain välittäjänä kuvernöörin ja nimismiesten asiainhoidossa.⁴⁹

Varsinaisia kontrollitoimia tarkastellaan nimismiesten kautta. Nimismiehet olivat maaseudun ainoita virallisia lainvalvojia, joten he myös itse - käyttäen apunaan esimerkiksi lautamiehiä - liikkuvat pitäjissä etsien mahdollisia rikoksentekejiä ja toimivat rikostapauksissa käräjillä syyttäjinä. Nimismiesten toimien kautta voidaan selvittää luvattoman paloviinanpolton ja -myynnin laajuutta alueella sekä mahdollisia kyseisen laittomuuden alueellisia eroavuuksia kappeliseurakunnittain ja kylittäin. Kun tutkimusalueella toimi useita nimismiehiä, heidän omistautumistaan työilleen voidaan vertaillen arvioida. Lisäksi tarkasteluun tulevat nimismiesten tehtäviensä täyttämässä kohtaamat vaikeudet.

Pääongelmaa lähestytään myös toisesta suunnasta: luvattomaksi muuttuneesta toiminnasta edetään epäiltyihin ja rangaistuihin. Tämä edellyttää paloviinarikkomuksiin kytkeytyneiden henkilöiden sosiaalisen aseman selvittämistä. Olennaista on myös, missä paloviinaa yleensä valmistettiin ja myytiin - tai pikemmin missä tilanteissa kiinnijääminen tapahtui - sekä valmistettiin paloviinaa kotitarpeeseen vai harjoittiko osa alueen väestä sitä jonkinlaisena sivuelinkeinona. Tätä kautta maalaisväen elämä valottuu heidän omista edesottamuksistaan käsin. Edellä lueteltuja seikkoja on mahdollista analysoida lukumääräisesti, mutta erityiseen tilastolliseen analyysiin ei tässä tutkielmassa ole syytä pyrkiä. Edellä mainittujen kysymysten analysoinnin ohessa voi myös pohtia sitä, tehosiko kontrolli - heti tai ajan edetessä - alueen

---

⁴⁸ RANTATUPA 1987, s. 447-458; SOIKKANEN 1966, s. 24-77. Maaherraa alettiin vuodesta 1837 alkaen kutsua kuvernööriksi.

⁴⁹ Autonomian ajan nimismiesten tehtävistä ja suhteesta ylempiin ks. esim. YLIKANGAS 1996, s. 176-184.

asukkaisiin, vai jatkuiko lainkunnioittamattomuus entiseen malliin.

On mahdollista pohtia, miten uudet normit sopivat yhteen kansan tapojen ja edesottamusten kanssa. Voiko ristiriitaa nimittää peräti konfliktiksi, vai tottuiko kansa pian uusiin sääntöihin alkaen tyydyttää viinantarpeensa muilla keinoin, esimerkiksi oluella tai hankkimalla viinaa laillisin keinoin. Hyväksyivätkö talonpojat perinnäisen oikeutensa menettämisen? Maaseudun muutkaan sosiaaliset ryhmät eivät välttämättä olleet niin lainkuuliaisia; muuttuva tilanne saattoi houkutella lain kiertämiseen. Pyrkimyksenä on koota kuva paikallisesta asennoitumisesta suhteessa paloviinaan, laajemmin ajan alkoholikulttuurista sekä asenteiden ja ajatustapojen mahdollisesta muokkautumisesta.⁵⁰ Kokonaiskuvaa alueen ja ajankohdan alkoholikulttuurista sekä sen muutospaineista rakennettaessa otetaan tarkasteluun myös tutkimusjaksolla juopumusta kohtaan osoitettu kontrolli sekä merkit suhtautumisesta tehdasoluen tuloon paloviinan tilalle.

Edellä esiteltyjen näkökulmien kautta tarjoutuu myös mahdollisuus vertailla aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyjä näkökohtia. Erityisesti Matti Peltonen on tuonut esiin poikkeavia vaihtoehtoja alkoholikielteisyyden ja suomalaisen poliittisen alkoholikysymyksen syntyyn. Ne eivät välttämättä tue vanhempaa käsitystä ”yleisen mielipiteen” muuttumisesta. Hänen mukaansa nimenomaan kotipoltto-oikeutensa menettäneet talolliset muuttivat asennoitumisensa alkoholikielteiseksi, ei välttämättä muu maalaisrahvas. Talollisten kanta kanavoitui Peltosen mukaan heidän hallitsemansa kunnallishallinnon kautta, ja kunnallisten järjestyssääntöjen avulla he pyrkivät kontrolloimaan työväkeään ja muita maaseudun asukkaita. Ollessaan aikaisemmin pääasiallisia viinan tuottajia maanomistajat olivat voineet säädellä sen saatavuutta; uudessa tilanteessa kontrolli oli järjestettävä toisia kanavia myöten.⁵¹

Korostettakoon, että alkoholinkäyttöä ei suinkaan tutkielman ajanjakson aikana kielletty; viinanvalmistusta ja -myyntiä säätelevä normisto vain koki radikaaleja muutoksia; valmistusoikeus siirtyi talollisilta suurille tehtailijoille. Kansainvälinen absolutistinen raittiusideologia tunnettiin Suomessa sivistyneistön parissa jo 1850-luvulla, mutta todellista

---

⁵⁰ Ihmisten (kollektiivisia) ajatustapoja ja tapaa suhtautua eri asioihin kutsutaan usein käsitteellä mentaliteetti. Mentaliteetin käsitteestä ja tutkimismahdollisuuksista historian tutkimuksessa ks. esim. PELTONEN 1992, mm. s. 6-25; HEIKKINEN 1985, s. 231-236; käsitteen kritiikistä (erityisesti käsitteen alkoholimentaliteetti) ks. HÄMÄLÄINEN 1999, s. 13.

⁵¹ PELTONEN 1997, s. 45-59.

kannatusta se alkoi saada vasta 1870-luvun puolivälin jälkeen⁵², joten tämän tutkielman aikarajauksesta johtuen raittiusliikkeen vaikutteet jäävät vähälle huomiolle.

1.4. Lähteet

Pääalkuperäislähteenä ovat tutkimusalueen kärjäkunnan tuomiokirjat eli tuomio- ja sakkoluettelot sekä varsinaisasiain ja välikäräjien pöytäkirjat.⁵³ Näistä saadaan varsin paljon tutkielman kysymyksenasettelun kannalta olennaista tietoa. Suuresta rikos- ja riita-asioiden joukosta on poimittu systemaattisesti kaikki paloviinanvalmistusta, -myyntiä sekä valmistusvälineiden, raaka-aineiden tai ylimääräisen viinan hallussapitoa koskevat tapaukset. Tuomiokirjan alussa olevaan tuomioluetteloon (näitä ei usein ole välikäräjien osalta) on listattu käsiteltävät asiat, kirjattu tapauksen kantaja, mahdollinen syyttäjä ja syyttäjän ollessa haastajana myös vastaaja sekä tässä tapauksessa tärkeimpänä tietona jutun aihe. Mikäli samassa jutussa käsiteltiin useita eri rikoksia, ei paloviina-asiaa välttämättä tuomioluetteloon merkitty, mutta sakkoluettelosta rangaistukseen päätyneiden tapausten kautta mahdolliset puutteet täydentyvät. Varsinaisessa oikeudenkäyntipöytäkirjassa tapaus on kerrottu monipuolisesti: käräjille joutumisen aiheen, mahdollisen kantajan, syyttäjän, vastaajan ja oikeudenkäynnin päätöksen sekä rangaistuksen lisäksi selviää myös vastaajan sosiaalinen asema, kotikylä, kiinnijäämisen ajankohta ja paikka sekä usein myös takavarikoidun todistusaineiston laatu. Tavallisesti pöytäkirjojen liitteenä on myös vastaajaa koskeva maine- eli papintodistus, josta käy ilmi kyseenalaisten ansioiden lisäksi vastaajan syntymäaika. Tuomiokirjoista pystyy tutkimaan myös muita seikkoja kuin suoraan listattavissa olevat. Kantajan, vastaajan, todistajien sekä syyttäjänä toimivan nimismiehen lausunnoista sekä muista mahdollisista ylöskirjauksista voi lukutavasta riippuen saada vihjeitä tutkimusajankohdan tavoista ja ihmisten edesottamuksista, ja tätä kautta päästä syvemmälle aiheeseen.⁵⁴ Muut kuin alkoholiin liittyvät jutut on jätetty vähemmälle huomiolle. Tavoitteena on muista tapauksista ollut lähinnä etsiä tehtävän kannalta tärkeää tietoa.

Viranomaisten välinen kirjeenvaihto on tärkeä lähde. Koska tässä tapauksessa nimismiesten

---

⁵² SULKUNEN 1986, s. 17-46.

⁵³ Tuomiokirjojen käytöstä lähteenä ks. esim. SAARENHEIMO 1994, s. 151-158; PITKÄNEN 1995, s.35-54.

⁵⁴ Tuomiokirjojen lukutavasta ks. HEIKKINEN 1986, s. 231-236; HEIKKINEN 1997, s. 106-117 sekä luotettavuudesta esim. MATIKAINEN 1995, s. 28-29.

toiminta on oleellista, näiden laatimien ja heidän saamiensa kirjeiden avulla olisi teoriassa mahdollista saada eri viranomaisten pyrkimyksistä riittävä kuva. Tutkimusalueen nimismiespiirien arkistot ovat kuitenkin työn aikajakson osalta puutteellisia. Ilmajoen nimismiespiirin lähetettyjen kirjeiden konseptit alkavat vasta vuodesta 1867 ja saapuneidenkin osalta vuodet 1865-1867 ovat hyvin epätäydellisiä sekä vuosi 1872 puuttuu kokonaan. Ilmajoen piirin osalta ovat saapuneiden kirjeiden diaarit säilyneet vuosilta 1868-1872. Jalasjärven ja Kauhajoen nimismiespiiristä ei ole säilynyt kirjeitä lainkaan, ainoastaan kirjediaarit vuosilta 1866-1872. Tästä johtuen on ollut syytä hakea kirjeitä myös kihlakunnan kruununvoudin ja lääninhallinnon arkistoista.⁵⁵ Kihlakunnan kruununvouti toimi kuvernöörin ja paikallisviranomaisten väliportaana, joten monien asioiden hoito suoritettiin hänen kauttaan. Vertaamalla kruununvoudille saapuneita ja nimismiespiirin säilyneitä saapuneita kirjeitä käy selville, että itse laatimiensa kirjeiden lisäksi kruununvouti välitti lääninhallinnolta tulleita kirjeitä eteenpäin usein sellaisinaan. Tämän vuoksi riittää perehtyminen voudille saapuneisiin kirjeisiin sekä näistä laadittuihin diaareihin, jotka kattavat koko tutkimusjakson.

Kruununvouti on suorittanut myös karsintaa saapuneiden kirjeiden säilyttämisen suhteen. Nimismiehen kirjekonseptissa kihlakuntaan osoitettuja kirjeitä ei kihlakunnan diaareihin ole merkitty. Tutkimusjakson alkuvuosien osalta nimismiesten kirjoittamia kirjeitä ei tätäkään kautta ole löydettävissä. Aukkojen paikkaamiseksi olisi ollut mahdollista turvautua vielä lääninhallinnon kirjeiden arkistoon, mutta lääninkansliasta ei vuosien 1865 ja 1866 saapuneiden kirjeiden diaarien perusteella tämän työn kannalta olennaisia kirjeitä näytä löytyvän. Lääninkanslian kirjetoisteiden valtavasta määrästä ei osin puuttellisen diaariluetteloinnin takia ole tarkoituksenmukaista mahdollisia aiheeseen liittyviä kirjeitä etsiä. Sen sijaan kirjetoisteiden joukossa olevat kuvernöörin ylemmille viranomaiselle laatimat vuosikertomukset antavat tietoa aiheesta ja aikakaudesta. Kirjeistä haetaan aiheeseen liittyviä määräyksiä ja muita mainintoja. Virallisen luonteensa vuoksi, puutteellisesta kattavuudestaan huolimatta, ne sisältävät runsaasti tietoa viranomaisten edesottamuksista.

Paikallisesta päätöksenteosta saa kuvan pitäjänkokousten ja tutkimusalueen eri kuntien

---

⁵⁵ Lääninhallinnon ja muun valtionhallinnon asiakirjalähteistä ks. ONNELA&ORRMAN 1994, s. 129-143.

kuntakokousten ja kunnallislautakunnan kokousten pöytäkirjoista⁵⁶. Ilmajoen suurpitäjän pitäjänkokousten pöytäkirjat ovat tutkimusjakson ajalta melko hyvin säilyneet. Puutteita voi paikata kirkonarkiston mikrofilmatulla materiaalilla. Suurpitäjän laajuisia kokouksia järjestettiin eri syistä myös kunnallishallinnon uudistuksen jälkeen tutkimusjakson loppuun saakka. Kuntakokousten ja kunnallislautakunnan kokousten pöytäkirjat vuodesta 1867 alkaen ovat Ilmajoen, Jalasjärven ja Kauhajoen osalta kohtuullisen kattavasti säilyneet, Ilmajoen kunnallislautakunnan (näissä käsiteltiin lähinnä köyhäinhoitoa) pöytäkirjat tosin puuttuvat vuosilta 1869-1871. Sen sijaan Kurikan pöytäkirjoja ajanjaksolta ei ole käytettävissä. Seinäjoeltakin on säilynyt vain kunnallislautakunnan pöytäkirjoja hajanaisesti vuosilta 1868-1870 ja 1872⁵⁷.

Virallisjulkaisuista on käytetty asetuskokoelmia sekä väestötilastoa. Sanomalehdistöä ei työssä ole käytetty. Lehdistökeskustelua on aikaisemmassa tutkimuksessa kohtuullisen kattavasti käsitelty, myös tässä yhteydessä tärkeän läänin pääkaupungissa ilmestyneen Wasabladetin osalta⁵⁸.

2. PALOVIINA MAASEUDUN TALOUDESSA JA TAPAKULTTUURISSA

2.1. Viina arjessa ja juhlassa agraarisessa Suomessa

Paloviina tuli Ruotsin valtakunnassa tutuksi ilmeisesti jo keskiajalla, mutta vielä 1500-luvulla sen käyttö oli vähäistä rajoittuen lähinnä lääkinnällisiin ja ruodinvalmistustarkoituksiin. 1600-luvun kuluessa paloviinaa alettiin enenevässä määrin hyödyntää myös nautintoaineena, ja sen käyttö levisi valtakunnassa, myös Suomessa. Aikaisemmin viina oli tislattu viinistä, mutta 1600-luvulla Suomessakin opittiin käyttämään polton raaka-aineena viljaa, mikä edisti viinan yleistymistä; viini oli kallista tuontitavaraa, viljaa sensijaan oli saatavissa omasta takaa.⁵⁹ Alkoholijuomista olutta eli sahtia sekä simaa oli osattu valmistaa ilmeisesti pitkään, ja niille oli muodostunut tapakulttuurissa olennainen rooli: paitsi että niiden tarjoaminen

---

⁵⁶ Kunnallisista asiakirjoista ks. KUUSANMÄKI 1994, s. 215-227.

⁵⁷ Aikaisemmassa kirjallisuudessa näiden kuntien pöytäkirjoihin on kuitenkin viitattu, esim. Seinäjoen osalta ALANEN 1970, s. 550-553; KALLIO 1982, s. 97-98. Ilmeisesti pöytäkirjat ovat kaupunginarkistoista sittemmin jostain syystä hukkuneet.

⁵⁸ Esim. TUOMINEN 1950, s. 86-88, 106-112 ; myös PELTONEN 1997, s. 33-35.

⁵⁹ Esityksistä paloviinanpolton keksimisestä ja tulosta Ruotsiin ja Suomeen ks. TUOMINEN 1950, s. 21-22; MÄNTYLÄ 1985, s. 13-21.

kestitystuotteena oli yleistä, niillä oli tärkeä merkitys sekä uskonnollisissa rituaaleissa, vaihtokaupassa että veronmaksutuotteena. Hunajapohjainen sima jäi myöhemmin vähemmälle, ja pääasiallisena juomana käytettiin olutta.⁶⁰ Paloviina alkoi yleistymisensä myötä nopeasti syrjäyttää olutta sekä pelkkänä nautintoaineena että sen kulttuurisissa lisämerkityksissä. Viina sai vanhastaan oluelle kuuluneita merkityksiä, ja sen käyttö vakiintui oluenvalmistuksen ilmeisesti vähentyessä.⁶¹ Rypäleistä valmistettava viini oli tunnettu Ruotsin valtakunnassa jo pitkään, mutta ollessaan tuontitavara se ei uhannut oluen tai myöhemmin paloviinan asemaa. Viinin käyttö oli yleistä lähinnä hallitsijan hovissa, säätyläisten ja varakkaan kaupunkiväestön keskuudessa sekä ehtoollisviininä kirkossa.⁶²

Paloviinanvalmistus oli periaatteessa melko yksinkertaista, joten polttoteknisen tietämyksen levitessä saattoi polttoon ryhtyä helposti, jos vain käytävissä oli ylimääräistä viljaa ja mahdollisuus hankkia pääasiassa kuparista valmistettu polttovälineistö.⁶³ Useiden lähteiden mukaan viinanpolttotaito levisi nopeasti erityisesti 1700-luvun alkupuoliskolla tavoittaen myös valtakunnan syrjäseudut; viimeistään tällöin paloviina siis olisi tullut tutuksi takamaidenkin maalaisrahvaalle.⁶⁴ Kuparinen viinapannu sekä muut välineet olivat kuitenkin melko arvokkaita, joten niiden hankinta oli varhaisempina aikoina maaseuturahvaan parissa mahdollista vain varakkaammille talollisille. Pannun hankinnasta oli joka tapauksessa myös taloudellista etua. Etenkin kaukaa sisämaasta ylijäämäviljan kuljettaminen kaupunkiin myyntiin oli kannattamatonta, mutta polttamalla vilja arvokkaammaksi ja helpommin kuljetettavaksi viinaksi saattoi myynti tai vaihto muihin hyödykkeisiin olla hyvinkin kannattavaa. Useiden mainintojen mukaan talolliset saattoivat myös maksaa viinalla työväkensä palkkoja, ja erityisesti viinanpoltto-oikeuttaan esivallalle puolustaessaan talonpojat korostivat sen hyötyä eläintenhoidossa: viinanpolton sivutuotteena syntyvää rankkia voitiin hyödyntää eläinten ravitsevana pidettynä lisäruokana. Toinen usein esiintynyt perustelu oli, että helposti tapahtuvaa viljan pilaantumisesta koituvaa tappiota kykeni

---

⁶⁰ Oluen ja siman merkityksestä ks. MÄNTYLÄ 1998, s. 7-12; VILKUNA K 1954, s. 57-60.

⁶¹ MÄNTYLÄ 1985, 18-19; TUOMINEN 1950, 21-23; alkoholin lisämerkityksistä esim. VILKUNA K 1964, s. 117-149; PELTONEN 1988, s. 43-53.

⁶² Viinin historiasta enemmän MÄNTYLÄ 1998, mm. s. 13-38, 42-43, 110-111.

⁶³ Polttotekniikasta, valmistusprosessista ja välineistöistä tarkemmin MÄNTYLÄ 1985, s. 22-39.

⁶⁴ Mm. MÄNTYLÄ 1985, s. 168-182; TUOMINEN 1928, s. 12-16. Mäntylä kuvaa polttotaidon leviämistä 1700-luvulla laatusanalla "räjähdysmäinen".

vähentämään polttamalla muuten käyttökelvoton vilja viinaksi.⁶⁵ Kotitarvepoltoista oli mitä ilmeisimmin muodostunut maaseudun talonpoikaistolle hyvin tärkeä etuoikeus. 1700-luvulla, kun poltto useaan kertaan asetettiin uhatuksi ja myös joinakin aikoina oli kiellettyä, oli vastarinta talonpoikien taholta aina kova, ja perustelut oikeudelleen pääsääntöisesti nimenomaan taloudellisia.⁶⁶

Paitsi että paloviinaa käytettiin lääkkeenä moniin sairauksiin, sillä uskottiin olevan tauteja ennaltaehkäisevä vaikutus: säännöllisin väliajoin nautittu viinaryyppy pitäisi sairaudet loitolla. Samoin talonpojat puolustivat viinaa palkollistensa ravintona muun särpimen säästämiseksi, ja erityisesti kylmän talven aikana viinapullo oli välttämätön matkaeväs jokaiselle kulkijalle. Viljo Hytönen kuvaa värikkäästi viinaryypyn kuuluneen 1800-luvun alussa joka tilanteeseen: aamuun, ruokaan, kirkkoon ja harjakaisiin. Ja mikäli viina oli tuttu arkipäivän eri tilanteissa, erityisen välttämätön se oli vieraiden kestityksessä: isäntäväen kunnia-asia oli tarjota vieraille riittävästi alkoholia.⁶⁷

Erilaisissa juhlissa alkoholijuomilla oli myös tärkeä asema. Agraarisessa yhteisössä työn vastapainoksi vietettävät vuotuisjuhlat olivat koko yhteisöä koskevia, ja juhlinta sai usein varsin suuret mittasuhteet yltäkylläisen syömisen ja juomisen merkeissä. Monet vuosittain toistuvat juhlat olivat pakanallista ja katolista perua, ja vaikka 1500-luvun uskonpuhdistuksen myötä Suomeenkin tullut luterilainen kirkko yritti synnillistä yltäkylläisyyttä sekä ruoka- ja juomauhreja kitkeä, eivät tavat muuttuneet ainakaan vielä 1700-luvulla, vaan Kustaa H. J. Vilkunan mukaan ne olivat ihmisen elämässä varsin keskeisessä osassa. Vilkunan mukaan 1600- ja 1700-luvulla arkipäivisin juominen ei ollut ainakaan maaseudulla yleistä. Sen sijaan vuotuisjuhlissa, markkinoilla ja perhejuhlissa kuten häissä oluen ja viinan juominen sai suuret mittasuhteet ja juhlinta kesti usein päiväkausia. Erityisesti joulunaikaan, kun maatalouteen liittyviä töitäkin oli vähemmän, juomingit alkoivat jo hyvissä ajoin ennen joulua, ja viimeiset rippeet joulujuomista tuli olla nautittavana vielä loppiaisena tai Nuutinpäivänä.⁶⁸ Arjen ja juhlan ero oli agraarisessa yhteisössä siis ilmeisen selvä, ja tämä myös ihmisille tärkeää.

---

⁶⁵ MÄNTYLÄ 1985, mm. s. 66-71, 178-181 .

⁶⁶ Kannanilmauksista mm. MÄNTYLÄ 1985, s. 67-71, 141-147; MÄNTYLÄ 1995, s.73-78, 105-111.

⁶⁷ HYTÖNEN 1905, s. 128-131; MÄNTYLÄ 1985, s. 180-181; APO 1999, s. 109-112.

⁶⁸ VILKUNA KHJ 1995, s. 299-314; APO 1999, s. 112-114; myös VILKUNA KHJ 1996, s. 85-89; yleisesti VILKUNA K 1983.

Joskus alkoholin nauttiminen oli tietenkin liiallista, ja etenkin kirkon taholta rahvaan tapoja paheksuttiin voimakkaasti. Myöhemmin rintamaan liittyi myös valtiollinen esivalta. Juopumus, jolla tarkoitettiin nimenomaan näkyvää juopumusta, tuli Ruotsin valtakunnassa kriminalisoiduksi vuoden 1733 asetuksen myötä. Kirkon parissa eri hiippakuntien järjestyssäännöissä juopumus oli määritelty rangaistavaksi jo 1500-luvulta lähtien, mutta tällöin se oli kiellettyä vain tietyissä tilanteissa, pääasiassa jumalanpalveluksessa ja sen aikaan kirkon läheisyydessä. 1700-luvun kuluessa juopumuksen kriminalisoinnin seurauksena alkoholikulttuuri joutui muutospaineeseen, jonka myötä kansakin alkoi vähitellen pitää juopottelua paheena ja jopa tuomittavana. Samalla ilmeni kaipuuta menneeseen aikaan, jolloin alkoholia oli nautittu ilojuomana vailla syyllisyydentuntoja. Juopumuksesta kiinnijääminen 1700-luvulla tapahtui Vilkunan lähdeaineiston mukaan maaseudulla useimmin käräjien, veronmaksun tai jumalanpalvelusten yhteydessä ja toisaalta kaupunkireissuilla, jolloin maalaiset olivat irti arjesta ja täten mielellään nauttivat alkoholijuomia. Vilkuna pitää juopumukseen kohdistuvaa kontrollin tiukentumista osana 1700-luvulla alkanutta yleistä sivilisoimisprosessia. Joka tapauksessa alkoholin nauttiminen jatkui missä ja milloin se vain oli mahdollista. Julkista juopottelua ja rangaistuksi joutumista luonnollisesti pyrittiin välttämään, mistä johtuen juopottelu siirtyi enemmän kapakoissa ja öiseen aikaan tapahtuvaksi.⁶⁹

2.2. Etelä-Pohjanmaa vahvana paloviina-alueena

Ilmeisesti tutkimusalueen maakuntaan Etelä-Pohjanmaalle paloviinanpoltto oli levinnyt verrattain varhaisessa vaiheessa. Ainakin 1600- ja 1700-luvun vaihteessa polton mainitaan olleen jo hyvin tunnettua, ja harrastuksen lisääntymistä ilmeni Aulis J. Alasen mukaan muun maan tendenssiä noudatellen 1700-luvun alkupuolella myös Etelä-Pohjanmaalla. 1700-luvun valtakunnallinen alkoholipolitiikka oli tempoilevaa, ja jatkuvasti keskusteltiin maalaisväestön poltto-oikeudesta ja nimenomaan sen rajoittamisesta. 1740-luvulla kotitarvepoltto-oikeus rajattiin maanomistukseen perustuvaksi ja verotusta nostettiin. Keskustelussa oli myös viinanpolton siirtäminen kokonaan kruunun yksinoikeudeksi, josta kysyttiin myös maaseutuväestön mielipidettä. Kuvaavana - muuallakin aikaisemmassa tutkimuksessa viitattuna - tapauksena toimii Seinäjoenkylän talollisten vuoden 1749 Ilmajoen pitäjänkokouksessa kysymyksestä ilmaisema selvä kanta: *“esivallalla on valta tehdä mitä se*

---

⁶⁹ VILKUNA KHJ 1995, s. 213-250, 293-296; myös PELTONEN 1997, s. 17-28.

tahtoo, mutta mitä meihin tulee, voimme yhtä hyvin suostua siihen kuin antaa viedä leivän suustamme". Lausunto kuvastaa osuvasti, miten tärkeäksi viinanvalmistusoikeus oli jo tuolloin muodostunut, ja kenties viinan saatavuutta oli syytä puolustaa muiden käyttötarkoitusten lisäksi myös ainakin uskotun taloudellisen merkityksensä tähden. Pitäjänkokous kuitenkin päättyi lausumaan, jonka mukaan viinanpolto-oikeuden saisi kyllä menettää, kunhan vain tärkeämpää tervaa saisi polttaa säädetyn määrän. Oikeutta ei tuolloin kuitenkaan menetetty.⁷⁰

Myös Ilkka Mäntylän kokoamien tietojen mukaan Etelä-Pohjanmaalla oli viinapannuja jo 1730-luvulla suhteellisen paljon. Pohjoisemmassa osassa maakuntaa viinaa poltti hänen mukaansa peräti 70-80 % ruokakunnista, etelämpänä Ilmajoen suurpitäjässäkin vajaa puolet, ja vuosisadan loppupuolelle tultaessa oli viinapannujen määrä koko Pohjanmaan läänissä hänen laskelmiensa mukaan yli kaksinkertaistunut.⁷¹ 1770-luvulla Etelä-Pohjanmaa oli Mäntylän mukaan pannutiheyden perusteella kehittynyt Suomen johtavaksi viinanvalmistuskeskukseksi, esimerkiksi Ilmajoelta kerättiin vuoden 1775 pannujen takavarikoinnin yhteydessä 275 viinapannua.⁷² 1800-luvun osalta vastaavia tarkkoja pannulukuja ei ole, mutta elettäessä maanomistukseen perustuvassa kotitarvepolto-oikeudessa viinanpoltoa luultavasti harjoitettiin miltei joka talossa. Esimerkiksi Kurikan kappelissa oli Osmo Rinta-Tassin mukaan vuonna 1801 viinapannu yhtä taloa lukuun ottamatta jokaisessa talossa, myös kappalaisen hallinnoimassa pappilassa⁷³.

Etelä-Pohjanmaan 1800-luvun alkupuolen korkeat alkoholirikollisuusluvut on todettu jo aikaisemmin. Oiva Turpeisen kuolinsyytilastoihin perustuvat tutkimuksen mukaan myös viinankäytön seurauksena kuoleminen oli alueella maan korkeinta luokkaa. Koko Suomessa viinaan kuoleminen oli rovastien merkitsemien kuolinsyiden perusteella laadittujen tilastojen mukaan koko 1800-luvun vuoteen 1866 saakka nousussa. Taite tapahtui viinan kotitarvepolton lakkauttamisen aikaan, jonka jälkeen viinaan kuoleminen vähentyi selvästi. Sama kehitys tapahtui myös Etelä-Pohjanmaalla. Esimerkiksi tämän tutkielman

---

⁷⁰ ALANEN 1949, s. 409-413; kannanotosta ks. myös MÄNTYLÄ 1985, s. 180-181; VILKUNA KHJ 1995, s. 273.

⁷¹ MÄNTYLÄ 1985, s. 170-175.

⁷² MÄNTYLÄ 1995, s. 35, 195.

⁷³ RINTA-TASSI 1980, s. 357.

tutkimuskäräjäkunnan alue kuului vuosina 1816-1865 Suomen synkimpiin alkoholimyrkytyskuolemien alueisiin, mutta tilanne muuttui nopeasti paremmaksi vuoden 1866 jälkeen.⁷⁴

Maakunnassa ilmenneeseen alkoholiin liittyvän tapakulttuurin erikoispiirteenä on pidetty niinkutsuttuja rahahäitä. Tällaisella nimityksellä tarkoitettiin häitä, joihin oli varattu usein varsin runsaastikin alkoholijuomia myytäväksi juhlaväelle. Myynnistä saatavat tulot oli tarkoitettu tuoreen avioparin alkupääomaksi. Viinanmyynnin on kuvattu tapahtuneen niin, että miespuoliset häävieraat maksoivat tietyn summan rahaa tanssittaakseen morsianta, ja vastineeksi he saivat annoksen viinaa. Luultavasti viinanmyyntiä harjoitettiin häissä yleisesti myös muuten, ilman morsiamen tanssittamistakin. Merkittävänä piirteenä rahahäissä oli, että kutsuvieraiden lisäksi kuokkavieraiden sallittiin usein mielellään tulla mukaan juhlaan: näin viinaa saatiin myydyksi enemmän. Ilmeisesti kyseisen kaltainen häidenviettomuoto yleistyi Etelä-Pohjanmaalla viimeistään 1840-luvulla. Runsaasta viinanmyynnistä ja sitä myötä sen nauttimisesta oli helposti seurauksena laajan joukon varsin vahva juopumustila sekä yltyminen tappeluihin ja väkivallantekoihin, joten rahahäistä tuli myös paljon kyseenalaista mainetta saanut perinne.⁷⁵

3. TIUKENTUVA NORMISTO JA KONTROLI PALOVIINAA KOHTAAN

3.1. Lainsäädännölliset muutokset

1800-luvulla oli siis toimittu vuoden 1800 asetuksen mukaisen kotitarvepoltto-oikeuteen perustuvan käytännön mukaan. Sallittu polttoaika oli aluksi varsin pitkä, jopa kahdeksan kuukautta, mutta vuosisadan mittaan aikaa lyhennettiin uusien asetusten myötä. Vuoden 1829 asetuksessa se lyhennettiin kolmeksi kuukaudeksi vuodessa. Vuonna 1841 säädettiin jälleen uusi asetus, jonka perusteella maanomistajat saivat halutessaan luopua poltto-oikeudestaan ja välttyä tällä tavoin viina-arennin maksusta. Luovutettuja poltto-oikeuksia vuokrattiin eteenpäin viinatehtailijoille; tarkoituksena oli tällä tavoin tukea viinantuotannon siirtymistä kotitalouksilta tehdastuotannoksi. Luopuminen oikeudesta oli kuitenkin vähäistä, ja pääosa Suomessa tuotetusta viinasta valmistettiin 1800-luvun puolivälissä edelleen kotioloissa

---

⁷⁴ TURPEINEN 1975, s. 10-16, 40-45. Tilastot perustuvat siis rovastien ilmoittamiin kuolinsyihin, joten kuolinsyiden oikeellisuus on epävarma ja luultavasti alueittain merkittävästikin vaihteleva.

⁷⁵ VILKUNA K 1950, s. 151-161; YLIKANGAS 1974, s. 127-129; 1976, s. 55-60; 1987, s. 706-709.

tehdastuotannon ollessa vähäistä.⁷⁶

Paloviina-asetuksen uusiminen oli ajankohtaista jälleen 1850-luvulla. Viinanpolton tekninen kehitys olisi mahdollistanut tehokkaan tehdastuotannon, mutta kotipoltto-oikeus esti riittävien markkinoiden syntyminen tehdasviinalle. Tämä häiritsi monia. Vuoden 1800 asetuksen mukaanhan kotipoltto-oikeuden saattoi lakkauttaa vain säätyvaltiopäivien yksimielisellä päätöksellä, ja näitä ei ollut kutsuttu koolle sitten vuoden 1809. Vuoden 1859 asetuksessa, joka oli voimassa vuoden 1860 alusta vuoden 1865 loppuun, vuotuista polttoaikaa jälleen lyhennettiin, nyt puoleksitoista kuukaudeksi. Uusitussa asetuksessa tarkistettiin paloviinaa koskevat normit valmistuksen lisäksi myös kuljetuksen, varastoinnin ja myynnin osalta. Lisäksi asetuksessa uusittiin juopumusta ja juopottelua koskevat normit. Juopumuksen osalta muutokset olivat lähinnä rangaistusten lievennyksiä, palaamista takaisin ennen vuoden 1829 asetuksen tiukennettuja sanktioita olleisiin käytäntöihin.⁷⁷

Vuoden 1860 alusta vuotuinen viinanpoltto-aika alkoi 15. helmikuuta ja päättyi 31. maaliskuuta. Poltto-oikeus oli edelleen sidottu maaseudulla maanomistukseen, ja asetuksessa palattiin takaisin käytäntöön, jossa jokainen tilallinen joutui maksamaan viinaveron, poltti hän viinaa tai ei. Muina kuin polttoaikoina tuli viinapannujen olla sinetöityinä pannumakasiinissa. Hallitsijalla oli asetuksen mukaan edelleen mahdollisuus perusteltuihin syihin vedoten vuosittain ja alueittain lyhentää polttoaikaa tai kieltää se kokonaan.⁷⁸ Viinaa sai muuten kuljettaa vapaasti, kunhan kerralla mukana ollut määrä ei ylittänyt kymmentä kannua. Tämän ylittävän kuljetuksen osalta oli oltava kaupungin maistraatin lupa-asiakirja tai muu todistus viinan kotimaisesta alkuperästä, muuten viina tuli takavarikoiduksi. Näillä säännöillä pyrittiin estämään salakuljetus. Viinan varastoinnissa pääsääntönä oli, että se oli varastoitava samaan paikkaan missä se oli valmistettukin. Maaseudun osalta tämä tarkoitti sitä, että kunkin talon valmistama viina oli säilytettävä omissa aitoissa, ja korkeintaan kerrallaan sai varastossa olla kahden vuoden tuotantoa vastaava määrä. Talouksissa, joissa ei viinanpoltto-oikeutta ollut, sai myös pitää viinaa kahden vuoden tarpeeseen. Määrä laskettiin olevan kuusi kannua vuotta ja kutakin talouden yli 15-vuotiasta asukasta kohti.

---

⁷⁶ TUOMINEN 1950, s. 24-29; PELTONEN 1997, s. 29.

⁷⁷ TUOMINEN 1950, s. 30-33; Samling af författningar, 1859, Den 30 Maj, § 77-84.

⁷⁸ Samling af författningar 1859, Den 30 Maj, § 1, 13, 14, 34.

Kestikievareilla viinaa sai olla varastossa enemmän.⁷⁹

Paloviinanmyynti oli vuoden 1859 asetuksen mukaan sallittua ensinnäkin kaikilla niillä, joilla sitä oli lupa valmistaa. Lisäksi vähittäismyyntilupa oli kaupunkien liikkeenharjoittajilla ja siihen erikseen luvan saaneilla kauppiaille. Anniskeluoikeudet olivat erikseen. Tällaiset oli maaseudulla vain kestikievareilla ja kaupungeissa kestikievariensa lisäksi kellareilla ja muilla ruokailu- ja majapaikoilla. Anniskelu edellytti ruokailua. Viinanmyyntiin oikeutetuilla myydyn viinamäärän ylärajaa ei ollut määritelty, mutta alle neljäosakannun erissä sitä ei saanut myydä, ja myynti oli sallittua vain niin, ettei ostaja nauttinut juomaansa ostopaikalla. Maaseudun talollisia säännöt koskivat siis niin, että he kyllä saivat myydä viinaansa, mutta eivät antaa juoda ostettua viinaa talossaan tai pihassaan. Oikeutettua oli talollisille myös vain itse valmistamansa viinan myynti, ja vain talollinen itse tai hänen vaimonsa saivat myyntiä suorittaa. Esimerkiksi talollisten pojat ja tyttäret eivät saaneet vanhempiensa käskystä viinaa myydä. Kuljetettaessa viinaa esimerkiksi kaupunkiin sitä ei saanut matkan varrella myydä. Myös huutokauppojen ja muiden väenkokousten aikaan viinanmyynti oli kiellettyä, samoin sunnuntaisin ja muina pyhäpäivinä. Tarkemmin asia määriteltiin niin, että viinanmyynti oli kiellettyä lauantai-illasta kello seitsemästä samaan ajankohtaan sunnuntai-iltana. Raskauttavaa oli, mikäli myynti oli tapahtunut kirkon läheisyydessä. Sen sijaan vaikkapa markkinoilla myyntiä sai harjoittaa, kunhan ei syyllistynyt anniskeluun. Juopuneelle henkilölle myyminen oli kiellettyä.⁸⁰

Vuoden 1865 asetuksen myötä oikeudet radikaalisti kapenivat. Heti sen ensimmäisessä pykälässä todettiin vuoden 1800 asetukseen perustuvat poltto- ja myyntioikeudet sekä maaseudun että kaupunkien osalta lakkautetuiksi vuoden 1866 alusta lukien. Viinanvalmistusoikeus siirrettiin suurissa tehtaissa suoritettavaksi, ja oikeuksia huutokaupattaisiin lääneittäin tiettyjen laskettujen tuotantokattojen perusteella. Erityisenä paikallista päätöksentekoa korostavana pykälänä oli, että viinatehtaan sai perustaa kuntaan vain kuntakokouksen antaessa siihen luvan. Myyntiin oikeutettujen määrä kutistui asetuksen seurauksena samalla tavoin: oikeus myyntiin oli suoraan enää viinatehtaan omistajalla, mutta hänkin sai myydä tuotettaan vain yli 15 kannun erissä. Ostoksia ei saanut tehtaan läheisyydessä nauttia. Anniskeluoikeus säilyi kestikievareilla ja kaupungeissa myös kellareilla

---

⁷⁹ Samling af författningar 1859, Den 30 Maj, § 40-44, 51-55.

⁸⁰ Samling af författningar 1859, Den 30 Maj, § 57-70.

ja ravintoloilla. Anniskelu oli edelleen sallittua vain ruokailijoille, ja keskikievareiden osalta säännöt tiukkenivat myös siltä osin, että viinaa sai nyt tarjota vain matkustavaisille. Maaseudulla siis kylän oma väestö ei keskikievarissa saanut alkoholijuomia nautiskella. Tähän saakka kestikievarit olivat olleet maaseudun ainoita laillisia anniskelupaikkoja, uusien normien myötä tilanne siis muuttui. Vähittäismyyntioikeudet täytyi erikseen anoa. Kaupungeissa lupaa tuli anoa maistraatilta tai järjestysvoimasta, ja maaseudulla myyntiluvan anomisessa oli sama käytäntö kuin tehtaan perustamisessa: hyväksyntä vähittäismyyntiin aloittamiseen tuli saada asianomaisen pitäjän kuntakokoukselta. Lisäksi lupaa tuli anoa vielä senaatilta. Vähittäismyyntipaikoista viinaa ei saanut myydä alle puolen kannun erissä, sitä ei saanut myydä päihtyneelle eikä sallia ostoksen nauttimista paikan päällä. Sekä myynti- että anniskelupaikoissa oli myynti edelleen kiellettyä pyhäpäivän takia, kestikievareissa ja muissa anniskelupaikoissa lauantaista iltakuudesta vuorokauden eteenpäin ja vähittäismyyntipaikoissa vielä pidempään: pyhäpäivää seuraavan päivän aamuun kello kuuteen saakka.⁸¹

Paloviinan kuljetuksesta säännöt olivat vuoden 1865 asetuksessa aluksi samansuuntaiset kuin ennen: alle 15 kannun erinä sai vapaasti kuljettaa, ja määrän ylittävien lastien tapauksessa oli oltava todistus siitä, että viina oli Suomessa valmistettua. Kuljetettavaa enimmäismäärää kuitenkin laskettiin pian: vuoden 1867 muutosasetuksessa korkein kuljetettava määrä laskettiin kahteen ja puoleen kannuun. Vuoden 1868 muutosasetuksessa suuremmista viinakuljetuksista määrättiin vielä, että tällainen oli ilmoitettava etukäteen lääninhallitukselle.⁸² Viinan hallussapidon osalta vuoden 1865 asetuksessa määrättiin, että sitä sai säilyttää taloudessa kerrallaan kaksi ja puoli kannua jokaista talouteen kuuluvaa asukasta kohti. Oikeus koski maaseudulla talollisia, ja isännän luvalla oikeus oli myös torppareilla ja muilla omaa ruokakuntaa pitävillä. Palkollisilla viinaa ei saanut hallussaan olla. Pykälä tiukennettiin hiukan vuonna 1867 näiltäkin osin: enää ei alle 15-vuotiaiden ruokakuntaan kuuluvien osalta saanut määrää pitää.⁸³

---

⁸¹ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1865, nro 6, 2.3.1865, § 1-7, 45-51.

⁸² Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1865, nro 6, 2.3.1865, § 57, 60; Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1867, nro 29, 18.11.1867, § 57; Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1868, nro 4, 4.1.1868, § 60.

⁸³ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1865, nro 6, 2.3.1865, § 66; Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1867, nro 29, 18.11.1867, § 66.

Sekä vuosien 1859 että 1865 asetuksissa normien toteutumista pyrittiin tehostamaan sillä, että rikkomuksista määrätyt verrattain suuret sakot tuli jakaa ilmiantajan ja syyttäjän (käytännössä nimismies) kesken. Vuoden 1859 asetuksen mukaan sakkosummasta tuli kaksi kolmannesta antaa ilmiantajalle ja yksi kolmannes syyttäjälle, ja jomman kumman ollessa yksin asiaa ajamassa koko summa kuului hänelle. Mahdollisen takavarikoidun välineistön huutokaupan tuotto kuului syyttäjälle. Vuoden 1865 asetuksen mukaan taas sakkojen tuotosta kaksi kolmannesta kuului syyttäjälle ja kolmannes mahdolliselle ilmiantajalle. Mikäli ilmiantajaa ei ollut meni tämän osuus seurakunnan köyhäinkassaan. Tapauksen tullessa käsitellyksi ilmiantajan toimesta sai hän kaksi kolmannesta sakkosummasta. Ilmeisesti rikosten kontrollia haluttiin edelleen tehostaa, kun vuoden 1867 asetuksessa pykälää muutettiin siten, että syyttäjän toimiessa tapauksessa yksin sakkosumma kuului kokonaisuudessaan hänelle.⁸⁴

Normit suhteessa paloviinaan siis tiukkenivat huomattavasti. Viinanvalmistus tuli suorittaa tarkoin kontrolloiduissa tehtaissa, ja maaseudulla ei laillisia vähittäismyyntipaikkoja enää ollut kuin kuntakokouksen siihen erikseen antaessa luvan. Vuoden 1865 loppuun saakka, kun talollisilla oli mahdollisuus myydä viinaa vaikkapa kodistaan käsin sitä haluaville, voi saatavuuden arvioida olleen melko vaivatonta. Perinnäisen tapakulttuurin mukaanhan viinaa tuli olla saatavilla mitä moninaisemmissa tilanteissa, joten ongelmia voi olettaa muuttuneen tilanteen myötä syntyneen. Otettaessa vielä huomioon, että viinan tehdastuotanto oli ollut ennen kotitarvepolton lakkauttamista vähäistä ja lähti asetuksen täytäntöönpanoa seuraavina ensimmäisinä vuosinakin varsin hitaasti kehittymään, olisi asetuksen pykälää noudatettaessa paloviinan saatavuus suorastaan tyrehtynyt. Kautta Suomen oli havaittavissa laajaa asetuksen noudattamattomuutta sekä viinanpolton että -myynnin osalta. Viranomaisilla oli ilmeisiä vaikeuksia asetuksen täytäntöönpanossa.⁸⁵ Vaikka viinan saatavuus näin asetuksen mukaan vaikeutui, ei kyseessä kuitenkaan ollut alkoholijuomien totaalinen kieltö: olutta saattoi edelleen valmistaa omaan tarpeeseen kuka tahansa. Myöskään viinejä asetus ei koskenut. Itse valmistamaansa olutta sai myös myydä vapaasti kuten mitä tahansa kotitaloustuotetta. Viinien ja tehdasoluen myynti oli rajoitettua; kaupungeissa myyntiä saivat harjoittaa siihen luvan saaneet, maaseudulla niiden myyntiin olivat oikeutettuja maakauppiaat. Kotitarvepolton lakkauttaminen antoi mahdollisuuden tehdasvalmisteisen oluen myynnin kasvuun maaseudun

---

⁸⁴ Samling af författningar 1859, Den 30 Maj, § 87; Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1865, nro 6, 2.3.1865, § 94; Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1867, nro 29, 18.11.1867, § 94.

⁸⁵ Esim. TUOMINEN 1950, s. 86-95, 106-112.

kauppapuodeissa. Niin oluen, viinin kuin väkevän viinankin tarjoaminen ilman maksua oli edelleen sallittua, paloviinan osalta tämä todettiin oikein asetuksessa: *“Olkoon se sillä ehdolla sallittu, ettei siitä erityistä palkkiota, olkoon millä nimellä hyvänsä, vaadita eikä määrätä”*.⁸⁶

3.2. Paikallinen päätöksenteko

Uusiin normeihin oli yritettävä sopeutua myös Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven pitäjien käräjäkunnassa. Vielä ennen kotitarvepolton lakkauttamista pitäjänkokouksissa kannanottojaan esittäneet talolliset olivat selvästi kotitarpeisen viinanpolton kannalla. Vuodeksi 1864 viinanpoltto oli määrätty kielletyksi, ja tämän johdosta pitäjänkokouksessa 12. tammikuuta suurpitäjän talolliset olivat yhtenä miehenä puuhaamassa pitäjänkirjuri Hagmanin laadittavaksi anomusta majesteetille viinanpolto-oikeuden saamiseksi pitäjään kahden viikon ajaksi. Talolliset olivat sen verran päättäväisiä pyrkimyksissään, että vaikka kokouksessa kirkkoherra Forsman ja kruununnimismies Otto Reinius jyrkästi vastustivat anomusta, talolliset päättivät keskenään sen laatimisesta kyseisten herrojen, joista rovasti oli toiminut kokouksen puheenjohtajana, marssittua kokouksesta ulos.⁸⁷ Sama asetelma toistui vuonna 1865, kun kotitarvepolton lakkauttava asetus oli jo säädetty ja astumassa vuodenvaihteessa voimaan. Ilmeisesti talolliset olivat lähettäneet samaisen pitäjänkirjurin hakemaan jälleen viinanpolton erikoislupaa, ja pitäjänkokouksessa 12. joulukuuta 1865 käsiteltiin kirjurin matkakuluihin saamia rahoja. Rovasti Forsman ja nimismies Reinius merkityttivät allekirjoittamaansa pöytäkirjaan: *“vaikka Hra Hag[man] ei ole voinut näyttää olleensa valtuutettuna pitäjältä senaatilta hakemaan pitäjänmiehille lupaa viinaa polttamaan, niin eivät kumminkin läsnäolevaiset vaatineet ylöskannettuun rahain takasin maksamista, koska summa oli niin vähäinen.”*⁸⁸ Ilmajoen pitäjänkokouksessa siis oli selvää vastakkainasettelua kirkon ja kruunun esivallan paikallisten edustajien ja kotipoltt-oikeuttaan peräävien talollisten välillä.

Kotitarvepolton lakkautuksen jälkeen pitäjän- ja kuntakokousten kannanilmaisut kuitenkin

---

⁸⁶ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1865, nro 6, 2.3.1865, § 45; MÄNTYLÄ 1998, s. 144-145.

⁸⁷ IKA, Ilmajoen pitäjänkokouksen pk, 12.1.1864 § 4.

⁸⁸ IKA, Ilmajoen pitäjänkokouksen pk, 12.12.1865 § 5.

selvästi muuttuivat, eivätkä talolliset enää menetetyn oikeutensa ajamista pöytäkirjaan kirjattavaksi asti esittäneet. Voitolla oli vastakkainen kanta: laadittaessa alueen valtiopäiväedustajalle ohjeita Ilmajoen kuntakokouksessa tammikuussa 1867 todettiin, että “[j]os siinä kulkupuheessa on perää, Isokyröläisten tahtoneen valtiopäivämiehemme valtiopäivillä anomaan kototarveviinanpolton takaisin antamista talollisille, tahtovat Ilmajoen kunnan jäsenet sitä vastaan puolestansa kieltää häntä sellaisesta anomuksesta.” Lisäohjeena kirjattiin vielä: “[s]en siaan olisi pyyntö esiteltävä, että kunnan hallitukselle annettaisiin oikeus hävittämään salapränniä.”⁸⁹ Saman vuoden syyskuussa kuntien yhteisen pitäjänkokouksen yhteydessä Ilmajoen edustajat päättivätkin palkkiorahasta, jonka saisi henkilö, “joka todeksi näyttää hävittäneensä toisen käymässäolevan viinanpolttolaitoksen”. Palkinto oli kymmenen markkaa, ja ilmeisesti kruununnimismies Gustaf Jernberg lupasi samassa yhteydessä maksaa salapolttimon hävittäjälle palkkion myös omasta puolestaan. Ainakin kaksi tällaista palkkiota myös maksettiin.⁹⁰

Vuonna 1869 käsiteltiin kuntakokouksissa kuvernöörin kiertokirjettä, jossa esitettiin edellä mainitun kaltaista palkkiojärjestelmää salapolttimoiden ja salapoltetun viinan tavoittamisen tehostamiseksi. Sekä Ilmajoen, Jalasjärven että Kauhajoen kuntakokoukset päättivät 20 markan palkkiosta polttimon ja salakapakan ilmiantajille (Ilmajoella salakapakasta kymmenen markan palkkio). Lisäksi 20 markan uhkasakolla kuntien asukkaat myös nimenomaan velvoitettiin tällaisista nimismiehelle ilmoittamaan sekä olemaan apuna niiden hävittämisessä. Jo aikaisemmin Ilmajoen kunnan asukkaille annettu oikeus hävittää itse salapolttimoita ja luvattomia viinoja todettiin nyt myös Jalasjärven kuntakokouksessa. Kyseisten sääntöjen läpiajaminen oli nimismiesten aikaansaannosta. Kuvernööri nimittäin kiertokirjettä heidän kauttaan lähettäessään erikseen lisäsi, että nimismiesten olisi otettava osaa päätöksentekoon asian tullessa käsittelyyn. Ainakin Ilmajoen kuntakokouksessa hanketta oli ajamassa nimismies Jernberg, ja Kauhajoen kokouksessa varanimismies Mathias af Enehjelm lupasi antaa “köyhille kaikki mitä prännin löytäessä sieltä [takavarikoiduksi] saadaan”.⁹¹ Tällainen kuvernöörien paloviinarikkomusten tehokkaammaksi vastustamiseksi

---

⁸⁹ IKA, Ilmajoen pitäjänkokouksen pk:t, 22.1.1867 § 5.

⁹⁰ IKA, Ilmajoen pitäjänkokousten pk:t 23.9.1867 § 19; 9.1.1868 §2; Ilmajoen kuntakokouksen pk 30.4.1868.

⁹¹ IKA, Ilmajoen kuntakokouksen pk 12.7.1869 §1; JKA, Jalasjärven kuntakokouksen pk 26.5.1869 §1; KKA, Kauhajoen kuntakokous 18.5.1869; VMA, Ilmajoen piirin nimismiehen arkisto, saapuneet kirjeet 1869, kirje 77, Ea3.

ajama hanke oli alunperin senaatin talousosaston alkuunsaattama. Vastaavia päätöksiä tehtiin kunnissa ympäri Suomen.⁹² Kyse oli siis ylhäältä käsin johdetusta hankkeesta paikallisen kontrollin tehostamiseksi. Ilmajoen kuntakokouksessa päätettiin kuukauden kuluttua alentaa palkkio viinapolttimosta kymmeneen markkaan, *“koskei salapoltto nyt enään ole kovin suuressa määrässä”*, ja liiat määräykset usein saivat vain aikaan *“vikaa ja rasitusta”*. Kuntakokouksen edustajat luottivat enemmän ongelman häviämiseen luonnostaan rehellisten asukkaiden edesottamusten kautta.⁹³

Vuoden 1865 asetuksessa siis kuntakokoukset määriteltiin päättämään alueellaan tapahtuvan viinavalmistuksen ja -myynnin sallimisesta. Hakemuksia alkoi muutaman vuoden viiveellä ilmaantua. Ilmajoen kuntakokouksen päätettäväksi tuli vuoden 1869 lopulla parikin hakemusta. Maanviljelijä G. E. Danielson oli pyytänyt viinanmyyntilupaa Sihtolan taloon ja apteekkari Julius Törnudd halusi oikeuden sekä spriin valmistukseen että myyntiin. Kuntakokouksen osanottajat olivat päättäneet, että kuntaan saisi perustaa yhden viinan vähittäismyyntipaikan, ja tämä lupa päätettiin kokouksessa 14. joulukuuta 1869 antaa apteekkari Törnuddille. Samalla kertaa hän sai myös luvan alkaa puuhaamaan myytäväksi aikomansa spriin valmistusta ja jalostusta. Kokouksen päätöksessä kuitenkin edellytettiin, *“että Törnudd maksaa kunnalle veron 20 penniä joka kannulta ... ja että myynti tapahtuu apteekissa, jonkun päälleluotettavan miehen kautta”*. Lupa annettaisiin yhdeksi vuodeksi, ja samassa yhteydessä muistutettiin voimassaolevien asetusten noudattamisesta. Danielsonin anomukseen ei siis suostuttu, ja seuraavana vuonna myös kauppias Pesosen hakemus torjuttiin tuoreeltaan. Lokakuussa 1870 tuli uudelleen esille myös Törnuddin aikomus perustaa pitäjään viinatehdas, ja tällä kertaa *“kuntalaiset olivat yksimielisesti hanketta vastaan”*.⁹⁴ Myös senaatin talousosasto hylkäsi Törnuddin anomuksen.⁹⁵ Ilmajoen kuntakokoukselta lupia olisi siis vaikea saada. Sama oli tilanne muissa tutkimusalueen kunnissa. Vuonna 1871 käsiteltiin Kauhajoen kuntakokouksessa vaasalaisen viinatehtailijan, leipurimestari O. J. M. Blomin pyrkimyksiä saada kauppias Roseliuksen puodin yhteyteen

---

⁹² Ks. TUOMINEN 1950, s. 276-279; PELTONEN 1997, s. 46. Aulis J. Alanen on tulkinut nimenomaan kyseisen ylhäältä käsin johdetun palkkiojärjestelmän laatimisen maakunnan väestön “yleisen mielipiteen” kääntymiseksi “yhteiskunnallisesti turmiollista” salapolttota vastaan. Ks. ALANEN 1953, s. 365.

⁹³ IKA, Ilmajoen kuntakokouksen pk 16.8.1869 § 6.

⁹⁴ IKA, Ilmajoen kuntakokousten pk:t, 14.12. 1869 § 1, 2; 14.3.1870 § 4; 3.10.1870 § 1.

⁹⁵ TUOMINEN 1950, s. 230.

viinanmyynti, johon kokous *“ei millään ehdolla”* suostunut. Blom yritti uudelleen seuraavana vuonna. Tällä kertaa viinanmyyjäksi olisi tehtailijan laskuun ryhtynyt Mattilan talossa Aronkylässä itsellisvaimo Greeta Loviisa Pärus. Hakemuksen eväämistä kuntakokous perusteli: *“myymälää ei tarvita seurakunnassa, koska Kirstiinankaupungista joka ei ole täältä kauempana kuin 5:n peninkulman päässä, kyllä kulkeissansa saadaan wiinaa niin paljo kuin sitä tarvitaan, ompa usein saatu ylenmäärinki”*.⁹⁶ Samalla tavoin torjuttiin Jalasjärven kuntakokouksessa 30. syyskuuta 1872 entisen ylioppilaan Johan Pryingin hakemus viinamyymälän perustamiseksi Kivistön taloon.⁹⁷ Kurikan ja Seinäjoen mahdollisista hakemuksista ja niiden hylkäämisistä ei ole tietoa, mutta näyttää siis siltä, että alueen luvalliset viinanmyyntipaikat olivat vuoden 1866 jälkeen harvassa. Varmuutta luvallisista myyntipaikoista ei ole, mutta kenties esimerkiksi apteekkari Törnudd myyntiluvan apteekkiinsa senaatilta sai, häneltähän selvästi kiellettiin vain viinatehtaan perustaminen. Luvallisia anniskelupaikkoja ei alueen asukkaita varten myöskään ollut. Kestikievareillahan, joita oli Kurikassa, Kauhajoella ja Peräseinäjoella kolme, Ilmajoella ja Jalasjärvellä kaksi ja Seinäjoella yksi⁹⁸, anniskeluoikeus käsitti vuoden 1865 asetuksen perusteella vain matkustavaiset. Kuntakokousten suhtautuminen näytti siis varsin jyrkältä, ja kielteistä kaikua sekä lupien eväämistä ilmeni myös tehdasoluen myynnin suhteen. Kuntakokouksissa paheksuttiin suoranaishana kapakanpitoa myös yleiseksi tavaksi tulleita rahahäitä, joissa annettiin viinaryyppyjä maksua vastaan morsiamen tanssittamisen yhteydessä.⁹⁹ Näihin seikkoihin sekä yleisemmin kannanottojen muuttumiseen tutkimusjaksolla palataan tutkielman loppupuolella.

3.3. Viranomaiset lainvalvojina

Paikallistason ainoiden poliisiviranomaisten nimismiesten tehtävänä oli nimenomaan järjestyksenpito toimipiirissään. Työ oli ennakoalotteista epäjärjestyksen torjumista: tarkkailua, tutkailevaa kiertelyä piirissä ja lähes kaiken valvomista. Rikollisuuden ja muun laittoman toiminnan vastustaminen oli nimismiesten päätehtävä, ja hänen oli tällaiset

---

⁹⁶ KKA, Kauhajoen kuntakokousten pk:t, 16.10.1871; 11.3.1872. Ks. myös TUOMINEN 1950, s. 156.

⁹⁷ JKA, Jalasjärven kuntakokouksen pk, 30.9.1872.

⁹⁸ VMA, Ilmajoen piirin nimismiehen arkisto, kirjekonseptit v. 1870, kirje 171, Da1.

⁹⁹ JKA, Jalasjärven kuntakokousten pk:t, 21.7.1872; 9.12.1872; KKA, Kauhajoen kuntakokousten pk:t, 25.10.1869; 17.4.1871.

saatettava ilmi sekä syytteeseen. Apunaan nimismiehet saattoivat tarvittaessa käyttää luotettavia pitäjänmiehiä tai kruununvoudin välityksellä kutsua paikalle sotaväkeä. Käräjillä nimismiehet toimivat yleisinä syyttäjinä.¹⁰⁰

Aikaisemmin koko Ilmajoen suurpitäjä oli ollut yhtenä nimismiespiirinä, mutta 1840-luvulla alue jaettiin kahtia Ilmajoen ja Jalasjärven piireiksi. Uusi piiri siis käsitti Jalasjärven ja Kauhajoen kappeliseurakunnat Ilmajoen piirin koostuessa Ilmajoen seurakunnan lisäksi Kurikan, Seinäjoen ja Peräseinäjoen kappeleista. Kruununnimismiehen apuna Ilmajoen piirissä toimi myös varanimismies, ja myös Jalasjärven piiriin virka saatiin vuonna 1864. Tutkimusjakson 1863-1872 aikana piirien nimismiehenvirkojen haltijat ehtivät osittain vaihtua. Ilmajoen kruununnimismiehen virkaa oli vuodesta 1843 alkaen hoitanut Otto Reinius (synt. 1810). Reinius oli 1820-luvulla Ilmajolle Seppälän taloon asettuneen entisen sahanhoitajan poika. Nimismiehen viran ohessa Reinius hoiti kyseistä Seppälän ja Ollilan verotalojen muodostamaa suurtilaa. Lisäksi hän harjoitti oluttehtailua, josta paikallishistoriassa mainitaan seuranneen ongelmia viranhoidon kannalta: nimismiehen ja pitäjän pääasiallisen oluenvälittäjän toimien yhteensovittamisessa oli tiettyä ristiriitaa. Ilmeisesti osin tästä syystä Reinius pyysi eroa virasta vuonna 1867. Hänen tilalleen kruununnimismieheksi nimitettiin Jalasjärven kappalaisen poika, varanimismiehenä aikaisemmin 1860-luvulla toiminut Gustaf Jernberg (synt. 1830). Sekä Reiniuksen että Jernbergin kuvaillaan olleen tiukkoja järjestyksen miehiä. Jernbergin varanimismieheksi piiriin tuli 1. huhtikuuta 1867 alkaen Gustaf Turdin.¹⁰¹ Jalasjärven ja Kauhajoen piirin kruununnimismiehen virkaa hoiti koko tutkimusjakson Gustaf Taxell. Uuteen varanimismiehen virkaan Kauhajoen kappeliin nimitettiin Herman Kulla (synt. 1843). Nuoren Kullan ura jäi kuitenkin lyhyeksi hänen kuollessaan marraskuussa 1867 vain vähän yli kolme vuotta virkaa hoidettuaan. Kullan jälkeen vuonna 1868 varanimismieheksi nimitettiin kadettikoulun käynyt kapteeni ja ritari Mathias Fabian af Enehjelm (synt. 1821).¹⁰² Kaikki

---

¹⁰⁰ YLIKANGAS 1996, s. 177-178, 200-202, 213-214.

¹⁰¹ ALANEN 1953, s. 9, 610-613; RUISMÄKI 1987, s. 543-545; YLIKANGAS 1996, s. 328; Yleisesti VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto (jatkoksa Ilmajoen tuomiok. ark.), Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasiain ptk:t 1863-1872, C1a1-C1a20, mm. ilmoitus Turdinin virkaannimityksestä talvik. 1867 § 707, C1a9. Ruismäen ja Ylikankaan mukaan Peräseinäjoki olisi kuulunut Jalasjärven nimismiespiiriin. Kuitenkin esimerkiksi Gustaf Turdinin virkaannimityksen yhteydessä Peräseinäjoki mainittiin kuuluvan Ilmajoen piiriin.

¹⁰² RUISMÄKI 1987, s. 505-506, 544-545; af Enehjelmistä VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvik. 1868 § 597, C1a11; ilmoitus af Enehjelmin nimittämisestä VMA, Ilmajoen kihlakunnan kruununvoudin arkisto, saapuneet kirjeet 1867, kirje 412, Ea1.

nimismiehet olivat oletettavasti äidinkieleltään ruotsinkielisiä, mutta ehkä ainakin Ilmajoella kauemmin asunut Reinius sekä kenties Jernberg osasivat kunnolla myös suomenkieltä.

Kotitarvepolton lakkauttamisen jälkeen katsottiin tarpeelliseksi nimittää nimenomaan vain paloviina-asetuksen noudattamista valvomaan ylimääräisiä nimismiehiä. Vuoden 1866 loppupuolelta sairastumiseensa syksyyn 1868 saakka alueen nimismiespiirien ylimääräisenä nimismiehenä toimi Anders Johan Jässberg. Vuosina 1870 ja 1871 tehtäviä oli hoitamassa Vaasassa asunut Rudolf Bareker. Ilmeisesti ylimääräisen lainvalvojan palkkaamista ei enää sen jälkeen katsottu tarpeelliseksi, sillä uusia syytteitä ei hänen toimestaan enää vuoden 1872 käräjillä esitetty.¹⁰³ Yleisen levottomuuden, mutta ilmeisesti osin juuri laajan viinan salapolton vuoksi paikalle kutsuttiin myös kasakoita. Enimmillään pitäjissä oli kasakoita ilmeisesti jopa 40. Nämä olivat paikallishistorian mukaan ainakin Jalasjärven nimismiespiirissä Taxellin ja Kullan apuna vuosina 1866 ja 1867.¹⁰⁴ Ilmajoen pitäjänkokouksessa kasakoista oli puhetta vuoden 1867 lopulla. Tällöin kyse oli *“palkkioista, joita viinaviskaali Jässbergin apuna olleiden kasakoiden majoittamisesta emäseurakunnassa ja Kurikassa viime kevättalvella kuuluisi saada”*.¹⁰⁵ Muita mainintoja kasakoiden toimista ei lähdeaineistossa ollut.

Laajaksi paisuneen viinan salapolton kitkemispyrkimykset mitä ilmeisimmin kuormittivat nimismiesten työtä. Myös läänin kuvernööri Carl Gustaf Wrede patisteli joko itse tai kihlakunnan kruununvoudin Olof Erik Söderströmin välityksellä nimismiehiä huolehtimaan uuden paloviina-asetuksen toteutumisesta.¹⁰⁶ Paljon työtä aiheutti kotitarvepolton lakkauttamisen jälkeen viinapannujen kerääminen asukkailta. Määrärahoja asetuksen määräämään lunastushintaan ei tahtonut kruunulta aluksi löytyä, joten viinapannut jäivät lepäämään pannumakasiineihin. Vuonna 1868 kuvernööri käski kruununvoutia selvittämään salapolton laajuutta kihlakunnassa, ja Söderström puolestaan patisti nimismiehet tilannetta

---

¹⁰³ Yleisesti VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., varsinaisasiain ja välikäräjien pk:t 1867-1872, C1a9-C1a20, C1c2-C1c7; Jässberg mm. talvik. 1867, § 704-706, C1a9 ja välik. 12.-18.1.1869 § 15, C1c4; Bareker mm. välik. 8.-22.6.1870, § 64-77, C1c5. Aulis J. Alanen mainitsee Gustaf Jernbergin toimineen Ilmajoella erityisenä “viinavallesmannina”. Näin ei kuitenkaan ollut. Alanen tosin esittää, että varanimismiehen virat olisi perustettu osin juuri vaikean paloviinarikollisuustilanteen takia. Ks. ALANEN 1953, s. 363-364.

¹⁰⁴ RUISMÄKI 1987, s. 544-545.

¹⁰⁵ IKA, Ilmajoen pitäjänkokouksen pk 23.9.1867.

¹⁰⁶ Wredestä ks. ALANEN 1953, s. 602-603.

arvioimaan. Nimismies Jernbergin vastaus asiasta oli, että tuolloin (vuonna 1868) salapolttia ei ollut ilmennyt niin paljon kuin aikaisempina vuosina. Raporttinsa lopussa hän kuitenkin totesi, että luultavasti joitakin salapolttimoita oli lähes joka kylässä, ja niiden kaikkien löytäminen tulisi viemään runsaasti aikaa. Samansuuntaisen arvion esitti Jalasjärven ja Kauhajoen nimismiespiiristä kruununnimismies Taxell. Hänen mukaansa Jalasjärvellä ei ollut niin paljon salapolttimoita kuin Kauhajoella, josta af Enehjelm niitä oli monia löytänyt.¹⁰⁷ Myös Jernbergin kruununvoudille lähettämistä vuosikertomuksista paloviinarikosten runsaus käy selvästi ilmi. Vuotta 1868 koskevassa kertomuksessa kohdassa yleinen lainkuuliaisuus Jernberg kirjoitti: *“Yleinen järjestys ja rauha on piirissä vallinnut. Vain se on merkille pantavaa, että vuoden lopulla lukuisia salapolttimoita on löydetty ja hävitetty poliisin toimesta.”*¹⁰⁸ Samanlaisen lausunnon hän antoi myös kahtena seuraavana vuonna. Sen sijaan vuotta 1871 koskevassa kertomuksessa ei salapolttimoista enää ollut mainintaa, tällöin hänen mukaansa olivat vaivaa tuottaneet lukuisat salakapakat. Samoin oli vuonna 1872.¹⁰⁹

3.4. Käräjillä käsitellyt ja rangaistukseen päätyneet paloviinatapaukset tutkimuskärjäkunnassa

Paloviinaa koskevien asetusten noudattamatta jättäminen oli vuosina 1863-1872 tutkimusalueella laajaa. Seuraavasta taulukosta käy ilmi kaikki tutkimusjakson kuluessa kärjäkunnassa paloviinaa koskevien asetusten rikkomisen perusteella nostetut syytteet. Käsitellyt tapaukset on ryhmitelty sen mukaan, mitä nostettu syyte alunperin koski: oliko kyseessä syyte sekä valmistuksesta että myynnistä, ainoastaan valmistuksesta, mäskin tai valmistusvälineiden hallussapidosta, myynnistä tai kapakanpidosta vaiko luvattoman suuren viinamäärän hallussapidosta. Jokainen tapaus on huomioitu ja merkitty ainoastaan kerran, joten luvut kertovat nostettujen syytteiden todellisen kokonaismäärän. Taulukon oikeassa reunassa on myös kärjäkäsitelyjen kokonaismäärä lykätyt käsittelyt mukaanluettuna.

---

¹⁰⁷ VMA, Ilmajoen kihlakunnan kruununvoudin arkisto, kirjediaarit ja saapuneet kirjeet 1866-1868, Aa1, Ea1; saapuneet kirjeet 1868, kirje 590 liitteinen, Ea1.

¹⁰⁸ *“Allmän ordning och lugn har i distriktet egt rum under året. Endast det är att anmärken, att ett flertal lönnbrännerier i slutet af året af polisens öfverkommets och förstörts.”* VMA, Ilmajoen piirin nimismiehen arkisto, kirjekonseptit 1869, kirje 160, Da1.

¹⁰⁹ VMA, Ilmajoen piirin nimismiehen arkisto, kirjekonseptit 1870, kirje 135; 1871, kirje 112; 1872, kirje 104; 1873, kirje 93, Da1.

Taulukko 1: Käräjillä käsitellyt paloviinanvalmistus ja -myynti sekä valmistusraaka-aineiden, -välineiden tai luvattoman viinamäärän hallussapitotapaukset vuosina 1863-1872 (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasian ja välikäräjien pk:t, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

	Valmistus & myynti	Valmistus	Valmist. hallussap.	Myynti/ Kapak.	Viinan hallussap.	YHT	Lykät- tyineen
1863	-	22	3	25	-	50	74
1864	4	52	2	27	-	85	138
1865	4	40	-	8	-	52	100
1866	2	16	1	8	-	27	44
1867	4	58	1	6	-	69	128
1868	2	10	-	15	-	27	58
1869	9	34	1	19	1	64	90
1870	10	37	2	23	1	73	115
1871	7	25	-	51	1	84	133
1872	4	2	-	30	-	36	59
YHT	46	296	10	212	3	567	939

Nimismiehet siis nostivat kymmenen vuoden aikana kärjäkunnassa paloviina-asetusten rikkomisesta peräti 567 syytettä. Määrän voi arvioida melko suureksi. Jos tapausten jatkokäsittelyt huomioidaan mukaan, käsiteltiin käräjillä kymmenen vuoden aikana paloviina-asioita lähes tuhat kertaa. Suurin käsitelty ryhmä oli syyte paloviinanvalmistuksesta, mutta myös viinanmyynti- tai kapakanpitosyytteitä nostettiin runsaasti. Jos sekä valmistuksesta että myynnistä ja näihin olennaisesti liittyvistä luvattomista hallussapidoista nostetuista syytteistä lasketaan luvut valmistukseen ja myyntiin mukaan, epäilivät nimismiehet kärjäkunnan alueen asukkaita kyseisellä aikavälillä yhteensä 352:sta luvattomasta viinanvalmistuksesta ja 261:stä salakapakoinnista tai muusta luvattomasta myyntihankkeesta. Syytteitä valmistusraaka-aineen eli mäskin tai valmistusvälineiden hallussapidosta nostettiin melko vähän; yleensä tällaisia löydettyä syyte nostettiin viinanvalmistuksesta. Näistä kymmenestä hallussapitotapauksesta kahdeksan on mäskin löytymisiä vastaajien hallusta, ja vain kaksi, vuoden 1866 ja toinen vuoden 1870 tapauksista olivat valmistusvälineiden, käytännössä

viinapannun hallussapitoja¹¹⁰. Liian viinan hallussapitotapaukset, joita oli siis vain kolme, ovat omassa sarakkeessaan lähinnä ilmentämässä miten käräjillä näkyi se, että vuoden 1868 asetuksessa suurin sallittu kuljetettava tai hallussaoleva viinamäärä laskettiin kahteen ja puoleen kannuun. Normaalitytapauksessa suuren viinamäärän löydyttyä nostettiin syyte myyntitoiminnasta. Tavanomaisesta myyntiepäilystä poikkeavia tapauksia, jotka on sisällytetty myyntisarakkeeseen, olivat vuodelta 1863 yksi ostetun viinan juomisen salliminen talossaan sekä vuodelta 1864 viinan myyminen juopuneelle¹¹¹. Nämä syytteet kohdistuivat talollisiin aikana, jolloin heillä vielä oli näiden rajoitusten puitteissa lupa kotivalmisteista viinaansa myydä. Kokonaisuutena taulukon perusteella käy ilmi, että samassa yhteydessä nostettuja syytteitä sekä valmistuksesta että myynnistä ei lopulta ollut kovin paljon, kymmeneen tapaukseen määrä nousi vain vuonna 1870. Yleensä epäily siis koski joko valmistusta tai myyntiä, ei kerralla molempia. Ellei liian suuren viinamäärän hallussapitoepäilyjä sellaisiksi lasketa, salakuljetustapauksia ei kärjäkunnassa ilmennyt lainkaan. Ilmeisesti viinan kysyntä tyydytettiin siis salapoltoilla tai hankkimalla viina kaupungista, ainakaan epäilyjä ulkomailta tuodusta viinasta ei tapauksissa ilmennyt.

Tutkimusjakson vuosina 1863-1865 siis oli voimassa vuoden 1859 asetus, ja vuoden 1866 alusta saakka kotitarvepolton lakkauttanut vuoden 1865 asetus. Vuosittaiset vaihtelut nostetuissa syytteissä olivat melko suuria, eivätkä ne näytä noudattaneen ainakaan asetusten muutoksia. Jo ennen kotitarvepolton lakkauttamista kärjäkunnassa nostettiin syytteitä luvattomasta viinanpoltosta varsin paljon. Tutkimusjakson korkein määrä nostetuissa valmistussyyteissä oli vuonna 1867 (58), siis vuosi kotitarvepolton lakkauttamisen jälkeen. Toiseksi korkein määrä oli kuitenkin jo ennen kotipolton lakkauttamista: vuonna 1864 nostettiin viinanpoltosta 52 syytettä, ja otettaessa huomioon myös myynnin ohella nostetut valmistussyytteet, epäiltyjä valmistuksia oli tuona vuonna kaikkiaan 56. Myös vuodet 1865 ja 1869-1871 olivat melko korkeiden valmistussytemäärien vuosia. Vaikka kotitarvepolton kieltö ei vielä ajanjakson ensimmäisinä vuosina ollut voimassa, viinanvalmistushan oli silti kokonaan kiellettyä vuosina 1863 ja 1864¹¹². Vuonna 1865 tutkimusalueen läänissä sai viinaa

---

¹¹⁰ Viinapannujen hallussapitotapaukset VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1866 § 390, C1a7; välikäräjät 8.-22.6.1870 § 72, C1c5.

¹¹¹ Juomisen salliminen VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1863 § 504, C1a2; myyminen juopuneelle syyskäräjät 1864 §197, C1a4.

¹¹² VMA, Ilmajoen kihlakunnan kruununvoudin arkisto, saapuneet kirjeet 1862, kirje 253; 1863, kirje 277, Ea 1.

polttaa kuukauden ajan 15. helmikuuta ja 14. maaliskuuta välisenä aikana¹¹³, mutta se ei näytä nostettujen syytteiden määrää juuri alentaneen. Sen sijaan ajanjakson viimeisenä vuonna 1872 epäiltiin luvatonta viinanpolttoa yhteensä vain kuudessa tapauksessa. Samoin vuonna 1868 syytettiin valmistuksesta yhteensä vain 12:ssa tapauksessa. Alhainen syytemäärä oli myös uuden asetuksen voimaantumisvuonna 1866. Vuoden 1868 tapausten alhaisen määrän selityksenä näyttäisi oikopäätä olleen nälkäkriisi. Vuonna 1867 siis koettiin lähes kautta koko Suomen lähes totaalinen kato, jonka olettaisi vähentäneen myös viinanpolttomahdollisuuksia. Syytteiden nosto toimi käytännössä siten, että talvikäräjillä helmi-maaliskuussa syytteet koskivat edellisen vuoden syksyä ja saman vuoden alkuvuotta, ja syyskäräjillä taas käsiteltiin kuluvan vuoden aikana tapahtuneita asioita. Vuoden 1868 käräjillä viinanvalmistuksesta nostetuista 12:sta syytteestä viisi koski jo ennen katokesää 1867 tapahtuneita luvattomia viinanpolttoja¹¹⁴, ja kaksi koski syksyä 1868, katovuodesta jo selvittyä aikaa¹¹⁵. Yhteensä vuoden 1868 käräjillä siis käsiteltiin viittä katokesän 1867 ja kuolleisuusallosta selviämisen välisenä aikana harjoitettua viinanpolttoa¹¹⁶. Joka tapauksessa joillakin - kriisiaikaan poltosta syytetyistä neljä oli torppareita ja yksi talollinen - oli mahdollisuus nälkäaikaankin viljaa viinaksi polttaa. Nostettujen syytteiden vähäisyys voi kuitenkin johtua myös siitä, että nimismiehillä saattoi tuona aikana olla tärkeämpiäkin tehtäviä kuin liikuskella etsimässä viinanpolttimoita. Nostettujen paloviinasyytteiden vähäisyyden vuonna 1868 voi havaita myös siitä, että vuosi oli ainoa, jolloin lykättyjen tapausten käsittely nousi suuremmaksi kuin uusien tapausten määrä: 58:sta käsittelystä vain 27 oli uusia, loput 31 lykättyjen tapausten jatkokäsittelyjä.

Myös vuosina 1863, 1866 ja 1872 valmistussyytteitä nostettiin vähemmän kuin muina vuosina. Kotitarvepolton lakkauttava asetusta astui voimaan vuoden 1866 alusta. Olisiko alueen väestö ollut tuon vuoden odottavalla kannalla, tarkkaillut millaiseksi asetuksen valvonta osoittautuu, ja vasta syksystä 1866 saakka alkanut viinaa polttaa, niin että vuoden 1867 syytemäärät nousivat varsin korkeiksi. Vuosina 1869-1871 valmistussyytteitä nostettiin

---

¹¹³ VMA, Ilmajoen kihlakunnan kruununvoudin arkisto, saapuneet kirjeet 1864, kirje 258, Ea 1.

¹¹⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1868 § 582, 583, 584, 585, C1a11; välikäräjät 10.-13. kesäk. 1868 § 57, C1c3.

¹¹⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1868 §330, 742, C1a12.

¹¹⁶ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1868 § 141, 580, 581 C1a11; välikäräjät 10.-13. kesäk. § 56, C1c3; syyskäräjät 1868 § 650, C1a12.

runsaasti, mutta 1872 yhteensä vain kuusi tapausta. Olisiko luvaton viinanpoltto siis tuolloin todella vähentynyt? Aulis J. Alasen mukaan viinanpoltosta ei vuotta 1872 seuraavina vuosinakaan enää ainakaan Ilmajoen emäpitäjässä paljonkaan sakkoja annettu; hänen mukaansa salapolttoli 1870-luvun alkuvuosien jälkeen saatu taltutetuksi.¹¹⁷

Syytteitä paloviinanmyynnistä esitettiin tutkimusjakson kahtena ensimmäisenä vuonna enemmän, mutta vuosina 1865-1868 niitä nostettiin etenkin suhteessa valmistussyytteisiin melko vähän. Vaikka vuosien 1863 ja 1864 luvuista poistaisi mainitut juomisen sallimisen ja juopuneelle myymisen, olivat syytemäärät huomattavasti seuraavia vuosia suurempia. Vuonna 1868 myynnistä epäiltiin nälkäajasta huolimatta peräti 17:ssa tapauksessa, ja vuonna 1869 myyntitapauksia tuotiin käräjille taas enemmän. Vuotuinen syytemäärä säilyi korkeana tutkimusjakson loppuun saakka. Huippuvuosi myyntisyytteissä oli vuosi 1871: peräti 51 myynti- tai kapakanpitosyytettä, ja laskettaessa mukaan valmistussyytteen yhteydessä esitetyt myyntiepäilyt sekä liian viinan hallussapito oli määrä kaikkiaan 59. Valmistustapauksia oli käräjillä esillä useampana vuonna myyntijuttuja enemmän, lukuunottamatta vuosia 1863, 1868, 1871 ja 1872. Vuonna 1863 lukumäärät olivat lähes samat, sen sijaan nälkävuonna 1868 myyntisyytteitä nostettiin viisi tapausta valmistussyytteitä enemmän. Vuonna 1871 myyntitapauksia oli esillä kaksinkertainen määrä verrattuna valmistusjuttuihin, ja vuonna 1872 - huolimatta lukumäärän selvästä laskusta - myyntisyytteitä nostettiin valmistustapauksiin verrattuna kuusinkertainen määrä. Tendenssi näyttäisi siis varsin selvältä: vaikka viinapolttimoita ei ajanjakson loppua kohti enää kovin paljon löytynyt, viinanmyyntiä ja salakapakointia ilmeni silti melko runsaasti. Selityksenä saattaisi olla tehdasvalmisteisen viinan tulo markkinoille korvaamaan salapolttettua viinaa. Tehdastuotannolla oli muutamana kotitarvepolton kieltoa seuranneena vuonna selviä käynnistysvaikeuksia, mutta muutaman vuoden kuluessa tuotanto laajeni, niin että 1870-luvulla tehdasvalmisteista viinaa oli jo runsaasti saatavilla¹¹⁸. Salapolttoon ei paloviinan saatavuuden turvaamiseksi näin enää olisi ollut tarvetta, vaan viinaa saattoi hankkia laillisia kanavia pitkin, vaikka sitten salakapakointia varten. Salapolttimoiden löytymisen vähenemisen selityksenä voi kuitenkin olla myös se, että aikaisempien vuosien laajat valmistusvälineiden takavarikot yksinkertaisesti vähensivät viinapannujen määrää kärjäkunnassa siinä määrin, ettei salapolttoli enää jokaisen torpan takana kyetty harrastamaan. Uusien viinapannujen

---

¹¹⁷ ALANEN 1953, s. 365-366.

¹¹⁸ Esim. TUOMINEN 1950, s. 158-167, 332-334.

hankkiminen oli myös varmasti melko kallista. Vuosittaiset vaihtelut nostetuissa syytteissä joka tapauksessa olivat melko suuria, ja selityksiä voisi hakea useammasta suunnasta. Osittain vaihtelu varmasti johtuu myös tutkimusalueesta johtuvasta pienestä otannasta. Käytännössä syytteet olivat nimismiesten työn tulosta. Suuri vaikutus oli luonnollisesti sillä, kuinka monta nimismiestä kunkin vuoden aikana aktiivisesti paloviinarikkomuksia oli kitkemässä. Neljännen nimismiehen Herman Kullan saaminen alueelle vuonna 1864 näyttäisi nostaneen syytemääriä, samoin ylimääräisten nimismiesten toimivuosina 1867 ja 1870-1871 määrät olivat korkeita. Kuitenkaan nälkävuonna 1868 ei Jässbergin alueella liikkumisesta huolimatta viinapolttimoita tai salakapakoita juuri löytynyt. Valmistussyytteiden suuri määrä jälleen nälkävuosia seuraavina vuosina syö uskottavuutta lausumalta, jonka mukaan yleinen mielipide olisi kääntynyt viinanpoltoa vastaan. Salapolton oletettavan myöhemmän vähentymisen syyt olivat luultavasti muualla.

Tapauksia jouduttiin siis monesti käsittelemään toiseen tai useampaankin kertaan (keskimäärin 1,7 kertaa). Yleisin syy jutun lykkäämiseen myöhemmäksi oli vastaajien poissaolo, mutta myös todistajien saaminen oikeuteen tuotti nimismiehille ongelmia. Lykättyjä tapauksia jouduttiin käsiteltyjen asioiden kokonaismäärän ja uusien tapausten lukumäärien vertaamisen perusteella käsittelemään eri vuosina melko tasaisesti. Kuitenkin esimerkiksi vuosina 1863 ja 1866 tapausten jatkokäsittelyjä oli vain puolet verrattuna uusiin tapauksiin, kun taas vuosina 1865 ja 1868 juttujen jatkokäsittelyjä oli käräjillä yhtä paljon tai enemmän kuin uusia tapauksia. Kuten aikaisemmin todettua, tämä selittyy edellisten vuosien juttujen suurella määrällä. Erityistä juttujen ruuhkautumista ei kuitenkaan tällä tavoin ole nähtävissä.

Syvennemmälle käräjien toimintaan ja rangaistuskäytäntöihin päästään ottamalla tarkasteluun myös tapauksista langetetut rangaistukset. Seuraavasta kärjäkunnan tuomiokirjojen sakkoluetteloihin perustuvasta taulukosta käy selville tutkimusjakson aikana langettavaan tuomioon päätyneet tapaukset. Taulukko on verrattavissa edellä esiteltyyn syytetaulukkoon (taulukko 1), mutta huomioitava on, että aina rangaistusta ei lykkäysten takia saatu langetettua saman vuoden aikana syytteen nostosta, joten joissakin tapauksissa tietyn jutun sakko voi olla kirjautunut myöhemmälle vuodelle. Muuten sarakkeet ovat samat kuin edellisessä taulukossa, mutta koska ylimääräisen viinan hallussapidosta rangaistuksena oli vain viinan ja astioiden menetys, ei sitä sakkoluetteloon kirjattu. Täten niitä ei myöskään taulukossa ole.

Taulukko 2: Rangaistukseen päätyneet paloviinanvalmistus ja -myynti sekä valmistusraaka-aineiden tai -välineiden hallussapitotapaukset vuosina 1863-1872 (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan talvi-, syys- ja välikäräjien sakkoluettelot, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

	Valmistus& myynti	Valmistus	Valmist. hallussap.	Myynti/ Kapak.	YHT
1863	-	17	4	11	32
1864	1	39	2	27	69
1865	3	24	-	10	37
1866	-	12	1	7	20
1867	1	39	3	2	45
1868	-	12	1	16	29
1869	3	32	2	15	52
1870	-	34	2	29	65
1871	5	18	1	48	72
1872	1	4	-	26	31
YHT	14	231	16	191	452

Ensimmäisenä seikkana taulukosta voi todeta langetettujen rangaistusten suuren kokonaismäärän. Taulukon luvut perustuvat siis rangaistukseen päätyneisiin tapauksiin, ei sakotettuihin henkilöihin, joten lukuja voi verrata nostettujen syytteiden määriin. Joissakin tapauksissa, kun syytteeseen vastaamassa oli useampia henkilöitä, saattaa sakkoja olla langetettu useammassa eri käsittelyssä, mutta vedoten myös käräjien käytäntöön usein lykätä kesken olevaa juttua kokonaisuudessaan, voi tällaisia useampia kirjautumisia arvioida olevan taulukossa suhteellisen vähän. Tutkimusjakson loppua kohti sakkoja alettiin kuitenkin joskus antaa kesken käsittelyinkin, ja koska viimeisinä vuosina lisääntyneissä myyntitapauksissa epäiltyjä oli monesti useita, on ainakin sen määristä jonkin verran vähennettävä verrattaessa lukuja nostettuihin syytteisiin. Joka tapauksessa kaikkiaan rangaistuksia siis annettiin taulukon mukaan 452:ssa tapauksessa, eli juttujen päättymisen langettavaan rangaistukseen voi arvioida olleen verrattain todennäköistä (vajaan 80 prosentin todennäköisyys). Valmistussyytteitä nostettiin enemmän, ja sitä myötä siitä myös langetettiin myyntitapauksia enemmän rangaistuksia. Niiden ero on tosin pienempi kuin aikaisemmassa taulukossa,

johtuen ehkä osaksi juuri edellä mainitusta joidenkin henkilöiden sakottamisesta jo ennen tapauksen loppuunsaattamista. Vuosittaiset eroavuudet rangaistukseen päätyneissä tapauksissa noudattelevat myös samansuuntaista vaihtelua kuin nostetuissa tapauksissa, alhaisimpien ja korkeimpien lukumäärien vuosien ollessa suunnilleen samoja. Erojakin taulukoissa kuitenkin ilmenee. Sakkoja langetettiin vuonna 1866 huomattavasti vähemmän kuin vuonna 1868, vaikka luvut ovat nostettujen syytteiden osalta tasan. Vuonna 1868 langetettiin rangaistuksia 29:ssä tapauksessa, vaikka syytteitä tuona vuonna nostettiin vain 27. Tämä selittyy edellisen vuoden tapauksilla. Myös sekä valmistuksesta että myynnistä saatiin tuomittua rangaistukseen huomattavasti vähemmän tapauksia kuin niitä nostettiin: 46:stä nostetusta syytteestä epäily kyettiin näyttämään toteen vain 14:ssä tapauksessa. Näissä tapauksissa onnistuttiin kuitenkin monesti toteennäyttämään joko valmistus tai myynti. Vastaavasti taas valmistusraaka-aineiden tai -välineiden hallussapidoista langetettiin yhteensä 16 sakkoa, vaikka kyseisiä syytteitä nostettiin vuosien aikana vain kymmenessä tapauksessa. Lisäys johtuu siitä, että vaikka kunnon näyttöä ei epäilyistä viinanpoltosta onnistuttu saamaan, voitiin kuitenkin antaa sakko selvästi todennettavan takavarikoidun viinapannun tai mäskin luvattomasta hallussapidosta.

Paloviinanvalmistuksen ja -myynnin harjoittamista kärjäkunnan alueella voi tarkastella myös henkilöiden rangaistukseen joutumisen uusiutumisen, eli tois- tai useampikertaisesta teosta rankaisemisen kautta. Seuraavassa taulukossa on rangaistukseen päätyneistä tapauksista eroteltu useampikertaiset rangaistukset. Taulukossa on toiskertainen sekä valmistuksesta että myynnistä, valmistuksesta tai myynnistä sakottaminen sekä rankaiseminen kolmaskertaisesta myynnistä ja neljäskertaisesta viinanpoltosta. Kolmaskertaisia rangaistuksia ei valmistustapausten joukossa ollut, ei myöskään mäskin tai viinapannun toistuvia hallussapitoja.

Taulukko 3: Tois- tai useampikertaiset rangaistukset paloviinanvalmistuksesta ja -myynnistä vuosina 1863-1872 (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasian ja välikäräjien sakkoluettelot, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

	Toiskert. valmistus & myynti	Toiskert. valmistus	Neljäskert. valmistus	Toiskert. Myynti/ Kapak.	Kolmaskert. Myynti/ Kapak.	YHT
1863	-	-	-	-	-	-
1864	-	1	-	3	-	4
1865	-	-	-	-	-	-
1866	-	4	-	1	-	5
1867	-	5	-	-	-	5
1868	-	2	1	-	-	3
1869	-	6	-	-	-	6
1870	-	1	-	6	-	7
1871	1	4	-	-	-	5
1872	-	-	-	2	1	3
YHT	1	23	1	12	1	38

Taulukko on koottu siis jälleen tapauskohtaisesti, ei henkilöiden perusteella. Tapaus on otettu mukaan, jos joku jutun yhteydessä rangaistuista henkilöistä on tullut sakotetuksi uusitusta teosta. Samoin ainoassa vuodelta 1871 olevassa sekä valmistus että myynti -tapauksessa syytettyä, torpparin poika Jaakko Betlehemiä, sakotettiin toiskertaisesti ainoastaan valmistuksesta, myynnistä vasta ensi kertaa¹¹⁹. Kokonaisuutena useampikertaiseen rangaistukseen joutuminen ei näytä olleen kovin yleistä. Lähes jokaisena vuonna tapauksia oli joitakin, mutta toisaalta erityisen suuriin lukuihin ei määrä yhtenäkkään vuonna noussut. Määrät eivät myöskään näytä noudattavan mitään tiettyä tendenssiä. Valmistuksen osalta useampikertaiseen sakkoon jouduttiin enemmän niinä vuosina, jolloin tapauksia ja täten sakotuksia oli muutenkin enemmän, mutta myynnin osalta ei ilmennyt edes tällaista suuntaa, vaan toiskertaisten myyntisakkojen suurin määrä, 6 tapauksia, oli vuonna 1870, vaikka tapauksien käsittelyn huippu saavutettiin vasta vuotta myöhemmin. Ainoat todelliset paatuneet

¹¹⁹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 2.- 10. toukokuuta 1871 § 66, C1c6.

rikoksenuusintatapaukset olivat vuonna 1868 neljäskertaisesta viinanvalmistuksesta ja vuonna 1872 kolmaskertaisesta myynnistä rangaistuksi joutumiset. Valmistusjutussa vastaajana oli Ilmajoen naapuripitäjistä Ylistarosta kotoisin ollut entinen talollinen Matti Vitting, jonka varanimismies Gustaf Turdin oli tavoittanut 7. lokakuuta 1868 Ilmajoen Peltoniemenkylän metsästä viinanpolttoimista. Witting oli aikaisemmin tuomittu samasta rikoksesta Isonkyrön käräjillä jo vuosina 1859, 1863 ja 1865, ja nyt ilmeisesti ajatellut jatkaa polttoa paremmassa piilossa naapuripitäjän puolella. Neljännen kerran samasta rikoksesta tavattu passitettiin vuodeksi vankeuteen Turkuun, ja takavarikoitu polttovälineistö määrättiin huutokaupattavaksi.¹²⁰ Kolmannen kerran rangaistuksi viinanmyynnistä joutui talollinen Jaakko Yrjänäinen Kauhajoenkylästä. Hänen kiinnijäämisensä samasta rikkomuksesta olivat tapahtuneet melko lyhyen ajan sisällä: ensimmäinen vuonna 1869, toinen 1870, ja kolmannen kerran vuoden 1872 talvikäräjillä rangaistuksi joutuessaan hänellä oli vielä edellinen sakko maksamatta; sakkoa tuli täten vain kaksinkertainen 120 markan summa.¹²¹ Tutkimusjakson loppupuolella käräjille tuotiin myös joitakin muita tapauksia, joissa vastaajalla oli jo kaksi aikaisempaa valmistus- tai myyntirangaistusta, mutta nämä jutut eivät päätyneet langettaviin tuomioihin.

Määrättävät sakot olivat paloviina-asetusten rikkomisen kohdalla yleisesti ottaen melko suuria. Vuoden 1859 asetuksessa sakkosummat määriteltiin vielä ruplina, mutta Suomen saadessa oman rahan, markan, alettiin sakot tutkimusalueen käräjilläkin määritellä ruplien lisäksi myös markkamääräisinä vuoden 1863 syyskäräjistä alkaen. Luvattomasta paloviinanvalmistuksesta lankesi 120 markan ja luvattomasta myynnistä 80 markan sakot. Myynnin osalta kyseinen summa lankesi vuoden 1859 asetuksen mukaan vain sellaisille, joilla ei myyntilupaa missään muodossa ollut, sen sijaan myyntiluvan yli neljäosakannun erissä omaaville, kuten talollisille, rangaistus lankesi mahdollisesta sopimattomana ajankohtana tapahtuneesta tai vähittäismyynnistä sakkosumman ollessa tällöin 60 markkaa. Viinanmyynnistä kirkon läheisyydessä, ostetun viinan juomisen sallimisesta talossaan tai viinanmyynnistä juopuneelle lankesi myös 60 markan sakot. Saman summan joutui maksamaan myös luvattomana aikana löytyneen valmistusmäskin tai -välineiden tapauksissa. Toiskertaisessa sakottamisessa summa nousi kaksinkertaiseksi, kolmaskertaisessa taas kolminkertaiseksi, ja neljättä kertaa samasta rikoksesta tuomittaessa oli rangaistuksena

---

¹²⁰ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1868 § 330, 420, C1a12.

¹²¹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1872 § 162, C1a19.

vankila. Laittomassa toiminnassa käytetyt välineet, samoin kuin mahdolliset liian suuret viinamäärät - joiden rajat kylläkin olivat asetuksessa melko korkeat - tuli määrätä takavarikoiduiksi.¹²²

Vaikka normit vuoden 1865 asetuksen voimaantulon myötä kiristyivät, sakkosummat puolestaan tietyiltä osin hiukan laskivat. Ensikertaisesta paloviinanvalmistuksesta tuli vuoden 1865 asetuksen mukaan langettaa 100 markan sakko, toiskertaisesta kaksinkertainen summa. Kolmaskertaisesta rikkomuksesta rangaistukseksi määriteltiin puoli vuotta vankeutta ja sitä seuraavilta kokonainen vuosi. Toiminnassa käytetty mäski ja välineistö tuli takavarikoida, ja pelkästään tällaisten hallussapitotapauksissa tuli takavarikoinnin lisäksi haltijalle langettaa 50 markan sakko. Luvattoman myynnin tapauksessa sakko tuli olla 60 markkaa, ja toiskertaisesta summa nousi kaksinkertaiseksi. Kuten myös vuoden 1859 asetuksessa säädettiin, todistettaessa myynnin olleen jatkuvaa sai tuomari harkintansa mukaan korottaa sakkosummaa. Ilman lupapassia tai passissa ilmoitetusta poikkeavien suurien viinamäärien kuljetustapauksessa tuli sakkoa antaa 50-100 markkaa, ja lisäksi viina tuli luonnollisesti takavarikoida.¹²³

Verrattaessa sakkosummia käräjillä noina vuosina muista rikkomuksista annettuihin rangaistuksiin voi paloviinasakkojen todeta olleen verrattain suuria. Esimerkiksi juopumuksesta sakkoa määrättiin 12 markkaa, sapattirikoksesta 19 markkaa 20 penniä, poissaolosta käräjiltä 3 markkaa 84 penniä (kaksinkertaistettiin 7 markkaan 68 penniin), naiselle salavuoteudesta 9 markkaa 20 penniä ja miehelle samasta 19 markkaa 20 penniä. Erityisesti väkivaltaisesta käyttäytymisestä langetetut sakkosummat olivat paloviinasakkoihin verrattuna varsin pieniä. Esimerkiksi tappelusta, josta ei aiheutunut pysyviä vammoja sai vain 3 markan 84 pennin sakot, ja kahdesta lyönnistä ilman vammoja 5 markkaa 76 penniä. Silmän menettämisen aiheuttaneesta lyönnistäkin sai vain 57 markan 60 pennin sakon, tosin lisäksi samassa yhteydessä langetettiin pysyvän vamman tuottamisesta 96 markan sakko. Yleensäkin talouteen liittyvistä väärinkäytöksistä, jollaiseksi myös viinanvalmistuksen ja -myynnin tietenkin voi lukea, annettiin isompia sakkoja kuin vaikkapa toisen koskemattomuuden loukkaamisesta tai kylläkin luonnollisesti vähäisemmistä alussa

---

¹²² VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjien sakkoluettelot 1863, C1a2; syyskäräjien sakkoluettelot 1864, C1a4; rangaistusten perusteista ja ruplamääristä ks. Samling af författningar 1859, 17. delen, Den 30 Maj, § 25-33, § 44-54, § 58-73.

¹²³ Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1865, nro 6, 2.3.1865, § 67, 76, 82.

mainituista käyttäytymis- tai siveysrikkomuksista. Vaikkapa metsänhaaskaustapauksissa sakot korvauksineen saattoivat nousta satoihin markkoihin, samoin kuin joissakin murto- ja varkaustapauksissa. Näihin luonnollisesti vaikutti aiheutetun vahingon helppo rahallinen mitattavuus, mutta esimerkiksi murto- ja varkaustapauksissa rangaistuksena oli usein lisäksi useita pareja raippoja, joka myös osaltaan kuvastaa rikoksen paheksuttavuutta.¹²⁴ Joka tapauksessa monien paloviina-asetusten perusteella rangaistukseen tuomittujen kohdalla sakkujen maksu tuotti varmasti vaikeuksia.

Esimerkkinä tyypillisestä viinanvalmistusjutusta käy hyvin tapaus vuoden 1867 talvikäräjiltä. Varanimismies Gustaf Jernberg oli haastanut torpparin vävyn Salomon Kujalan Ilmajoen Lahdenkylästä ja torpparin pojan Heikki Ojalan Kirkonkylästä vastaamaan näiden harjoittamasta paloviinanvalmistuksesta. Nimismies oli tavannut heidät 20. helmikuuta itse teosta viinanpoltosta metsästä läheltä Isomäen taloa. Takavarikoiduksi oli tullut rautainen pannu ja kuparista valmistettu hattu. Aluksi vastaajat kiistivät teon, mutta ensimmäisen todistajan, nimismiehen mukana etsinnässä olleen torppari Juho Haudan lausunnon jälkeen sekä Kujala että Ojala tunnustivat syytteen todenperäisyyden. Molemmat tuomittiin ensikertaisesta laittomasta viinanvalmistuksesta 100 markan sakkoihin, ja takavarikoitu välineistö määrättiin huutokaupattavaksi. Syylliset olivat tässä tapauksessa siis torppien nuorempaa väkeä, Salomon 24- ja Heikki 25-vuotias. Aikaisempia rangaistuksia lainrikkomuksista ei kummallakaan mainetodistusten perusteella ollut.¹²⁵

Myyntisyytteissä vastaajiksi oli usein haastettu useampia henkilöitä. Välikäräjillä kesäkuussa 1870 käsiteltiin varanimismies Mathias af Enehjelmin nostamaa juttua Uuron perhettä kohtaan. Vastaamaan oli haastettu talollinen Tuomas Uuro Kauhajoen Pöntäneenkylästä, tämän vaimo Albertina sekä pojat Jaakko ja Tuomas. Syyte koski heidän edellisenä syksynä asumassaan Uuron talossa harjoittamaa kapakanpitoa, ja lisäksi käsittelyssä oli isä Tuomakseen kohdistuva varkaussyyte sekä molempia poikia koskeva pahoinpitelykanne. Edelleen poika Tuomaan epäiltiin myös polttaneen syksyllä metsässä viinaa. Vastaajat kiistivät kaikki syytteet, ainoastaan Jaakko tunnusti joskus viinaa myyneensä. Todistajia oli kutsuttu paikalle kaikkiaan yhdeksän. Useat heistä esittivät varsin epämääräisiä lausuntoja, mutta talon emännän viinanmyynnistä muutamalla todistajalla oli tietoa. Päätöksessään

---

¹²⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., käräjien sakkoluettelot vv. 1863-1872, C1a2-C1a20.

¹²⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1867 § 624, C1a9.

oikeus totesi poika Tuomaan luultavasti viinaa valmistaneen, mutta täyttä näyttöä tästä ei kokoon saatu. Myös varkaus- ja pahoinpitelysyytteet hylättiin. Lopulta viinanmyynnistä 60 markan sakkoihin tuomittiin vain emäntä Albertina ja tunnustanut poika Jaakko. Isä ja poika Tuomaat siis vapautettiin kaikista syytteistä. Talon isäntä ei ollut ensi kertaa vastaamassa paloviinarikkomuksista: hänet oli tuomittu viinanmyynnistä jo vuonna 1860 ja viinanvalmistuksesta vuonna 1864. Muilla perheenjäsenillä ei aikaisempia merkintöjä lainrikkomuksista ollut.¹²⁶

3.5. Paloviinatapausten alueellinen jakautuminen

Tapausten alueellisen jakautumisen tarkastelun kautta päästään edelleen tarkemmin perehtymään lainrikkomusten ilmituloon käytännössä. Taulukossa eri seurakuntien osalta nostettujen syytteiden määrät on esitetty sekä absoluuttisina lukuina että prosentteina suhteessa muihin seurakuntiin. Selvytyden vuoksi tässä tapauksessa mäskin ja viinapannujen hallussapitosyytteet on lisätty valmistukseen ja liian viinan hallussapidot myyntiin. Samoin tapauksissa, joissa syyte nostettiin sekä valmistuksesta että myynnistä, määrät on lisätty kumpaankin (valmistus ja myynti) sarakkeeseen. Taulukon oikeassa reunassa on myös seurakuntien asukasluvut vuoden 1865 väestölaskennan mukaan, sekä absoluuttisina lukuina että prosentteina suhteessa muihin seurakuntiin.

---

¹²⁶ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 8.-22.6.1870 § 18, C1c5.

Taulukko 4: Nostettujen syytteiden jakautuminen seurakunnittain kärjäkunnassa vuosina 1863-1872 (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasian ja välikäräjien pk:t, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

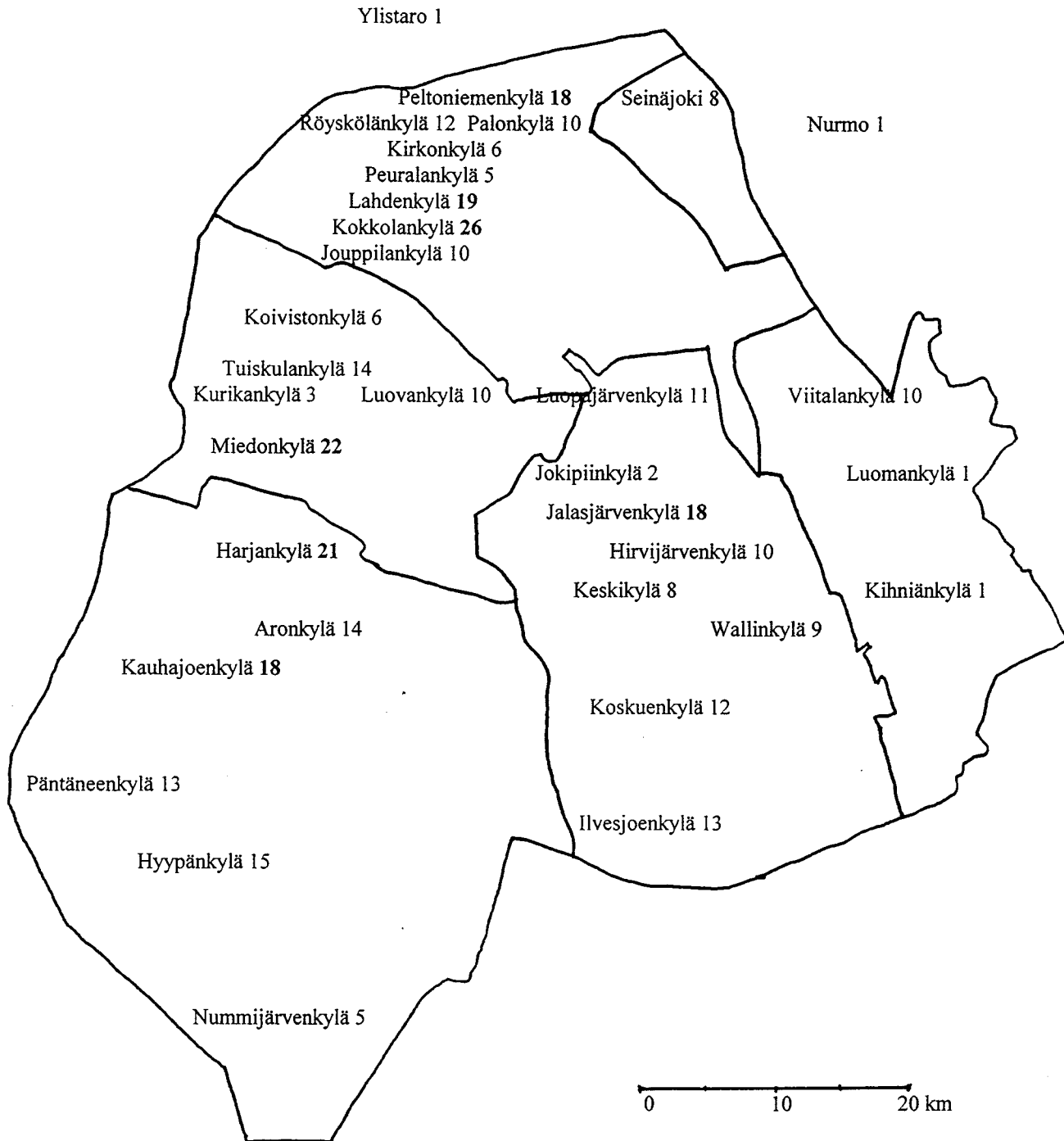
Seurakunta		Valmistus	Myynti	Yhteensä	Asukasluku
Ilmajoki	absol.	106	86	192	8250
	%	30,1	33,0	31,3	27,2
Kurikka	absol.	55	29	84	4990
	%	15,6	11,1	13,7	16,4
Seinäjoki	absol.	8	22	30	1861
	%	2,3	8,4	4,9	6,1
Peräseinäjoki	absol.	12	21	33	2358
	%	3,4	8,0	5,4	7,8
Jalasjärvi	absol.	83	49	132	6776
	%	23,6	18,8	21,5	22,3
Kauhajoki	absol.	86	50	136	6114
	%	24,4	19,2	22,2	20,2
Muut	absol.	2	4	6	-
	%	0,6	1,5	1,0	-
TOTAL	absol.	352	261	613	30349
	%	100	100	100	100

Eniten syytteitä nostettiin siis Ilmajoen pitäjän alueella. Ilmajoki oli myös asukasluvultaan tutkimusalueen suurin seurakunta, mutta lähes kolmanneksen (31,3 %) osuudellaan tapauksista se kuitenkin jonkin verran ylitti suhteellisen osuutensa suhteessa asukaslukujen osuuksiin (27,2 %). Toinen asukasluvun perusteella verrattun suhteellisen osuutensa ylittänyt seurakunta oli Kauhajoki. Sen osuus syytteistä oli 22,2 prosenttia asukasluvun osuuden ollessa pari prosenttiyksikköä alhaisempi (20,2 %). Syytemäärissä vain niukasti Kauhajokea alhaisempi oli toiseksi suurin seurakunta Jalasjärvi. Pienempiä osuuksia syytteistä lankesi Kurikan, Seinäjoen ja Peräseinäjoen seurakunnille. Nämä olivat myös asukasluvultaan pienempiä, mutta silti suhteellisestikin niissä nostettiin asukaslukuosuutta vähemmän syytteitä. Muista pitäjistä kotoisin olleisiin kohdistuneiden henkilöiden syytteiden osuus oli

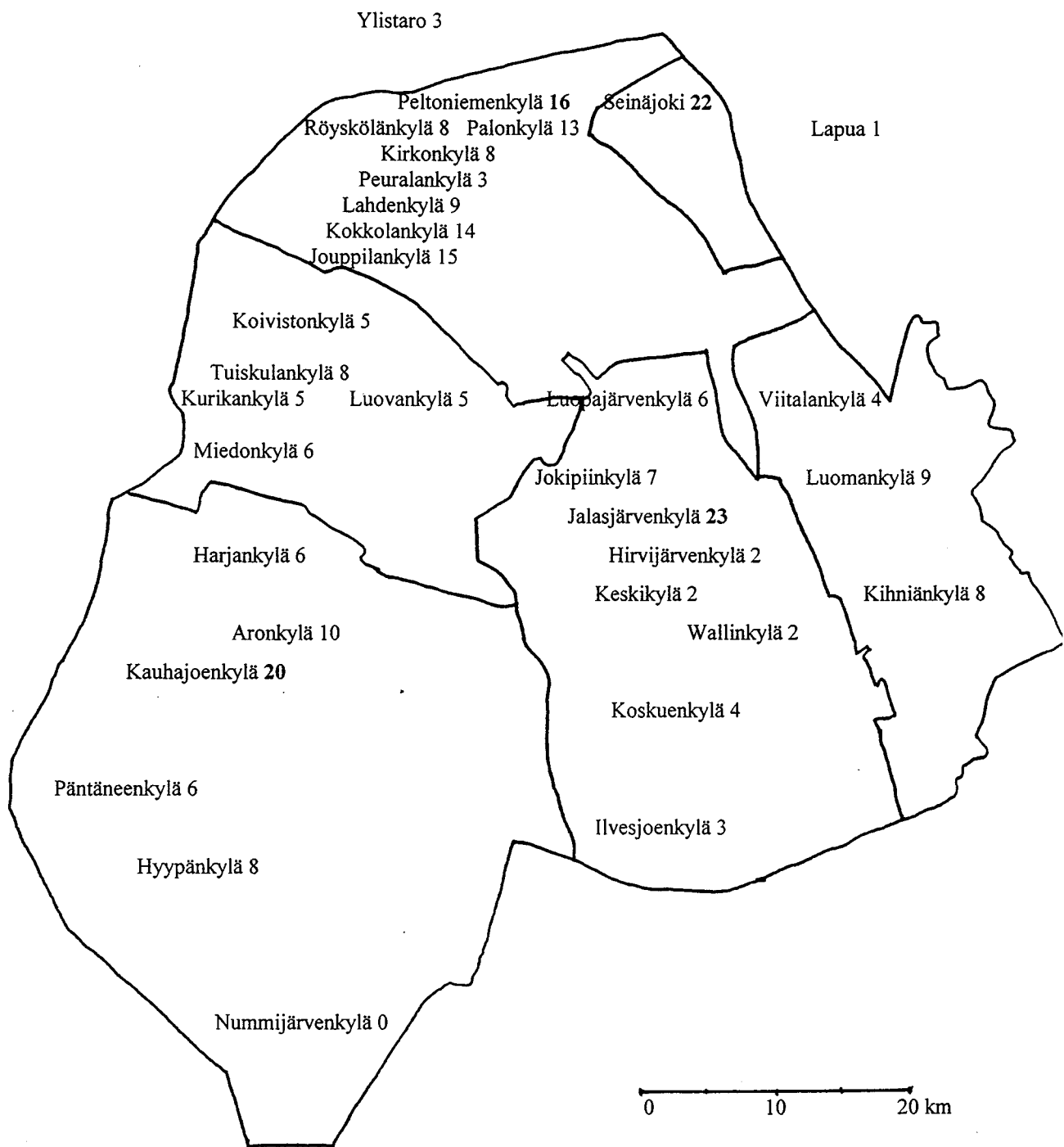
vähäinen.

Tarkasteltaessa erikseen viinanvalmistuksesta ja -myynnistä nostettujen syytteiden jakautumista on havaittavissa lieviä eroavuuksia. Kurikassa, Jalasjärvellä ja Kauhajoella nostettiin suhteessa kokonaisuuteensa selvästi enemmän valmistussyytteitä, kun taas Ilmajoella, Seinäjoella ja Peräseinäjoella myyntisyytteet olivat voimakkaammin edustettuna. Erityisesti kahden viimeksi mainitun pienen seurakunnan kohdalla ero valmistus- ja myyntisyytteiden osuuksien välillä oli huomattava. Osittain tämä saattaa johtua juuri seurakuntien pienestä koosta, joka saattaa aiheittaa tilastollisen vääristymän; isompien seurakuntien kohdalla useamman kylän osuudet tasoittavat tilastollisia piikkejä kymmenen vuoden tutkimusjaksolla. Vuosittaiset erot syytemäärissä olivat eri alueilla nimittäin melko suuret (ks. liite 2).

KARTTA 2: Nostetut paloviinanvalmistussyytteet kylittäin vuosina 1863-1872

KARTTA 3: Nostetut viinanmyyntisyytteet kylittäin vuosina 1863-1872

Edellisten sivujen kartoissa viinanvalmistus- ja myyntisyytteet on jaettu kylittäin. Ensimmäisenä havaintona kartoista voi todeta, että nimismiehet ehtivät liikkumaan tutkimusjakson aikana joka puolella käräjäkuntaa, sillä jokaisesta alueen kylästä on syytteitä nostettu. Valmistusepäilyjä kohdistui jokaiseen kylään, sen sijaan myyntisyytteistä säilyi yksi alue, Kauhajoen Nummijärvenkylä, kokonaan vapaana. Alueen etelälaidassa läänin rajalla sijainneesta kylästä nostettiin myös valmistussyytteitä melko vähän, vain viisi. Eroja oli syytemäärissä kylittäin muutenkin. Nummijärvenkylää lukuunottamatta muista Kauhajoen kylistä nostettiin valmistussyytteitä melko tasaisesti, mutta myyntisyytteissä oli seurakunnan osalta vaihtelua. Selvästi eniten myyntisyytteitä nostettiin Kauhajoenkylästä (20), jossa myös kirkko sijaitti, ja vähiten Nummijärvenkylän lisäksi Pöntäneen- ja Harjankylistä. Kauhajoenkylä oli tilaluvun perusteella seurakunnan suurin kylä, joten tämä selittää osin syytteiden paljouden. Vastaavasti Nummijärvenkylä oli selvästi pienin. Muuten syytteiden määrät eivät kuitenkaan seuraile Kauhajoen kylien suuruusjärjestystä.¹²⁷ Myös Jalasjärven seurakunnassa kirkon sijaintipaikassa Jalasjärvenkylässä myyntisyytteiden lukumäärä oli huomattavan korkea verrattuna seurakunnan muihin kyliin. Samaisessa kylässä myös valmistussyytteiden lukumäärä oli korkein, mutta näitä nostettiin enemmän myös muista kylistä. Peräseinäjoen kappeliseurakunnassa valmistussyytteet kasautuivat pohjoisimmalle Viitalankylälle; Luoman- ja Kihniänkylistä nostettiin tutkimusjakson aikana kummastakin vain yksi valmistussyyte. Myyntisyytteet jakautuivat Peräseinäjoella tasaisemmin. Seinäjoki siis koostui vain yhdestä kylästä. Täällä myyntisyytteiden lukumäärä oli melko korkea verrattaessa sitä tutkimusalueen muihin kyliin. Kurikassa ja erityisesti Ilmajoella syytteet jakautuivat muihin seurakuntiin verrattuna tasaisemmin. Alhaisimpia lukumääriä sekä valmistuksen että myynnin osalta edustaa toisin kuin muissa seurakunnissa kirkon sijaintikylä Kurikka. Myöskään Ilmajoella Kirkonkylästä ei kumpiakaan syytteitä eniten nostettu, vaan valmistussyytteiden selvää kärkeä edusti Kokkolankylä, ja myyntisyytteitä nostettiin eniten Peltoniemenkylästä.

Aikaisemmin kävi ilmi, että syytteiden määrissä oli vuosittain merkittäviä eroja. Samoin nyt esitetystä alueellisesta jakautumisesta voi havaita, että joissain kylissä syyteiltä säästyttiin vähemmällä kuin toisissa. Tästä ei kuitenkaan voi vetää johtopäätöstä paloviinanvalmistuksen tai -myynnin vähäisemmästä harrastuksesta, vaan pikemminkin kyse oli nimismiesten aktiivisuudesta. Tämä käy selville, kun tarkastelee nostettuja syytteitä vuosittain ja alueittain

---

¹²⁷ Kylien tilaluvuista ks. RUISMÄKI 1987, s. 425.

erikseen (ks. tarkemmin liite 2). Näistä havaitsee ensinnäkin sen mikä merkitys eri nimismiehillä oli, sekä heidän harrastamansa iskutyypiset ratsiat eri puolilla käräjäkuntaa.

Kaikkein selvimmin nimismiehen merkitys näkyy Kauhajoen tapauksessa. Jalasjärven ja Kauhajoen nimismiespiiriin saatiin varanimismies vuonna 1864, siis vuoden tutkielman ajanjakson alun jälkeen. Vuonna 1863 Kauhajoen seurakunnan alueelta nostettiin ainoastaan yksi valmistussyyte¹²⁸, myyntisyytteitä ei yhtään. Jalasjärven seurakunnan alueella piirin kruununnimismies Gustaf Taxell sen sijaan eri kylissä samaisena vuonna laittomuuksia havaitsi. Ilmeisesti hänellä ei ollut mahdollisuutta tai aikaa valvoa paloviina-asetuksen rikkomuksia koko piirissään. Herman Kullan tullessa piirin varanimismieheksi Kauhajoelta alkoi kuitenkin löytyä runsaasti sekä viinapolttimoita että salakapakoita, vuonna 1864-1866 luvattomia polttotapauksia nostettiin Kauhajoelta tutkimusalueen seurakunnista kaikkein eniten. Täten ei voi olettaa, että Kauhajoella ei vuonna 1863 laittomuuksia tältä osin harrastettu. Sieltä yksinkertaisesti puuttui tehokas valvonta. Kullan kuoltua ja af Enehjelmin tultua hänen tilalleen syytteiden nosto Kauhajoen kylistä jatkui tasaisena. Taxell pitäytyi syytteiden nostossa koko tutkimusjakson melko tarkasti Jalasjärven seurakunnan alueella, ainoan Kauhajoen Pätäneenkylästä vuonna 1863 nostamansa syytteen lisäksi ei hän muiden seurakuntien alueella paloviina-asioita näyttänyt valvoneen. Kyseisen jutun osaltakin syytteestä luovuttiin näytön puuttuessa.

Ilmajoen nimismiespiirissä tilanne oli toisin. Koko tutkimusjakson Ilmajoella oli virassa Gustaf Jernberg, aluksi varanimismiehenä ja vuodesta 1867 kruununnimismiehenä. Hän myös nosti syytteitä paloviina-asetusten rikkomisista melko paljon eri vuosina. Merkille pantavaa on myös, että vuoteen 1867 saakka piirin kruununnimismiehen virkaa hoitanut Otto Reinius ei vuosien 1863-1867 aikana noston yhtään paloviinarikoksia koskevaa syytettä. Kyse saattoi olla työnjaosta Reiniuksen ja Jernbergin kesken, mutta koska Jernberg ei kruununnimismieheksi noustuaan jättänyt paloviina-asioita pelkästään varanimismies Turdinin huoleksi, saattoi Reiniuksen tapauksessa kyse olla myös asennoitumisesta. Hänhän pyysi sittemmin eroa virasta. Myöskään Jalasjärven piirin kaltaista alueittaista jakoa ei Ilmajoen piirissä nimismiehillä ollut, vaan sekä Jernberg, Turdin että jonkin verran myös toisen piirin Kulla ja myöhemmin af Enehjelm nostivat syytteitä piirin eri seurakuntien alueilta. Oma lisänsä toivat ylimääräiset nimismiehet. Sekä Anders Jässberg vuoden 1866

---

¹²⁸ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1863 § 304.

lopulta vuoden 1868 syksyyn että Rudolf Bareker vuosina 1870-1871 nostivat syytteitä kohtuullisen paljon, ja he myös liikkuvat tasaisesti eri puolilla kärjäkuntaa molemmissa nimismiespiireissä. Eri nimismiesten nostamia tarkkoja syytemääriä ei ole ylimääräisten nimismiesten aikaansaannoksia lukuunottamatta tarpeen tämän tarkemmin eritellä. Jässberg nosti kahden toimivuotensa aikana yhteensä 41 ja Bareker yhteensä 63 syytettä. Jässbergin nostamia juttuja käsiteltiin vuosien 1867 ja 1868 käräjillä, joten hänen osuutensa näiden vuosien yhteensä 96:sta esille tulleesta tapauksesta oli vähän yli 40 prosenttia. Barekerin 63 jutun osuus vuosien 1870 ja 1871 nostettujen yhteensä 157 tapauksen joukossa oli samoin noin 40 prosenttia. Kyseiset herrat oli palkattu varta vasten paloviinarikkomuksia kitkemään, joten on luonnollista, että he toimivuosinaan syytteitä eniten nostivat. Kuitenkin myös vakinaisista lainvalvojista enemmistö oli aktiivisia salapolton ja -kapakoinnin kitkemisessä. Erityisesti Jernberg, mutta myös Kauhajoelta käsin toimineet Herman Kulla ja Mathias af Enehjelm puuttuivat usein kyseisiin lainrikkomuksiin. Jalasjärven nimismies Taxell vaikutti mieluummin antavan muiden valvoa paloviina-asetuksia; erityisesti ylimääräisten nimismiesten toimivuosina hän nosti syytteitä melko vähän. Kuten rikosten torjunnassa yleensä, myös paloviina-asetusten valvonnassa ilmeni ongelmia. Eritoten ylimääräisillä nimismiehillä vaikutti olleen tietynlaista uskottavuusongelmaa työssään.

3.6. Lainvalvonnan vaikeudet

Salapolttimot ja luvaton viinanmyynti tulivat nimismiesten tietoon pääasiassa heidän oman alueella liikkumisensa kautta. Tietenkin osassa tapauksista nimismies oli saanut vihjeen mahdollisesta lainrikkomuksesta tai muuten epäili jossain paloviina-asetusta rikottavan, mutta merkittävältä osin tapaukset tulivat ilmi lainvalvojien määrätietoisen kiertelyn ja etsiskelyn myötä. Luvatonta viinanpolttoa pyrittiin kiinnijäämisen pelossa harjoittamaan pääasiassa syrjäisemmissä paikoissa piilossa katseilta, joten näissä tapauksissa myös silminnäkijöitä oli todistajiksi kutsuttavana vähemmän. Viinanmyynnissä sen sijaan tietoisia asiasta olivat ainakin viinan ostajat, ja usein oli myös muita silminnäkijöitä, joten tällaisen toteennäyttäminen oli jonkin verran helpompaa. Tapauksia käräjillä käsiteltäessä oli kuitenkin monia vaikeuksia. Vastaajaksi haastetut monesti selviltäkin näyttävissä tapauksissa kiistivät kaiken, ja todistajat tekeytyivät usein tietämättömiksi. Yleistä oli myös joko vastaajien tai todistajien jättäytyminen pois kärjäkäsittelystä. Tämä olikin yleisin syy tapausten käsittelyjen lykkäämiseen myöhemmäksi.

Nimismiehen sana vaikkapa itse teosta kiinnijääneen viinanpolttajan edesvastuuseen saattamiseksi ei riittänyt, vaan vastaajalta täytyi joko saada tunnustus tai vastaavasti kahdelta silminnäkijätodistajalta yhtäpitävä lausunto. Tämän vuoksi nimismiehet pyrkivät ottamaan ratsioihin mukaan luotettavia henkilöitä, usein käräjien lautamiehiä. Esimerkiksi tammikuussa 1866 nimismies Jernbergillä oli ollut Ilmajoen Lahdenkylän metsässä seuranaan lautamiehet Joonas Torala ja Antti Antila, jotka saman vuoden talvikäräjillä antoivat todistajanlausunnot viinanpoltojutussa. Epäiltynä tapauksessa oli torppari Juho Kestilä. Syyttäjä Jernbergin ja lautamiesten mukaan hän oli ollut heidän tullessaan metsäpolttimolla viinanvalmistuksessa, mutta ehtinyt lähteä heidän edeltään karkuun. Vastaaja kiisti syytteen, vaikka Antila kertoi tunnistaneensa paikalle jääneen harmaan koiran Kestilän koiraksi. Lisäksi paikalle oli jäänyt turkki, jollaista todistajat tiesivät vastaajan tavanneen yllään pitää. Todistajat eivät kuitenkaan osanneet aivan varmasti sanoa paenneen henkilön olleen Kestilä. Tapaus lykättiin syyskäräjiin, mutta täälläkään ei lisätodisteita saatu, joten vastaaja jouduttiin vapauttamaan.¹²⁹ Samalla tavoin Jernbergin mukana etsinnöissä oli ollut joulun tienoilla vuonna 1864 Kurikan Luovankylässä lautamies Mikko Skyttä ja talollinen Jaakko Kakkuri. Tällöin Mäenpään torpan pihasta metsään lähtenyt tallattu polku oli johtanut ratsaajat salapolttimolle. Tällä kertaa vastaajina olleet veljekset Juho ja Iisakki Mäenpää myös saatiin laittomuudesta vastuuseen.¹³⁰ Varanimismies Kullan mukana joulukuussa 1864 Kauhajoen Hyypänkylässä oli ollut talolliset Hiskias ja Jaakko Seppänen, ja samassa kuussa Harjankylässä Kullan mukana salapolttimon ratsauksessa oli lautamies Antti Turja. Viimeksi mainitussa tapauksessa siis matkassa olleita todistajia oli vain yksi, mutta toinen todistaja torpparin pojan Juho Kiviniemen viinanpolttopuuhiin saatiin, kun talollinen Antti Marttila todisti nähneensä Kiviniemen luvottomassa viinanpoltossa. Ehkä Marttila oli myös toimittanut tiedon kyseisestä rikkomuksesta nimismiehelle, mutta ilmiantajana hän ei kuitenkaan tapauksessa ollut. Tuolloin siis kotitarvepolton lakkauttava asetus ei ollut vielä voimassa, mutta poltto oli muuten koko vuoden kiellettyä. Sitä paitsi torpparin pojalla ei poltto-oikeutta missään tapauksessa ollut. Yleensä nimismiesten mukana olleet miehet - kaikki tapauksissa esille tulleet olivat miehiä - olivat siis lautamiehiä tai talollisia, mutta joissakin tapauksissa myös torppareita, itsellisiä tai muita.

Kuvernöörille vuonna 1870 lähettämässään salapolton laajuutta käsittelevässä raportissa

---

¹²⁹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1866 § 291, C1a7; syyskäräjät 1866 § 147, C1a8.

¹³⁰ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1865 § 676a, C1a5.

nimismies Jernberg kertoi joutuneensa omalla kustannuksellaan palkkaamaan myös erityisiä vakoilijoita etsimään viinapolttimoita puolestaan. Jernbergin mukaan polttimot olivat kaukana metsissä ja suurten soiden takana, joten niitä oli työlästä löytää. Tästä syystä etsijät olivat tarpeen.¹³¹ Erästä nimismiehen palkkaamien etsijöiden toimien ylilyöntiä jouduttiin käsittelemään käräjillä pahoinpitelynä. Itsellismies Sameli Riihimäki eli Kuusisto Ilmajoen Jouppilankylästä oli haastanut maalari Herbert Nordströmin ja talollisen Mikko Kuhnan hänen mukiloimisestaan. Riihimäki kertoi olleensa 21. helmikuuta vasten yöllä (vuonna 1867) Lahdenkylän metsässä paloviinanvalmistuspuuhissa, kun mainitut miehet olivat tulleet paikalle. Nordström oli Riihimäen mukaan hyökännyt hänen kimppuunsa, lyönyt ainakin neljä kertaa päähän ja kasvoihin aiheuttaen näin turvotusta ja mustelmia. Myös Kuhna oli hänen mukaansa ruoskinut häntä piiskalla. Pahoinpitely oli jatkunut läheisessä Havin torpassa ja vielä kantajan kodissakin. Kantajan esittämät todistajat kertoivat myös väkivallankäytöstä, heidän mukaansa Riihimäkeä oli lyöty myös tervaspampulla. Itsellismies Heikki Rajala kertoi Nordströmin lyöneen Havin torpassa Riihimäkeä pampulla vähintään viisi-kuusi kertaa ja huutaneen samalla: *“tästä saat viisi ruplaa!”*. Maalari Nordström myönsi lyöneensä vain kaksi kertaa. Hän selitti olleensa nimismies Jernbergin käskystä etsimässä salapolttimoita, ja löydettyään Riihimäen ja polttimon he olivat Mikko Kuhnan kanssa pidätelleet salapoltosta kärähtänyttä ja jääneet odottamaan Jernbergin saapumista. Kun nimismiestä ei ollut kuulunut he olivat lähteneet Havin torppaan ja sieltä vielä Riihimäen asuinmökille. Matkan varrella oli Riihimäkeä jouduttu hieman kurittamaan. Jernberg vahvisti miesten olleen hänen asiallaan, ja pahoinpitelyn käsittelyn yhteydessä hän haastoi Riihimäen viinanvalmistuksesta sekä lisäksi juopumuksesta. Riihimäki ei kyennyt kiistämään viinanpolttoa, mutta juopumuksen hän kielsi. Sen sijaan hän väitti maalari Nordströmin olleen häntä pahoinpidellessään väkijuomien vaikutuksen alaisena. Riihimäki langetettiin viinanvalmistustoimistaan 100 markan sakkoihin, ja myös Nordström sai pahoinpitelystä sekä viidestä mustelmia ja verinaarmuja aiheuttaneesta lyönnistä 30 markan 72 pennin sakot. Juopumuksesta ei sakotettu kumpaakaan. Palkattu etsijä oli siis joka tapauksessa ylittänyt valtuutensa.¹³²

Vaikka nimismiesten apuna etsinnöissä oli siis alueen asukkaita, käsiteltiin käräjillä varsinaisia paloviinarikkomusten ilmiantoja melko vähän, vain viisi tutkimusjakson aikana esiintuotua. Lisäksi kaksi ilmiantoa oli jo ennen vuotta 1863 aloitettujen käsittelyjen

---

¹³¹ VMA, Ilmajoen piirin nimismiehen arkisto, kirjekonseptit 1870, kirje 61, Da1.

¹³² VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1867 § 44, C1a9.

lykkäyksiä. Neljä tutkimusjakson aikana tehtyä ilmiäntoa koskivat viinanmyyntiä ja vain yksi luvatonta viinanpoltoa. Jalasjärven nimismies Taxell oli haastanut torppari Jaakko Isolaakson ilmiannon perusteella vuoden 1865 syyskäräjille torppari Sameli Peräsaaren ja tämän vaimon Hedvigin Jalasjärvenkylästä. Myynti oli syytteen mukaan tapahtunut heidän kodissaan edellisen vuoden joulunaikaan. Kaksi todistajaa kyllä myönsi olleensa torpassa tuolloin, mutta tarjottu viina oli heidän mukaansa ollut ilmaista. Vain yksi todistaja kertoi torpan emännän Hedvigin myyneen ilmiäntaja Isolaaksolle puoli tuoppia viinaa. Vastajien kiistäessä ja todisteiden ollessa riittämättömiä vastaajat vapautettiin.¹³³ Vapauttavaan tuomioon päätyi myös torppari Juho Mäenpään ilmiäntama Jalasjärven Jokipiinkylästä kotoisin olleen talollisen Juho Alajokiin tapaus. Ilmiäntajan mukaan Alajokiin olisi myynyt 30. maaliskuuta (1866) paloviinaa itsellismies Mikko Harrille. Vastaja kiisti syytteen, ja toivoi itseään Harria kuultavaksi. Häntä ei kuitenkaan kuulunut, ja jutusta luovuttiin.¹³⁴ Sen sijaan syyskäräjillä 1867 käsitellyt kaksi myynti-ilmiäntoa päätyivät langettavaan tuomioon. Toisessa tapauksessa talollinen Anton Kuts oli ilmiäntanut torpparin pojan Antti Onton Kauhajoen Hyypänkylästä ja toisessa taas talollinen Juho Kohlu talollisen tyttären Maria Kohlun Kauhajoen Harjankylästä. Onton tapauksessa todisteet riittivät sakotukseen jo ensimmäisen käsittelyn jälkeen, mutta talollisen tyttären viinanmyynnissä todistajia täytyi kuulla yhteensä kolmena kertana. Näissä tapauksissa ilmiäntajat saivat kaksi kolmannesta 60 markan sakkosummasta kolmanneksen mennessä seurakunnan köyhäinkassaan.¹³⁵ Ainoassa luvattoman viinanpolton tapauksessa ilmiäntajina olivat talolliset Antti ja Matti Kokko Kauhajoen Hyypänkylästä, joiden taloon kuuluvassa torpassa torpparin poika Hermann Sorvari oli heidän mukaansa talvella 1864 viinaa valmistanut. Lisäksi hän olisi ilmiäntajien mukaan varastanut heiltä puita. Vastaja kiisti kaikki syytteet. Todisteet viinanpoltoon saatiin kokoon, sen sijaan varkaussyyte hylättiin.¹³⁶

Kaksi vuodelta 1862 lykättyä ilmiäntotapausta koskivat molemmat luvatonta viinanvalmistusta. Toisessa tapauksessa ilmiäntajaksi ilmoitettu Iisakki Nopsa oli ensin

---

¹³³ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1865 § 403, C1a6.

¹³⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1866 § 286.

¹³⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1867 § 577, 634, C1a10; välikäräjät 18.11.-3.12.1867 § 219, C1c2; talvikäräjät 1868 § 591, C1a11.

¹³⁶ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1864 § 430, C1a3; syyskäräjät 1864 § 612, C1a4; talvikäräjät 1865 § 44, C1a5.

poissa käsittelystä, ja myöhemmässä käsittelyssä hän kiisti nimismies Taxellille mitään ilmiantoa tehneensä. Juttu raukesi siihen.¹³⁷ Toisessa jutussa taas talollinen Matti Viinamäki oli ilmiantanut talollisen Juho Luokkakallion Jalasjärven Hirvijärvenkylästä. Tapaus laajeni jatkokäsittelyissä keskinäiseksi syyttelyksi. Esillä oli niin juopumus kuin luvattomat tanssitkin. Lopulta Luokkakallio tuomittiin viinanvalmistuksesta ja sapattirikoksesta.¹³⁸ Luultavasti miesten välinen ilmeinen eripura oli myös ilmiannon syynä. Ilmiantoja oli siis vähän, etenkin suhteessa tutkimusjaksolla muuten paloviinarikoksista nostettujen tapausten suureen määrään. Ainoassa tutkimusjakson aikana ilmiannetussa viinanpolttotapauksessakin taustalla oli varmasti talollisten epäily puuvarkaudesta. Lisäksi toinen ilmiantajista oli käräjien lautamies, ja oli muutenkin joskus toiminut nimismiesten apuna salapolttimoiden ratsauksissa. Merkille pantavaa on, että vuoden 1867 jälkeen ilmiantoja ei tullut enää lainkaan, vaikka vuonna 1869 eri kunnissa päätettiin palkkioista salapolttimoiden ja -kapakoiden ilmiantajille, ja sakon uhalla tähän jopa velvoitettiin. Voisikin siis arvella vuoden 1865 asetuksen ja siitä johtuneiden normien muutosten olleen kansan oikeustajun vastaisia; yhteistyötä lainvalvojen kanssa ei vapaaehtoisesti haluttu juurikaan tehdä. Mahdollista, tosin hieman epätodennäköistä on, että nimismiehet olisivat käyttäneet heille ilmiantoja tehneitä henkilöitä juttujen todistajina käräjillä. Tämä olisi käytännöllistä siinä mielessä, että ilmiantaja ei muuten voinut asiassa todistaa. Käytäntö olisi kuitenkin ollut ilmiantajien etujen vastaista: heillehän olisi kuulunut ilmiannon tehneinä kaksi kolmannesta sakkosummasta.

Nimismiehet kokivat työssään myös suoraa vastustusta ja vihamielisyyttä alueen asukkaiden taholta. Kaikkein räikein lähdeaineistossa esille tullut tapaus oli vuodelta 1866, jossa aggressio kohdistui varanimismies Herman Kullan. Kulla oli ollut mukanaan torpparit Kaapo Asumus ja Juho Akkunaniemi yöllä 1. toukokuuta 1866 Kurikan Koivistonkylän metsässä salapolttimoita etsimässä, ja löytänyt läheltä Onton torppaa polttomökin, jossa hänen mukaansa torpparin pojat Antti Ontto ja Matti Männikkö olivat tuolloin olleet viinanvalmistustoimissa. Ontto ja Männikkö olivat lähteneet tulijat havaitessaan karkuun. Nimismiehen johdolla mökissä irrotettiin löytyneet kaksi kiinnimuurattua viinapannua. Ennen kuin miehet ehtivät ulos mökistä, tulivat polttoa harjoittaneet takaisin kokoamansa

---

¹³⁷ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1863 §285, C1a1; syyskäräjät 1863 § 239, C1a2.

¹³⁸ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1863 § 670, C1a1; syyskäräjät 1863 § 241, C1a2; talvikäräjät 1864 § 332, C1a3; syyskäräjät 1864 § 340, C1a4.

miesjoukon kanssa ampuma-asein, kirvein ja seipäin aseistautuneina. Yhteensä viiden miehen joukko alkoi uhkailla Kullan seuruetta, ja näistä Juho Nahila niminen mies syöksyi mökkiin yrittäen lyödä nimismiestä kirveellä. Oman kertomuksensa mukaan Kulla sai juuri ja juuri puolustauduttua ja otettua pistoolin esiin, mutta pian koko miesjoukko oli heidän kimpussaan. Kulla, Asumus ja Akkunaniemi pääsivät kuitenkin pakoon, niin että vain Kulla vahingoittui juostessaan heitetyn kiven osuessa häntä päähän. Vaarallisesta tilanteesta huolimatta Kulla oli mennyt takaisin paikalle 25. toukokuuta. Tällöin hän oli löytänyt toisen muutamaa viikkoa aikaisemmin paikalle jääneistä viinapannuista sekä 16 kannua paloviinaa.

Polttotoimissa olleiden Antti Onton ja Matti Männikön lisäksi käräjille vastaajiksi oli haastettu ensinmainitun isä, torppari Matti Ontto (hän ainoastaan viinanvalmistukseen osallistumisesta epäiltynä), torpparin poika Matti Mikonpoika Ontto, toisen viinanpolttajan veli Jaakko Männikkö sekä Östermarkista kotoisin ollut Juho Nahila. Kaikki vastaajat kiistivät tapauksen; kukaan heistä ei ollut tuolloin ollut lähelläkään polttomökkiä. Kullan mukana olleet Asumus ja Akkunaniemi vahvistivat nimismiehen kertomuksen. Asumus tunnisti oikeuden istunnossa kaikki muut tuolloin päällekaranneiksi, lukuun ottamatta Matti Männikköä. Akkunaniemi taas ei tuntenut hyökkääjistä varmasti muita kuin kirvestä heilutelleen Nahilan. Tapausta jouduttiin käsittelemään useassa istunnossa. Toisesta käsittelystä kaikki vastaajat olivat poissa, ja myöhemmissäkin istunnoissa he jatkoivat tekojensa kiistämisen linjalla. Asiassa kuultiin vielä viittä todistajaa, ennen kuin tuomiot langetettiin. Antti Matinpoika ja Matti Mikonpoika Onton, Juho Nahilan ja Jaakko Männikön todettiin syyllistyneen nimismies Kullan henkeä uhanneeseen verihaavan tuottamiseen sekä rauhanvalarikokseen, joista langetettiin kullekin vuosi vankeutta sekä sakkoa haavasta 3 markkaa 84 penniä ja rauhanvalarikoksesta 192 markkaa. Vastaajista neljä siis joutui tuomituksi Kullan osuneen kiven aiheuttaneesta haavasta. Lisäksi polttomökillä alunperin olleet jo tuomittu Antti Ontto sekä ilman väkivaltatuomiota jäänyt Matti Männikkö saivat viinanvalmistuksesta kumpikin 100 markan sakot. Ainoa ilman tuomiota jäänyt oli siis Onton torpan haltija Matti Antinpoika Ontto, jonka osuutta viinanpolttoon ei vahvoista epäilyistä huolimatta saatu toteennäytettyä.¹³⁹ Kotitarvepolton lakkauttaneen asetuksen voimaantulosta oli tapauksen tapahtumahetkellä kulunut muutama kuukausi, ja mitä ilmeisimmin Onton torpan väki oli havainnut hyvän tilaisuuden tienata rahaa järjestelmällisellä polttotoiminnalla. Toimen harjoittamiseen oli varattu oma mökkinsä, ja käytössä oli peräti kaksi

---

¹³⁹ VMA, Ilmaj. tuomiok. ark., välikäräjät 18.-20.6.1866 § 15, C1c1; syyskäräjät 1866 § 588, C1a8; välikäräjät 18.-19.1.1867 § 76, C1c2; välikäräjät 18.-19.2.1867 § 7, C1c2.

kiinnimuurattua viinapannua. Yleensä tutkimusjakson tapauksissa pannut oli rakennettu irtonaisiksi ja helposti liikutettaviksi. Nimismiehen ilmestyminen seurueineen paikalle ja viinanpolttajien harrastuksen paljastuminen aiheutti miehissä siten niin suuren vihan, että joukko äityi uhkaamaan nimismiehen henkeä. Liisa Ruismäki kertoo Kauhajoen historiassa Kullan joutuneen eräällä viinapolttimon hävitysretkellä polttajien pahoinpitelemäksi niin, että hänen sairastumisensa ja myöhempi kuolemansa marraskuussa 1867 olisi tästä aiheutunut.¹⁴⁰ Mahdollisesti Kulla siis joutui näin parikin kertaa väkivaltilanteeseen alueen viinanpolttajien kanssa. Kuoleman aiheuttaneesta pahoinpitelystä ei tarkempaa tietoa kuitenkaan ole. Vuosien 1867 lopun tai 1868 käräjillä ei kyseiseen välikohtaukseen viittaavaa tapausta esillä ollut. Joka tapauksessa Kulla tuolloin kuoli, nopean ja voimakkaan sairauden seurauksena.

Myös ylimääräiset nimismiehet Anders Jässberg ja Rudolf Bareker olivat alueen väestön pahansuopaisuuden kohteena. Jässberg kertoi joutuneensa väkivaltaisen vihanpurkauksen kohteeksi 15. lokakuuta 1868 käydessään toista kertaa Lähteenmäen torpassa Kurikan Tuiskulankylässä. Tällöin torpan haltija Jaakko Lähteenmäki oli nimismiehen sanojen mukaan voimakkaassa juopumustilassa käynyt hänen kimppuunsa aiheuttaen joitakin haavoja ja sinermiä. Samoin Lähteenmäki oli yrittänyt kirveellä hakaten hajottaa nimismiehen hevostaunuja. Kyseisellä käynnillä oli viinapannu ollut Jässbergin tullessa paikalle juuri käytössä, ja samoin nimismiehen uusimilla kahdella myöhemmällä käynnillä torpassa oli viinapannu porissut sekä löytenyt salapoltettua viinaa. Lähteenmäki kiisti syytökset. Päällekarkauksella ei ollut silminnäkijöitä, ja myöhemmissä käsittelyissä väkivaltaa tai juopumusta ei enää mainittu. Kolmannen käsittelyn päätteeksi vastaaja kuitenkin langetettiin ensikertaisesta viinanvalmistuksesta 100 markan sakkoihin.¹⁴¹ Vuoden 1867 käräjillä Jässberg kertoi kahden tapauksen yhteydessä häneen kohdistuneista herjauksista. Hänen vieraillessaan toista kertaa 26. maaliskuuta torppari Juho Ojennuksen kodissa Jalasjärvenkylässä oli viinanmyynnistä epäillyn torpparin vaimo ryhtynyt Jässbergin kertomuksen mukaan solvaamaan häntä. Selitykseksi oikeusistunnossa kelpasi, kun paikalla tuolloin ollut todistaja kertoi vaimon kiroilleen toiselle paikalla olleelle Hiskias Kivistölle, ei suinkaan

---

¹⁴⁰ RUISMÄKI 1987, s. 505-506.

¹⁴¹ VMA, Ilmaj. tuomiok. ark., talvikäräjät 1868 § 583, C1a11; syyskäräjät 1868 § 527, C1a12; välikäräjät 12.-18.1.1869 § 17, C1c4.

Jässbergille.¹⁴² Toisessa tapauksessa taas Jässberg oli haastanut viinanvalmistuksesta torppari Jaakko Niemelän Jalasjärven Luopajärvenkylästä. Polttimon löytymisen yhteydessä vastaaja oli nimismiehen mukaan haukkunut ja solvannut häntä.¹⁴³ Kummassakaan tapauksessa herjaajat eivät joutuneet sopimattomasta käytöksestään vastuuseen, ja ongelmia oli Jässbergillä myös paloviinarikkomusten toteennäyttämisenä. Ensinmainittua juttua jouduttiin käsittelemään peräti kuusi kertaa. Kerran oli vastaaja poissa, ja toisina kertoina puuttuivat todistajat. Viimeisessä käsittelyssä tapaus oli siirtynyt Jässbergin sairastuttua af Enehjelmin hoidettavaksi, ja tässä käsittelyssä jutusta luovuttiin. Todistajien puuttumiseen kaatui myös torppari Niemelän viinanvalmistussyyte, huolimatta siitä että polttimo oli löytynyt hänen pihapiirinsä saunasta.

Toisen ylimääräisen nimismiehen Barekerin yllättämä uudisasukas Matti Mäenpää Jalasjärven Keskikylästä oli 24. maaliskuuta 1870 nimismiehen tullessa kohottanut uhkaavasti kirveensä, ja laittaessaan nimismiehen peräänymään ikään kuin johdattanut hänet täydessä käynnissä olleelle salapolttimolle. Vielä seuraavana päivänäkin Mäenpää oli käyttäytynyt Barekerin seuruetta kohtaan uhkaavasti. Hänet saatiin viinanvalmistuksesta sakotetuksi. Mäenpää oli sen verran suivaantunut tapauksesta, että haastoi nimismiehen ja tämän seurueessa olleen kauppias Nordströmin käräjille kotirauhan rikkomisesta. Bareker oli Mäenpään mukaan tunkeutunut hänen taloonsa luvatta, ja hänen estäessä tuloa oli Bareker lyönyt häntä kasakanpiiskalla. Samoin Mäenpäää oli omien sanojensa mukaan pidetty kaksi tuntia vangittuna. Barekerin puolustuslausunnon mukaan hän oli joutunut käyttämään piiskaa Mäenpään kohottaman kirveen takia. Oikeus totesi Barekerin olleen hoitamassa virkaansa ja käyttäytyneen toimensa suomien valtuuksien mukaisesti. Myös Bareker haastoi samassa yhteydessä Mäenpään tämän uhkailuista. Välikohtaus oli kuitenkin sattunut talossa sisällä, ja muu nimismiehen muuten todistajana toiminut seurue oli tällöin ollut ulkona, eivätkä he olleet nähneet tapausta.¹⁴⁴

---

¹⁴² VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 12.-15.6.1867 § 20, C1c2; syyskäräjät 1867 § 563, C1a10; välikäräjät 18.11.-3.12.1867 § 211, C1c2; talvikäräjät 1868 § 588, C1a11; syyskäräjät 1868 § 531, C1a12; välikäräjät 12.-18.1.1869 § 18, C1c4.

¹⁴³ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1867 § 572, C1a10; välikäräjät 18.11.-3.12.1867 § 217, C1a2.

¹⁴⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 8.-22.6.1870 § 71, C1c5; syyskäräjät 1870 § 237, 288 C1a16; välikäräjät 1.-3.12.1870 § 11, C1c5.

Myös Barekerilla oli ongelmia tapausten toteennäyttämisen suhteen. Kesäkuun 1870 välikäräjillä käsiteltiin tapausta, jossa Barekerin maaliskuussa mäskin hallussapidosta tavoittamat itsellisnaiset Susanna Krunkkala ja Helena Mäkelä Peräseinäjoen Viitalankylästä kiistivät kiinnijääntihetkellään tunnustamansa viinanvalmistuksen. Tällöin he olivat kertoneet Barekerille harjoittaneensa polttoa läheisessä Kivimäen torpassa. Riittävää näyttöä muiden todisteiden puuttuessa ei tapauksessa saatu, joten naiset jouduttiin vapauttamaan syytteistä. Jutun toisen käsittelyn yhteydessä Bareker mainitsi Helenan myös haukkuneen häntä.¹⁴⁵ Ilmeisesti naiset oivalsivat nimismiehen muiden todisteiden hataruuden, ja siksi kiistivät tapauksen aikaisemmasta yhteistyöhalukkuudestaan huolimatta.

Sekä Jässbergillä että Barekerilla näytti siis olleen työssään uskottavuusongelmia ja kunnioituksen puutetta seudun asukkaiden taholta. Alueen muut vakinaiset nimismiehet Herman Kullan polttomökkivälikohtausta lukuun ottamatta eivät juuri tapausten yhteydessä raportoineet ratsattujen viinanpolttajien tai salakapakoitsijoiden uhkailuista tai väkivaltaisesta käyttäytymisestä. Ainoa Gustaf Jernbergin esiintuoma suoraan häneen kohdistunut vastustus oli sattunut tammikuussa vuonna 1865 Kurikan Tuiskulankylässä. Jernbergin ollessa tutkimassa talollinen Mikko Nisulan talon lähellä metsässä tapahtunutta luvatonta viinanpolttoa olivat talon emäntä Maria sekä heidän neljä tyttärtään syytäneet nimismiehelle soimauksia ja herjauksia yrittäen näin Jernbergin mukaan häiritä lainrikkomuksen selvittämistä. Nisula kiisti viinanvalmistuksen ja metsästä löydetyn välineistön kuulumisen hänelle. Kolme Jernbergin mukana ollutta miestä joka tapauksessa vahvistivat talon naisten epäsopivan käyttäytymisen, ja nuorinta alle 15-vuotiaasta Leenaa lukuun ottamatta sekä emäntä että kolme tyttärtä tuomittiin sakkoihin kruununpalvelijan solvaamisesta. Kahden jatkokäsittelynkään jälkeen isännän viinanpoltosta ei tullut selvyyttä, ja hänet vapautettiin. Polttimo oli täten ilman omistajaa, ja välineistön haltijaa päätettiin kuuluttaa Finlands allmänna tidningissa.¹⁴⁶ Naisten käytöksen perusteella jotain luvatonta kuitenkin talossa olettaisi tehdyn. Ehkäpä tutkinnan häirinnän voi näin katsoa tuottaneen halutun tuloksen.

Ylimääräisten nimismiesten tapauksia jouduttiin käsittelemään muiden nimismiesten juttuihin verrattuna selvästi useampia kertoja, ja myös langettavaan tuomioon erityisesti Jässbergin

---

¹⁴⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 8.-22.6.1870 § 76; syyskäräjät 1870 § 239, C1a16.

¹⁴⁶ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1865 § 788, C1a5; syyskäräjät 1865 § 154, C1a6; talvikäräjät 1866 § 127, C1a7.

nostamat jutut päättyivät selvästi keskimääräistä harvemmin. Jässbergin ajamista 41:stä tapauksesta vain 19 eli alle puolet päättyi hänen toimestaan vastaajien sakotukseen. Lisäksi kaksi Jässbergin sairastuttua af Enehjelmin jatkamaa juttua sai langettavan tuomion. Bareker menestyi tomissaan paremmin: hänen 63:sta jutustaan 45 eli yli 70 prosenttia sai langettavan tuomion. Tutkimusjaksolla nostettujen syytteiden kokonaismäärän (567) ja sakotusmäärän (452) suhteen perusteella tapauksen päätyminen sakkoihin olisi ollut todennäköistä noin 80 prosentin todennäköisyydellä. Kun sakkotapausten määrästä vähentää pois jonkin verran tapauksista useampana kertana jaettuja sakotuksia, ei Bareker lopulta kovin paljon jäänyt alueen vakinaisten nimismiesten asioiden selvittämistasoon verrattuna. Joka tapauksessa on kuitenkin todettava, että paloviinarikkomuksia kitkemään palkatut ylimääräisen viranomaiset eivät eri puolilta asiaa tarkastellen yltäneet vakinaisten lainvalvojien tehokkuuteen kyseisten laittomuuksien kitkemisen suhteen. Erityisen tehokas tomissaan oli vuonna 1868 varanimismieheksi tullut Mathias af Enehjelm. Hänen ensimmäisenä toimivuonnaan nostamista 18:sta tapauksesta peräti 16 päättyi sakkoihin heti ensimmäisessä käsittelyssä, yhtä jouduttiin lykkäämään vastaajan muualla oleskelun takia ja vain yksi päättyi vapauttavaan tuomioon. af Enehjelmin ajamista jutuissa vastaajat tunnustivat melko usein, ja näiden kiistäessä oli syyttäjällä esittää heitä vastaan pitäviä todisteita. Vaikka tahti ei hänelläkään näin tehokkaana jatkuvasti pysynyt, oli ero Jässbergin aikaansaannoksiin huikea.

Kaikenkaikkiaan paloviina-asetusten normien valvonnan suhteen näyttäisi siltä, että tutkimusalueen nimismiehet selviytyivät tehtävistään vaikeuksista huolimatta kohtuullisen kunnialla. Normien rikkominen oli laajaa, mutta määrätietoisella työskentelyllä nimismiehet edellä esitettyjen seikkojen perusteella näyttivät pysyneen suunnilleen tilanteen tasalla. Ainoastaan kruununnimismies Reinius vaikutti katsovan asetusten noudattamattomuutta läpi sormien, samoin kuin Taxell tuntui hieman haluttomalta kyseisiin lainrikkomuksiin puuttumaan. Sen sijaan muut piirien nimismiehet tarttuivat kiinni laajalle levinneeseen lainkunnioittamattomuuteen siinä määrin kuin ehtivät ja kykenivät. Vaikka myös muu rikollisuus oli laajaa, pystyivät nimismiehet myös viinapolttimoiden ja salakapakoiden jahtaamiseen jopa paremmalla menestyksellä kuin varta vasten ongelmia kitkemään lähetetyt ylimääräiset lainvalvojat. Valtiovaltaa edustavien paikallisten viranomaisten toiminta ei kuitenkaan ollut alueen asukkaiden mieleen. Siitä kertovat itse lainrikkomisen laajuus, konfliktitilanteet sekä muut pyrkimykset häiritä nimismiesten työtä.

4. SALAPOLTTIMO METSÄSSÄ VIRSTAN PÄÄSSÄ TORPASTA - TALOT VIINANMYYNIN KESKUKSINA

4.1. Viinanvalmistuksesta syytetyt ja salapolttimon paikka

Tarkastelemalla lähemmin paloviina-asetusten noudattamattomuutta käytännössä avautuu tutkimusajankohdan olosuhteista lisää piirteitä. Seuraavaan taulukkoon on koottu kaikki tutkimusjaksolla paloviinanvalmistuksesta käräjille haastetut sekä toisaalta sakotetut henkilöt ryhmiteltyinä heidän sosiaalisen asemansa perusteella. Taulukkoon on pyritty erittelemään kaikki käräjöpöytäkirjoissa esiin tulleet sosiaalista statusta ilmaisseet tittelit. Toisistaan eroavien ryhmien kuten erilaisten ruokakuntatyypin asukkaiden kohdalla eri sukupolvia ja sukupuolia edustaneet henkilöt ovat taulukossa omina ryhminään. Joissain tapauksissa, esimerkiksi “entisen torpparin” tapauksessa, kyseinen henkilö on lisätty hänen aikaisemmin edustamaansa ryhmään. Ainoa mäkitupalaisen tittelin omannut henkilö on lisätty itsellismiesten ryhmään. Myös saman ikäkausi- ja sukupuoliryhmän edustajat, kuten pojat ja vävyt sekä vaimot ja lesket on yhdistetty samaan ryhmään. Joka tapauksessa kuva viinanvalmistukseen osallistuneiden kirjosta on pyritty saamaan mahdollisimman monipuoliseksi, jotta mahdollisuudet analyysiin olisivat paremmat.

Taulukko 5: Paloviinanvalmistuksesta vuosina 1863-1872 syytettyjen ja sakotettujen henkilöiden sosiaalinen asema (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasian ja välikäräjien pk:t sekä sakkoluettelot, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

Sosiaalinen asema	Syytettyjen lukumäärä	Syytettyjen %-osuus	Sakotettujen lukumäärä	Sakotettujen %-osuus
Maakauppias	1	0,2 %	-	-
Talollinen	68	14,9 %	35	11,8 %
Talollisen vaimo/leski	11	2,4 %	6	2,0 %
Talollisen poika/vävy	18	3,9 %	8	2,7 %
Talollisen tytär	1	0,2 %	1	0,3 %
Torppari	201	43,9 %	139	46,8 %
Torpparin vaimo/leski	34	7,4 %	23	7,7 %
Torpparin poika/vävy	59	12,9 %	41	13,8 %
Torpparin tytär	6	1,3 %	1	0,3 %
Itsellismies	35	7,7 %	32	10,8 %
Itsellisnainen	10	2,1 %	4	1,4 %
Syytinkimies	5	1,1 %	3	1,0 %
Syytinkinainen	3	0,7 %	-	-
Entinen sotilas	3	0,7 %	2	0,7 %
Renki	2	0,4 %	2	1,4 %
Piika	1	0,2 %	-	-
YHT	458	100 %	297	100 %

Selvästi suurimpana käräjille haastettuna ryhmänä olivat torpparit. Heidän lukumääränsä kaikista yhteensä 458:sta syytetystä oli peräti 201, joten heidän suhteellinen osuutensa oli 43,9 prosenttia. Toiseksi suurin ryhmä olivat talolliset 14,9 prosentin osuudella, ja kolmantena hiukan pienemmällä osuudella torpparien poikien ja vävyjen ryhmä (12,9 %). Seuraavana olivat itsellismiehet (7,7 %) ja torppien emäntäväki (7,4 %). Kaikenkaikkiaan torppien asukkaat kattoivat siis viinanpoltosta epäillyistä selvästi suurimman osan, yhteensä peräti kaksi kolmannesta (65,5 %) kaikista käräjille haastetuista. Talojen omasta väestä

muiden kuin talon isäntien määrät eivät olleet kovin suuria, joten talollisten, heidän vaimojensa sekä lapsien osuus kaikista epäillyistä ei lopulta noussut suuremmaksi kuin viidennekseen (21,4 %) syytetyistä. Talojen asukkaiden osuutta toki jonkin verran lisäävät viinanpoltosta epäilty syytinkiläisväki sekä rengit ja piijat, mutta näiden ryhmien osuus epäillyistä oli melko pieni. Itsellismökkien asukkaiden osuus oli yhteensä vajaa kymmenes (9,8 %) kaikista epäillyistä. Omana ryhmänään erottuivat vielä entiset sotilaat, joita haastettiin tutkimusjakson aikana paloviina-asetuksen rikkomisesta käräjille kolme, sekä ainoana porvariston edustajana yksi maakauppias.

Sakotetuiksi tulleissa henkilöissä suhteelliset osuudet säilyvät suunnilleen samansuuntaisina. Torppien asukkaat muodostavat myös sakotetuista valtaosan. Heidän suhteellinen osuutensa langettavan tuomion saaneista henkilöistä oli kuitenkin hieman suurempi kuin epäiltyjen kohdalla (yhteensä 68,6 %). Samoin itsellismiesten osuus sakotetuista (10,8 %) oli jonkin verran suurempi kuin heidän osuutensa syytetyistä. Sen sijaan talollisperheiden jäsenien osuudet sakotetuiksi päätyneistä olivat osuuteen syytetyistä verrattuna alempia. Sakotettujen (297) ja syytettyjen (458) määrien vertailun perusteella noin kaksi kolmannesta (65 %) kaikista syytetyistä sai langettavan tuomion. Talollisen joutuminen epäilystä sakotetuksi oli keskimääräistä vähäisempää. 68:sta syytetystä talollisesta vain 35 päätyi sakotetuksi, joten heidän sakotetuksi joutumisensa todennäköisyys oli vain noin 52 prosenttia. Heidän osuutensa sakotetuista (11,8 %) olikin suhteellisesti alempi kuin syytetyistä. Keskimääräistä harvemmin sakotetuksi joutuivat myös talollisemännät sekä pojat ja vävyt. Torpparien kohdalla todennäköisyys sakotukseen oli noin 69 prosenttia ja syytetyistä itsellismiehistä peräti yhdeksän kymmenestä päätyi sakotetuksi. Talollisväen viinanpoltto näyttää siis olleen hieman vaikeampi näyttää toteen kuin maataomistamattoman väen. Epäilyä maakauppias Anton Ludvig Borgin viinanvalmistuspuuhista vuosien 1866 ja 1867 aikana ei saatu toteennäytettyä. Syytteen esitti ylimääräinen nimismies Jässberg. Hänen mukaansa kauppias Borg olisi mainittuna aikana Kauhajoen Pöntäneenkylän metsässä yhdessä joidenkin muiden kanssa harjoittanut viinanpolttoa. Vastaja kiisti asian, ja todistajia asialle tuntui olevan vaikea saada. Jutun kolmannessa käsittelyssä kuultiin ensimmäistä kertaa asiasta mielestään tietävää todistajaa. Hänen mukaansa kyseisen viinapolttimon haltija olisikin ollut torppari Matti Niemelä, ei suinkaan kauppias Borg. Kun Niemelä viimein saatiin kuultavaksi, myös hän kiisti jyrkästi polttoa harjoittaneensa. Jässbergin todisteet kumpaakaan vastaan eivät riittäneet, ja seitsemän käsittelyn jälkeen vastaajat todettiin syyttömiksi. Juttu ehti jo käsittelyjen aikana siirtyä Jässbergin sairastuttua varanimismies af Enehjelmin

hoidettavaksi.¹⁴⁷

Viinanvalmistuksesta syytettyjen ja rangaistujen osuuksien perusteella näyttäisi siis selvältä, että toiminta oli suurelta osin torppien asukkaiden harjoittamaa. Heidän osuutensa syytetyistä voi arvioida ylittävän selvästi torppien asukkaiden väestöosuuden seudun asukkaista (vrt. s. 13-15). Myös talojen väki, joilla siis kotitarpeinen viinanvalmistusoikeus oli ollut kyseiseen aikaan saakka perinnäisenä oikeutena, syyllistyi luvattomaksi tulleeseen toimintaan lukuisasti. Ennen viinanvalmistukseen ryhtymistä oli hankittava polttovälineet. Oli pannu sitten kuparista tai raudasta valmistettu, joka tapauksessa se oli varmasti sen verran arvokas, ettei kaikilla ollut mahdollisuutta sellaista hankkia. Kuitenkin merkittävä määrä myös mökeissä tai talollisten nurkissa asustelevia itsellisiä joutui poltosta syytetyksi ja rangaistuksi. Samoin pari renkiä ja yksi piika. Molemmissa renkien tapauksissa heidät oli löydetty yksin viinanpoltosta. Vuoden 1867 talvikäräjillä kerrottiin, että renki Jaakko Mattila Kauhajoen Aronkylästä oli tavattu polttopuuhiissa metsään rakennetusta kodasta. Toisessa, vuoden 1869 välikäräjillä käsitellyssä tapauksessa Valentin Matalamäki Ilmajoen Kokkolankylästä taas oli tullut nimismies Jernbergin yllättämäksi asumastaan mäkituvasta. Takavarikoiduksi oli tällöin tullut peräti kaksi raudasta valmistettua pannua ja kupariset hatut ja piiput. Ainoassa piian tapauksessa vuodelta 1870 Loviisa Riihimäki Peräseinäjoen Viitalankylästä joutui syytetyksi talollisen pojan Emanuel Riihimäen mukana avunannosta luvattomaan viinanpolttoon. Piika Loviisaa ei lopulta asetettu vastuuseen.¹⁴⁸ Entisten sotilaiden mahdollisuudet viinanpolttoon sen sijaan ovat helpommin ymmärrettäviä. Samoin syytinkiläiset sekä talojen ja torppien nuorempi väki pystyivät oletettavasti hyödyntämään isäntäväen mahdollisesti hankkimia polttovälineitä.

Paloviinan laajan salapolton käytäntöjen eräänä valaisevana vihjeenä voi kenties pitää nimismies Jernbergin vuoden 1870 raporttiinsa kirjaamaa valittelevaa lausumaa: “... *polttajina käytetään varattomia ryysyläisiä, niin että sakkoja ei saada perityksi*”.¹⁴⁹

---

¹⁴⁷ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1867 § 559, C1a10; välikäräjät 18.11.-3.12.1867 § 28, C1c2; talvikäräjät 1868 § 21, C1a11; syyskäräjät 1868 § 524, C1a12; välikäräjät 12.-18.1.1869 § 3, C1c4; talvikäräjät 1869 § 20, C1a13; syyskäräjät 1869 § 329, C1a14.

¹⁴⁸ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1867 § 442, C1a9; välikäräjät 23.-24.11.1869 § 16, C1c4; välikäräjät 8.-22.6.1870 § 75, C1c5.

¹⁴⁹ “... *till brännare användes obemedlade trashankor för att böterna icke skulle utfås*” VMA, Ilmajoen nimismiespiirin arkisto, kirjekonseptit 1870, kirje 161, Da1.

Jernbergin huoli salapolttimoiden etsinnän aiheuttamista kuluista ja toisaalta tuomittujen varattomuudesta oli aito. Erityisesti nälkävuosina 1867-1868 jouduttiin useat sakot muuttamaan vesileipä -rangaistuksiksi. Saattoi myös olla, kuten Jernberg viittaa, että viinanpolttajiksi nimenomaan pestattiin varattomia torppareita, itsellisiä tai jopa renkejä ja piikoja. Heille hankittiin tarvittavat välineet ja annettiin viljaa poltettavaksi. Näin voisi epäillä esimerkiksi renki Valentin Matalamäen tapauksessa. Hänen mökistään löytyi peräti kaksi rautaista pannua. Oletettavasti hän myös oli jonkin isännän palveluksessa, mutta isäntä ei silti ollut passittanut palkollistaan talon töihin, vaan tällä oli aikaa puuhailla rauhassa viinapannujen kanssa. Epäilyksestä isännän mahdollisesta osuudesta polttoon ei silti ainakaan käräjäpöytäkirjaan mainintaa kirjattu.

Ennen kotitarvepolton lakkauttamista vuosina 1863-1865 käsitellyissä torpparien ja muiden maataomistamattomien viinanpolttotapauksissa sen sijaan vaadittiin usein vastuuseen myös talollisia, joiden mailla luvatonta viinanpoltoa oli havaittu. Jernberg oli haastanut vuoden 1864 talvikäräjille torppari Salomon Lahden sekä talolliset Salomon ja Emanuel Jouppilan Seinäjoenkylästä kuluneena talvena Lahden torpassa harjoitetusta luvattomasta viinanvalmistuksesta. Jernberg oli tavannut torpparin itse teosta saman vuoden 17. helmikuuta ja takavarikoinut polttovälineistön. Jouppilat kiistivät jyrkästi tienneensä mitään viiden virstan päässä talostaan sijainneesta torpassa harjoitetuista lainrikkomuksista, eikä heidän osallisuudestaan enempää todisteita löytynytäkään. Torppari Lahti sen sijaan tunnusti teon ja myös hän painotti toimineensa yksin. Viinanpoltoon ryhtymistään hän perusteli köyhyydellään. Perustelut eivät tuoneet armoa, Lahti langetettiin lainrikkomuksesta 120 markan sakkoihin.¹⁵⁰ Viinanvalmistus oli vuonna 1864 talollisilta kielletty, ja torppari Lahti mitä ilmeisimmin oli valmistanut viinaa myyntitarkoituksissa. Oli myös hyvin mahdollista, että vastaajiksi haastetut talollisveljekset olivat olleet osallisina polttotoiminnassa. Talon pihapiirissä viinanpoltoa oli kiellettyinä aikana vaikeampi harrastaa, mutta torpassa kauempana metsänrajassa luvatonta toimintaa oli mahdollista pienemmin riskein harjoittaa. Talollisia ei enää kotitarvepolton lakkauttamisen jälkeen juurikaan haastettu vastaamaan maillaan asuvan väen lainrikkomuksista, ellei suoraa yhteyttä viinanpolton ja heidän välilleen kyetty johtamaan. Siinä mielessä käytännöt laittomuuksien kitkemisessä vuoden 1865 asetuksen voimaantulon myötä muuttuivat.

---

¹⁵⁰ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1864 § 555, C1a3.

Suuri osa syytetyistä ja teoista vastuuseen joutuneista oli joka tapauksessa ruokakuntansa vastaavia. Lähes puolet viinanpoltosta kiinnijääneistä oli torppien haltijoita, ja yhdessä vaimojensa, talollismiesten sekä näiden vaimojen kanssa he kattavat kokonaismäärästä yli kaksi kolmannesta. Talojen ja torppien nuoremasta väestä selvästi eniten viinanpolttoa olivat harjoittaneet torppien pojat ja vävyt (syytetyistä 12,9 %). Sen sijaan melko vähän rikkomuksista oli syytettynä talojen miespuolinen nuori väki, ja erityisen vähän, vain muutamia, talojen tai torppien tyttäriä vaadittiin käräjillä vastuuseen. Luvaton viinanpoltto näyttää aineiston perusteella olleen selvästi miesten harjoittamaa. Naisia syytetyistä oli yhteensä vain 14,3 prosenttia, ja lopulta vastuuseen teoista asetetuista heidän osuutensa oli vieläkin vähäisempi.

Viinanpoltosta epäiltyjen sosiaalinen asema ennen ja jälkeen kotitarvepolton lakkauttamisen ei kovin suuresti eroa koko tutkimusjakson kokonaismäärästä. Talollisten osuus oli kuitenkin vuosina 1863-1865 suurempi kuin koko kymmenen vuoden tutkimusjaksolla. Kolmen vuoden aikana poltosta epäiltiin yhteensä 38 talollista. Tämä oli 21,5 prosenttia yhteensä 176:sta noina vuosina syytetyistä. Kotitarvepolttohan oli vuosina 1863 ja 1864 kokonaan kiellettyä, ja talolliset eivät siis ilmeisestikään kieltoa noudattaneet. Vuonna 1865 talollisilla oli mahdollisuus kuukauden ajan harjoittaa viinanpolttoa. Kuitenkin tällöin heidän osuutensa syytetyistä oli kolmen vuoden keskiarvoa suurempi: 13 epäiltyä talollista kattoi 23,6 prosenttia kaikista syytetyistä. Kotitarvepolton lakkauttamisen jälkeen siis talollisten osuus epäillyistä oli tutkimuskärjäkunnassa alhaisempi kuin vuosina jolloin heillä oli periaatteessa viinanvalmistusoikeus. Tämäkin ehkä osaltaan tukee arvioita, joiden mukaan vuoden 1865 asetuksen voimaantulon jälkeen viinanvalmistus enenevästi siirtyi tai osittain siirrettiin tilattomalle väestönosalle. Ennen kotitarvepolton lakkauttamista talolliset eivät vain polttokieltoja noudattaneet, mutta asetuksen voimaantulon jälkeen he eivät enää entisessä laajuudessa kehdanneet viinaa itse polttaa. He myös joutuivat luovuttamaan kruunulle rekisteröidyt viinapannunsa. Talollisten osuutta nostaa toki jonkin verran edellä esitellyn kaltaiset tapaukset, joissa isännät haastettiin vastaamaan alustalaistensa laittomuuksista, mutta myös sakotetuksi päätyneiden talollisten osuus oli ennen vuotta 1866 suurempi kuin tämän jälkeen. Mainittakoon vielä, että torppareiden osuus vuosina 1863-1865 epäillyistä oli lähes sama kuin koko tutkimusjaksolla: yhteensä 79 syytettyä torpparia muodosti kaikista kolmena vuonna syytetyistä 44,9 prosentin osuuden. Ainakin torpissa viinanvalmistusta siis laajasti harjoitettiin jo ennen kotitarvepolton lakkauttamista, vaikka poltto-oikeutta ei vuokraviljelijöillä milloinkaan ollut ollutkaan.

Niiden paikkojen erittelemisen kautta, joissa viinanvalmistajat jäivät kiinni, saadaan kuva siitä millaisissa olosuhteissa viinaa alueella tutkimusajankohtana poltettiin. Taulukossa valmistuspaikat on eritelty viiteen ryhmään.

Taulukko 6: Paloviinanvalmistuksen paikka vuosina 1863-1872 käräjille tuotujen tapausten perusteella (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasian ja välikäräjien pk:t, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

Viinanvalmistuspaikka	lukumäärä	prosenttiosuus
Metsä	182	59,9 %
Rakennus metsässä	9	3,0 %
Talo tai sen pihapiiri	24	7,8 %
Torppa tai sen pihapiiri	80	26,3 %
Itsellis-/käsityöläismökki	9	3,0 %
YHT	304	100 %

Selvästi eniten jäätin viinanpoltosta kiinni metsissä. Kun määrään vielä lisätään metsässä polttokäytössä olleet rakennukset, oli lähes kaksi kolmannesta tavoitetusta viinan salapolto tapahtunut metsien suojassa. Kiinnijääneistä merkittävä osa oli torppareita, ja myös torpassa tai niiden pihapiirissä havaitun viinanpolton osuus oli melko korkea kattaen noin neljänneksen kaikista polttopaikoista. Pienemmät osuudet olivat talollistaloilla tai sen pihapiireillä (7,8 %) ja itsellisten, käsityöläisten tai entisten sotilaiden mökeillä (3,0 %). Havaittu metsäpolttimo oli usein melko lähellä asutusta. Polttopannu oli tavallisesti irrallinen ja helposti liikuteltava, niin että viinanpolttopaikkaa saattoi tarpeen tullen vaihtaa. Toisaalta kovin kauas erämaahan olisi ollut vaivalloista lähteä, koska polttovälineistön lisäksi oli kuljetettavana ainakin mäskikaukalo sekä viinalle varattavia astioita. Jernberg tosin jo aikaisemmin viitatussa raportissaan mainitsi salapolttimoiden olevan kaukana metsissä ja suurten soiden takana, mutta ainakin tutkimusaineistossa eli tavoitettujen salapolttimoiden joukossa lähellä asutusta sijainneet paikat olivat enemmistönä. Tyypillisestä tapauksesta käy vuoden 1867 tammikuun välikäräjillä käsitelty tapaus Ilmajoen Röyskölänkylästä. Jernberg oli salapolttimoiden etsintäretkellään osunut metsässä virstan päässä Nevanperän torpasta sijainneelle salapolttimolle. Torppari Heikki Nevanperä oli tullut yllätetyksi itse teossa polttopuuhista, ja takavarikkoon joutui polttovälineistön lisäksi viisi kannua juuri

valmistettua paloviinaa. Myös torpparin vaimo Maria oli kutsuttu käräjille vastaamaan. Heikki tunnusti teon, mutta vannoi harjoittaneensa toimintaa yksinään. Heikkiä oli epäilty vastaavista teoista ennenkin. Vuonna 1856 hän oli saanut vapauttavan tuomion viinanvalmistussyytteestä ja vuonna 1857 hänet oli vastaavasta teosta tuomittu. Nyt ilmitulleesta toiskertaisesta rikkomuksesta hänelle langetettiin 200 markan sakot. Vaimo Maria vapautettiin syytteestä.¹⁵¹

Aikaisemmin käsitellyn nimismies Kullan ja viinanpolttajien väkivaltaisen yhteenoton näyttämönä oli metsänsiimeksessä sijainnut nimenomaan viinanvalmistukseen varattu rakennus. Kaksi viinapannua oli ollut mökissä kiinnimuurattuna. Viinanpolttokäytössä saattoi olla myös metsässä sijainnut sauna, jonka kiuas oli helppo muuttaa polttopannulle sopivaksi. Yleistä oli saunan käyttö viinanvalmistukseen myös talojen ja torppien pihapiirissä. Vuoden 1867 syyskäräjillä käsiteltiin tapausta Kauhajoenkylästä, jossa itsellisen leski Susanna Keski-Havunen oli 23. marraskuuta edellisenä vuonna tullut Jässbergin yllättämäksi viinanvalmistustoimista Rajalan torpan saunasta.¹⁵² Kauhajoen Harjankylästä taas oli vuoden 1868 talvikäräjillä esillä tapaus, jossa kiinnimuurattu viinapolttimo oli löytynyt Mutkalan torpalle kuuluneesta niittyladosta.¹⁵³ Yleisestä käytännöstä kuljetella irrallista polttimoa eri paikkoihin oli tutkimusaineistossa runsaasti viitteitä. Esimerkiksi syyskäräjillä 1869 käsiteltiin tapausta, jossa torpparin poika Salomon Risku eli Kuhna Ilmajoen Röyskölänkylästä oli Jernbergin syytteen mukaan valmistanut kahden vuoden aikana viinaa salapolttimoissa eri puolilla kylän metsiä.¹⁵⁴ Joskus viinanpolttajat ehtivät nimismiesten edelle. Bareker kertoi joulukuun välikäräjillä vuonna 1870 löytäneensä marraskuussa Jalasjärven Hirvijärvenkylästä Tuiskun talon läheltä metsästä salapolttopaikan, josta polttovälineistö oli ehditty viedä piiloon ennen hänen tuloaan. Merkit harjoitetusta viinanvalmistuksesta olivat kuitenkin vahvat, ja teosta vastaamaan Bareker oli haastanut läheisen talon isännän Juho Tuiskun. Bareker syytti Tuiskua myös tämän kodissaan harjoittamasta viinanmyynnistä. Juttu vaati neljä käsittelyä ennen kuin tarvittavat todistajanlausunnot Tuiskun ja salapolttimon yhteydestä olivat koossa. Epäiltyä myyntiä ei

---

¹⁵¹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 18.-19.1.1867 § 12, C1c2.

¹⁵² VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1867 § 569, C1a10.

¹⁵³ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1868 § 581, C1a11.

¹⁵⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1869 § 174, C1a14.

saatu toteennäytettyä.¹⁵⁵

Kymmenen vuoden tutkimusjakson aikana nimismiehet takavarikoivat kaikkiaan 221 viinanpolttovälineistöä. Määrää voi pitää kohtuullisen suurena, kun ottaa huomioon, että kruunu pyrki lunastamaan talollisten rekisteröidyt viinanpolttimot niin, että nämä eivät joutuisi laittoman toiminnan harjoittajien käyttöön. Toki osa laittomaan viinanpolttoon käytetyistä välineistä oli juuri näitä aikaisemmin luvallisia olleita polttimoita. Muutamassa tapauksessa takavarikkoon joutui kaksikin pannua kerralla. Muissa yli kolmestasadasta käsitellystä viinanvalmistustapauksesta epäily luvattomasta toiminnasta johtui mäskin tai rankin löytymisestä, ja joissain tapauksissa haaste oli tehty pelkkien todistajiksi kutsuttujen henkilöiden oletettujen silminnäkijälausuntojen perusteella. Tutkimusalueella oli joka tapauksessa yli 900 itsenäistä tilaa, joilla oli ollut vuoden 1865 loppuun viinanpoltto-oikeus. Yleisesti on arvioitu lähes joka talossa oikeutta myös käytetyn, joten luvallista viinanpolttoa oli aikaisemmin harjoitettu tutkimusjakson aikana kiinnijääneisiin verrattuna kolminkertaisessa määrässä talouksia. Laittomuuksista kiinnijääneet olivat myös vain osa todellisuudessa luvatta viinaa polttaneista. Laittoman viinanpolton laajuutta on turha lähteä edes arvioimaan, mutta luultavasti runsaasti oli salapolttimoita, joita lain koura ei milloinkaan tavoittanut.

Yleensä käräjäpöytäkirjaan kirjattiin vain ratsian yhteydessä takavarikoitu paloviinanpolttovälineistö erittelemättä sitä tarkemmin. Niiden tapausten perusteella, joissa välineistön laatu määriteltiin tarkemmin, mainittiin useimmin pannun olleen raudasta valmistettu. Kuitenkin lähes yhtä usein mainittiin pannun olleen kuparia. Parissa tapauksessa takavarikoitu välineistö oli puuta. Pannun päälle laitettava hattu oli suurimmassa osassa maininnoista kuparinen, samoin kaksi hatusta lähtevää piippua. Loppujen lopuksi valtaosa välineistä saattoi kuitenkin olla kuparista taottuja; itsestäänselvänä asiana sitä ei ehkä vain käräjäpöytäkirjaan erikseen kirjattu.

Viinanvalmistuksen vuotuista ajankohtaa tai vuorokaudenajan painottumista ei ole syytä sen tarkemmin analysoida. Karkeasti arvioiden eniten viinanpoltosta jäätiin kiinni talvisaikaan. Yhtä hyvin kuin kyseessä voisi olla polttoharrastuksen todellinen painottuminen talveen, voi syynä kiinnijäämiseen olla myös jälkien helpompi seurattavuus. Salapolttimoiden löytäminen

---

¹⁵⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 1.-3.12.1870 § 12, C1c5; talvikäräjät 1871 § 228, C1a17; välikäräjät 2.-10.5.1871 § 88, C1c6; syyskäräjät 1871 § 153, C1a18.

metsistä oli vaikeaa, mutta lumen ollessa maassa kulkujäljet johtivat etsijät salapolttajien luo helpommin. Useimmissa käräjätapauksissa löydön vuorokaudenaikaa ei erikseen mainittu, ainoastaan päivämäärä jolloin ratsia oli tehty. Osassa tapauksista mainittiin ratsia tehdyn yöllä. Toimintaa siis pyrittiin osittain piilottelemaan paitsi menemällä metsänsiimekseen, myös harjoittamalla sitä öiseen aikaan. Toisaalta juuri tulenloimu pimeässä saattoi tällaisissa tapauksissa johdattaa etsijät paikalle.

Laajamittaiseksi paisunut laiton viinanvalmistus oli siis suurelta osin torpparien harjoittamaa, ja polttimot pyrittiin perustamaan metsänsiimekseen piiloon muiden asukkaiden ja erityisesti lainvalvojien katseilta. Viinanvalmistustekniikka oli luultavasti lähes kaikkien tiedossa, ja ainakin joku asian hallitseva löytyi pienellä vaivalla varmasti. Myös viinapannujen hankkiminen oli lopultakin melko helppoa, jos vain oli mahdollisuus sijoittaa siihen pääomia. Ei voida myöskään olettaa, että paloviinanvalmistusharrastus olisi levinnyt maataomistamattoman maalaisväestön pariin tutkielman tutkimusjaksolla tai hiukan sitä ennen; taito ja sen hyödyntäminen oli varmasti ollut laajalle levinnyttä jo paljon aikaisemmin.

4.2. Viinanmyynnistä syytetyt ja myyntipaikka

Seuraavaksi perehdytään tarkemmin käräjille tuotujen tapausten kautta valottuvaan viinanmyyntiin ja salakapakointiin. Taulukossa on, samalla tavoin kuin aikaisemmin valmistuksesta epäiltyjä kuvaavassa taulukossa, eritelty kaikki viinanmyynnistä tai salakapakoinnista tutkimusjakson aikana käräjille haastetut sekä rangaistut henkilöt. Tässäkin taulukossa sukupuolet ja sukupolvet sekä kaikki esille tulleet sosiaaliset statukset ovat omina ryhminään. Yksi viinanmyynnistä haastettu mäkitupalaismies on lisätty itsellismiesten ryhmään.

Taulukko 7: Paloviinanmyynnistä tai salakapakoinnista vuosina 1863-1872 syytettyjen ja sakotettujen henkilöiden sosiaalinen asema (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasian ja välikäräjien ptk:t, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

Sosiaalinen asema	Syytettyjen lukumäärä	Syytettyjen %-osuus	Sakotettujen lukumäärä	Sakotettujen %-osuus
Puustellin vuokraaja	1	0,3 %	-	-
Talollinen	57	15,7 %	30	12,7 %
Talollisen vaimo/leski	23	6,3 %	17	7,2 %
Talollisen poika/vävy	38	10,4 %	29	12,2 %
Talollisen tytär	23	6,3 %	20	8,5 %
Torppari	81	22,3 %	42	17,8 %
Torpparin vaimo/leski	36	9,9 %	26	11,0 %
Torpparin poika/vävy	26	7,1 %	12	5,1 %
Torpparin tytär	12	3,3 %	9	3,8 %
Itsellismies	22	6,0 %	16	6,8 %
Itsellisnainen	19	5,2 %	18	7,6 %
Itsellisen tytär	2	0,6 %	-	-
Syytinkimies	4	1,1 %	2	0,9 %
Syytinkinainen	2	0,6 %	2	0,9 %
Entinen sotilas	1	0,3 %	1	0,4 %
Sotilaan vaimo	1	0,3 %	-	-
Rakennusmestari	1	0,3 %	1	0,4 %
Rakennusmest. vaimo	1	0,3 %	-	-
Rakennusmest. poika	1	0,3 %	1	0,4 %
Käsityöläisen tytär	2	0,6 %	2	0,9 %
Renki	5	1,4 %	5	2,1 %
Piika	5	1,4 %	3	1,3 %
YHT	363	100 %	236	100 %

Kuten valmistuksessa, myös viinanmyynnistä käräjille haastetuista suurin ryhmä olivat torpparit. Heidän osuutensa, vajaa neljännes kaikista syytetyistä, ei kuitenkaan ollut läheskään

niin suuri kuin viinanpoltosta epäillyistä. Myös myyntisyytteissä toiseksi suurinta osuutta edustivat talolliset (15,7 %). Kolmanneksi suurin ryhmä olivat talollisten pojat ja vävyt (10,4 %) ja seuraavana olivat torpparien vaimot ja lesket myös kymmenesosan osuudella syytetyistä. Sakotetuiksi saakka päätyneiden joukossa talollisten ja torppareiden määrien osuudet laskivat selvästi. Torppareiden osuus laski neljällä ja puolella ja talollistenkin kolmella prosenttiyksiköllä. Vastaavasti taas muiden heidän taloudestaan asuneiden ryhmien, erityisesti vaimojen ja tyttärien, suhteelliset osuudet sakotetuista olivat suuremmat kuin syytetyistä. Eroavuudet selittyvät sillä, että talouksiensa vastuuhenkilöt eli miehet haastettiin muiden perheenjäsenten mukana vastaamaan myyntiepäilyistä, mutta näyttö harjoitetusta myyntitoiminnasta saatiin helpommin vain muiden perheenjäsenten kohdalla. Ylipäänsä taulukon mukaan myyntiepäilyt kohdistuivat tasaisemmin eri sosiaalisen aseman omaaviin ryhmiin. Selvimpänä erona viinanpolttoepäilyjen kohteisiin nähden oli naisten määrän huomattavasti suurempi osuus. Naisten osuus kaikista syytetyistä oli 34,8 prosenttia, ja sakotetuiksi päätyneistä heidän osuutensa kasvoi selvästi: yhteensä 41,2 prosenttia myynnistä sakotetuista oli naisia. Suurin naisten ryhmä olivat torppareiden vaimot ja lesket, mutta myös talollisten vaimot sekä tyttäret joutuivat laittomuuksista käräjille. Talollisten tyttärien osuus sakotetuista (8,5 %) oli jopa yli kaksi prosenttiyksikköä suurempi kuin syytetyistä (6,3 %); heidän harjoittamastaan myyntitoiminnasta siis saatiin käräjillä koottua riittävä näyttö muita ryhmiä helpommin. 23:sta syytetystä talollisen tyttärestä 20 joutui sakotetuksi. Tosin vielä paremmin näyttö saatiin koottua itsellisnaisten rikoksista: 19:sta syytetystä 18 joutui edesvastuuseen teostaan.

Talollisperheiden jäsenten osuus kaikista syytetyistä oli 38,7 ja torppariperheiden 42,6 prosenttia. Nämä ryhmät siis muodostivat neljä viidennestä kaikista käräjille haastetuista. Heidän talouksissaan asuviin syytinkiläisiin kohdistuneet epäilyt myynnistä olivat melko satunnaisia. Renkejä ja piikoja epäiltiin viinanmyynnistä kumpiakin viittä henkilöä. Kaikkia viittä renkiä myös sakotettiin. Itsellisten osuus nousi yhteensä yli kymmenesosaan. Heidän tapauksissaan kyse oli usein omassa mökissä harjoitetusta myynnistä. Talvikäräjillä 1872 käsiteltiin Jernbergin nostamaa juttua, jossa itsellismies Hermann Ojanperä ja tämän vaimo Susanna Ilmajoen Kokkolankylästä olisivat harjoittaneet järjestelmällistä viinanmyyntiä asumassaan itsellismökissä. Jernberg oli tehnyt tammikuussa ratsian ja löytänyt 13 puolen tuopin vetoista pullollista paloviinaa. Vastaajat kiistivät asian, mutta käräjille oli saatu kolme todistajaa, jotka kertoivat tietävänsä myyntitoiminnasta. Viinat joutuivat takavarikkoon ja pariskunta langetettiin kumpikin 60 markan sakkoihin. Kyseessä oli siis ilmeisesti ollut

vähittäismyyntitoiminta, ei kapakanpito; viina oli ollut pulloitetuna sopiviksi myyntiannoksiksi. Hermannia oli jo aikaisemmin vuonna 1864 sakotettu paloviinanvalmistuksesta.¹⁵⁶

Yksittäistapauksina viinanmyynnistä syytetyissä olivat yksi puustellin vuokraaja, rakennusmestarin perhe sekä kaksi käsityöläisen - toinen räätälin ja toinen sepän - tytärtä. Puustellinvuokraaja Matti Kaura eli Aronen Kauhajoen Aronkylästä oli joutunut haastetuksi oikeastaan piikansa Albertina Kauran harjoittaman viinanmyynnin vuoksi. Nimismies af Enehjelm kuitenkin epäili myös puustellin vuokraajan täytyneen osallistua jotenkin asiaan. Tämä kiisti myynnistä mitään tienneensä. Piika Albertina sensijaan tunnusti myyneensä viinaa kerran syksyllä, ja kiisti samalla isännän tienneen asiasta mitään. Myös todistajat tiesivät vain Albertinan myyntitoiminnasta. Puustellin vuokraaja Kaura vapautettiin syytteestä, mutta piika langetettiin 60 markan sakkoihin.¹⁵⁷ Jernberg oli haastanut vuoden 1871 talvikäräjille rakennusmestari Salomon Birlingin eli Nisulan ja tämän vaimon Annan sekä pojan Salomonin Kurikan Tuiskulankylästä vastaamaan näiden kodissaan harjoittamasta viinanmyynnistä. Todistajia lainrikkomuksille oli, mutta vastaajien edesvastuuseen saamisen ongelmana oli hiedän poissaolonsa käräjäistunnoista. Itse rakennusmestari saatiin todistajanlausuntojen perusteella sakotetuksi jo toisessa käsittelyssä, mutta kahden muun osalta tarvittiin vielä kaksi istuntoa. Poika Salomonin lopulta saapuessa käräjille hän itse tunnusti teon, vaikka hänen isänsä oli koko ajan väittänyt syyllistyneensä myyntiin yksin. Näyttö jäi saamatta ainoastaan vaimo Annan kohdalta.¹⁵⁸

Myös käsityöläismökeissä viinanmyyntiä harjoitettiin. Vuoden 1869 talvikäräjillä tuomittiin räätälin tytär Hedda Wallenberg Kauhajoenkylästä oman tunnustuksensa perusteella sakkoihin isänsä Samuel Wallenbergin mökissä harjoitetusta myyntitoiminnasta.¹⁵⁹ Samoin sepän tytär Maria Sofia Bäfver Kauhajoenkylästä oli af Enehjelmin vuoden 1871 talvikäräjillä esittämän syytteen mukaan harjoittanut myyntiä kodissaan. Maria kiisti asian, mutta

---

¹⁵⁶ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1872 § 90, C1a19.

¹⁵⁷ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1868 § 65, C1a12.

¹⁵⁸ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1871 § 281, C1a17; välikäräjät 2.-10.5.1871 § 216 C1c6; syyskäräjät 1871 § 84, C1a18; välikäräjät 5.-12.12.1871 § 140; C1c6a.

¹⁵⁹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1869 § 283, C1a13.

todistajanlausunnot olivat langettavia.¹⁶⁰ Kummassakaan käsityöläisen tyttären tapauksessa heidän isiään tai muita perheenjäseniä ei haastettu vastaamaan myynnistä; räätälin ja sepän ei siis katsottu olleen vastuussa tyttäriensä tekemisistä.

Seuraavassa taulukossa on eritelty nostetun jutun yhteydessä ilmitullut viinanmyynnin tai salakapakoinnin paikka.

Taulukko 8: Paloviinanmyynnin tai salakapakoinnin paikka vuosina 1863-1872 käräjille tuotujen tapausten perusteella (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan varsinaisasian ja välikäräjien pk:t, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

Viinanmyyntipaikka	lukumäärä	prosenttiosuus
Talo	106	45,9 %
Torppa	83	35,9 %
Itsellis-/käsityöläismökki	29	12,6 %
Eri puolilla pitäjää	13	5,6 %
YHT	231	100 %

Lähes puolet epäillyistä myynneistä oli tapahtunut talollis- tai muussa itsenäisessä talossa tai sen pihassa. Yli kolmannes syytteistä koski torpassa tapahtunutta myyntitoimintaa, kahdeksasosa taas itsellis-, käsityöläis- tai muussa mökissä harjoitettua myyntiä ja joissakin tapauksissa epäiltyä myyntiä oli harjoitettu eri puolilla pitäjää eri seurakuntienkin alueella. Talot olivat siis viinanmyynnin keskuksia. Talollisperheiden osuus myynnistä epäillyistä oli selvästi pienempi kuin talojen pihapiireissä epäillyn myynnin osuus myyntipaikoista. Useissa esille tulleissa tapauksissa muut kuin talojen asukkaat olivatkin harjoittaneet myyntiä niiden pihapiireissä. Jernberg esimerkiksi toi talvikäräjillä 1864 esiin tapauksen, jossa Ylistarosta kotoisin ollut torppari Mikko Riihimäki olisi saman vuoden helmikuussa yrittänyt apteekkari Julius Törnuddin asumassa Ojanperän talossa myydä proviisori Jakobssonille omatekoista viinaansa. Myöhemmin Jernberg oli tavoittanut Riihimäen ja löytänyt tämän hallusta 14 kannua paloviinaa. Riihimäki tunnusti teon.¹⁶¹ Vuoden 1869 talvikäräjillä käsiteltiin laajaa

¹⁶⁰ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1871 § 308, C1a17; välikäräjät 2.-10.5.1871 § 67, C1c6.

¹⁶¹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1864 § 413, C1a3; syyskäräjät 1864 § 806, C1a4.

myyntitapausta. Jernberg oli haastanut harjoitetusta kapakanpidosta talollisen Salomon Jouppilan Seinäjoenkylästä (ei sama henkilö kuin sivulla 69 käsitelty) sekä tämän neljä tytärtä: sotilaan vaimon Maria Urgellin, talollisen pojan vaimon Liisa Jaakkolan, entisen talollisen vaimon Susanna Ketelän sekä naimattoman Annan. Tyttäret olivat syyttäjän mukaan harjoittaneet Jouppilan talossa järjestelmällistä kapakanpitoa. Salomon väitti, ettei koskaan ollut antanut tyttäriensä moista toimintaa harjoittaa. Sen sijaan kukin, kolme heistä jo naimisiin ehtinyttä aikuista tytärtä, tunnustivat teon ja saivat jokainen sitä myötä 60 markan sakot. Isännän osuudesta asiaan ei näyttöä saatu, joten hänet jouduttiin vapauttamaan.¹⁶²

Myös torpassa tapahtunut viinanmyynti oli useissa tapauksissa ollut järjestelmällistä. Jernberg toi vuoden 1863 syyskäräjille tapauksen, jossa syytettiin torppari Jaakko Hakalaa ja tämän vaimoa Albertinaa sekä arki- että pyhäpäivisin asumassaan Hakalan torpassa Kurikankylässä harjoittamasta viinan ja rommin myynnistä. Raskauttavaa oli, että torppa sijaitsi lähellä Kurikan kappelikirkkoa. Mainetodistuksessa Jaakko ja Albertina mainittiin kunniallisiksi, mutta pastori oli lisännyt todistukseen maininnan, jonka mukaan *“yleisessä tiedossa on heidän pitkän aikaa harjoittamansa laaja viinanmyynti”*. Vastajaat kiistivät syytteet muuten, paitsi Albertina tunnusti joskus miehensä tietämättä vähän viinaa myyneensä, mutta kiisti tämän tapahtuneen kirkon läheisyydessä. Tapauksella oli kuitenkin useita todistajia, ja molemmat vastaajat langetettiin viinanmyynnistä 80:n, myynnistä kirkon läheisyydessä 60:n ja sapattirikoksesta 19 markan 20 pennin sakkoihin.¹⁶³

Syytteen mukaan oli siis kyse viinanmyynnistä, ei kapakanpidosta, mutta käytännössä kirkon läheisyydessä oli pidetty luvatonta kapakkaa. Termien käyttö käräjäpöytäkirjoissa oli yleensäkin varsin vaihtelevaa ja häilyvää, joten eroa vähittäismyynnin ja anniskelun eli kapakanpidon välille on vaikea tapauksia tulkitessa vetää. Muuten tapaus valaisee hyvin tapoja niin viinanmyynnin kuin käräjäkäyttämisenkin suhteen. Kapakoita oli siellä missä asiakkaitakin, eli usein kirkonkylissä, tässä tapauksessa vielä kirkon läheisyydessä, ja myyntiä oli harjoitettu myös pyhäpäivinä. Samoin vastaajien taktiikkana oli tunnustaa mahdollisimman vähän. Torppari kiisti kaiken, ja vaimokin ilmeisesti älytessään joka tapauksessa saavansa langettavan tuomion yritti saada mahdollisimman pienet sakot

---

¹⁶² VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1869 § 445, C1a13; syyskäräjät 1869 §202, C1a14.

¹⁶³ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1863 § 476, C1a2.

kieltämällä myyneensä kirkon läheisyydessä, josta seuraisi 60 markan lisäsakot. Samoilla käräjillä käsiteltiin myös Ilmajoen Kirkonkylässä kirkon läheisyydessä tapahtunutta järjestelmällistä viinanmyyntiä. Tässä tapauksessa vastaamaan oli haastettu torppari Herman Toivola. Myös Herman kiisti myyneensä torpassaan viinaa, mutta asiasta tietoisia todistajia oli tässäkin tapauksessa riittävästi, ja torppari langetettiin sakkoihin.¹⁶⁴ Tutkimusjakson aikana rangaistiin myös toisesta erään itsellislesken Ilmajoen kirkon lähellä pitämästä kapakasta, ja lisäksi ainakin Seinäjoen ja Peräseinäjoen kappelikirkkojen läheisyydestä kapakanpitoa ilmeni¹⁶⁵.

Esimerkkinä eri puolilla tapahtuneesta myynnistä käy torppari Joonas Pentinmäen Kirkonkylästä sekä tämän langon, entisen aliupseerin Herman Starkin Lahdenkylästä osittain kodeissaan ja osittain “kiertävänä kapakkana” tapahtunut viinanmyynti. Kiertävän, hevosrattailla kulkeneen “kapakan” pitämisestä he olivat jääneet kiinni Vähä-Jouppilan talon pihassa 15. elokuuta vuonna 1869. Vastajaat kiistivät kaiken, mutta peräti viisi todistajaa kertoi oikeudessa heidän liikuteltavasta kapakastaan, joten tuomiot olivat langettavia. Seuraavan vuoden käräjillä samaista Herman Starkia syytettiin jälleen laittomuuksista. Varanimismies Turdin kertoi tavanneensa entisen aliupseerin 18. joulukuuta vastaisena yönä 1869 salapolttimolta Lahdenkylästä läheltä Ilomäen taloa. Stark kiisti jälleen asian. Ensimmäisenä todistajana kuultiin nimismiehen mukana ollutta talollista Juho Talvitietä, joka vahvisti Turdin kertomuksen. Toinen todistaja, Herman Starkin oikeuteen kutsuma itsellisenainen Leena Kuusisto kuitenkin kertoi toista: hänen mukaansa Stark oli ollut 17. joulukuuta häiden vietossa talollisen Mikko Pietilän luona ja viettäneen seuraavan yön todistajan mökissä, eikä näin voinut olla ollut salapolttimolla. Talvitie esitti vastalauseen: hän epäili Leenan muistavan häidenviättöpäivän väärin; hän oli aivan varma siitä, että Stark oli tuolloin ollut viinanvalmistuspuuhissa. Jatkokäsittelyssä vatvottiin häiden päivämäärää, mutta asia jäi epäselväksi.¹⁶⁶ Tässä tapauksessa Starkin kiistävä linja toimi: Turdinilla oli ollut vain yksi seuralainen mukana salapolttimoiden etsinnässä, ja riittäviä todisteita ilmeisen selvässä tapauksessa ei saatu. Selvältä kuitenkin näyttää, että entinen aliupseeri Herman Stark harjoitti seudulla sekä paloviinanvalmistusta että -myyntiä.

---

¹⁶⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1863 § 477, C1a2; talvikäräjät 1864 § 477, C1a3.

¹⁶⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1864 § 194, 199, 307, C1a4; talvikäräjät 1863 § 559, C1a1; syyskäräjät 1863 § 114, C1a2.

¹⁶⁶ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1869 § 193, C1a14; välikäräjät 8.-22.6.1870 § 139, C1c5; syyskäräjät 1870 § 62, C1a16.

Kuten aikaisemmin on mainittu, kapakanpidon ja muun viinanmyyntitoiminnan ero oli monissa tapauksissa häilyvä. Usein tietenkin vastaajien voitiin todistajanlausuntojen perusteella katsoa harjoittaneen molempia myyntitapoja. Talollisilla siis oli itse valmistamansa viinan myyntioikeus vuoden 1865 loppuun saakka. Oikeus koski myös heidän vaimojaan. He eivät kuitenkaan saaneet harjoittaa viinan anniskelua. Tämän estivät asetuksen pykälät, joiden mukaan viinaa ei saanut myydä alle neljäsosakannun erissä eikä antaa ostosta nautiskella paikan päällä. Lisäksi juopuneelle henkilölle myyminen oli kiellettyä. Pelkästään ostoksien juomisen sallimisesta tai juopuneelle myymisestä johtuneita syytteitä oli kuitenkin tapausten joukossa vähän, molempia vain yksi (ks. s. 38); talollisen tai hänen vaimonsa joutuessa syytetyksi heitä yleensä epäiltiin anniskeluun viittaavasta toiminnasta, jollaisena ostosten nauttimisen sallimista voi pitää. Vuodesta 1866 lähtien normit olivat selvemmat: vain kestikievarit saivat anniskella matkustavaisille, ja pienten viinamäärien myynti oli mahdollisesti sallittua apteekissa. Muutoin laillinen viina täytyi hakea kaupungista saakka.

Vuosina 1863-1865 yhteensä 90:stä viinanmyynnistä syytetystä oli 19 talollisia eli 21,1 prosenttia. Heidän osuutensa oli noina vuosina viisi prosenttiyksikköä korkeampi kuin koko tutkimusjaksolla. Myös torppareiden osuus oli kolmen ensimmäisen vuoden jaksolla koko tutkimusjakson osuutta huomattavasti suurempi: 31 syytettyä oli yli kolmasosa kaikista käräjille haastetuista. Heidän osuutensa oli siis yli kymmenen prosenttiyksikköä korkeampi kuin lopulta koko kymmenen vuoden jaksolla. Näyttäisi siis siltä, että ennen vuoden 1865 asetuksen voimaantuloa muut ryhmät kuin talollis- ja torpparismiehet olisivat harjoittaneet luvatonta viinanmyyntiä vähemmän kuin asetuksen jälkeisinä vuosina. Esimerkiksi talollisten vaimojen osuus oli kuitenkin kutakuinkin sama kuin koko jaksolla: 6 syytettyä oli 6,7 prosentin osuus kaikista syytetyistä. Heistä tosin vain kahta sakotettiin. Torppareilla minkäänlaista myyntioikeutta ei ollut, mutta lukujen mukaan vaikuttaa joka tapauksessa siltä, että talolliset ylittivät sinänsä merkittävät myyntioikeutensa melko usein. Osittain osuuksien eroavuus koko tutkimusjaksoon verrattuna selittyy kolmen vuoden otannan pienuudella, mutta koska talolliset olivat ryhmä, jolla myyntioikeus oli vuoden 1865 loppuun saakka, on heidän tekemiään lainrikkomuksia tarkasteltava lähemmin.

Valtaosa (16) 19:stä talollisiin kohdistuneesta haasteesta koski omassa kodissa harjoitettua vähittäis- eli alle neljäsosakannun viina-annosten myyntiä. Yhdessä sekä isäntään että vaimoon kohdistuneessa syytteessä nimettiin epäilty toiminta anniskeluksi, jota olisi

tapautunut myös sunnuntaisin.¹⁶⁷ Käytännössä suurimmassa osassa vähittäismyynniksi kutsutussa epäilyssä kyse oli anniskelusta. Tähän viittaavat monet todistajanlausunnot sekä myyntisyytteen ohessa nostetut syytteet juomisen sallimisesta vastaajan talossa (kolmessa tapauksessa) ja juopuneelle myymisestä (samoin kolmessa tapauksessa). Syyskäräjillä 1864 käsitellyssä talolliseen Matti Rahnastoon Ilmajoen Lahdenkylästä sekä hänen vaimoonsa Mariaan kohdistuneessa syytteessä näiden väitettiin myyneen viinaa luvallisissa puitteissa, mutta juopuneelle henkilölle. Maria saikin rikkomuksesta 60 markan sakot.¹⁶⁸ Useissa tapauksissa myynnin väitettiin tapahtuneen kiellettyä aikana sunnuntaisin, ja neljässä tapauksessa paloviinan lisäksi todettiin myydyn myös rommia¹⁶⁹. Ilmiselvältä anniskelutoiminnalta vaikuttaa vuoden 1864 syyskäräjillä käsitelty tapaus Kurikan Koivistonkylästä. Syytteen mukaan talollinen Juho Isokoivisto sekä vaimo Maria olisivat useaan kertaan harjoittaneet kodissaan paloviinan vähittäismyyntiä, antaneet nauttia juomia kodissaan sekä vielä myyneet juopuneille. Vastaajat kiistivät kaiken muun, mutta Maria arveli joskus tainneensa juopuneelle henkilölle puolen tuopin (sallitun suuruinen) erän myydä. Riittäviä todisteita muuhun kuin Marian tunnustamaan rikkomukseen ei saatu, joten ainoastaan vaimo langetettiin 60 markan sakkoihin.¹⁷⁰

Ainoastaan yhdessä tapauksessa vuosina 1863-1865 talollisiin kohdistuneista syytteistä talollismies oli haastettu vastaamaan vävynsä ja tyttärensä epäiltyjen laittomuuksien takia. Muuten talollisia myös itseään aina epäiltiin viinanmyynnistä. Ainoassa tapauksessa talollista Iisakki Välkkilää Ilmajoen Peltoniemenkylästä syytettiin vävynsä Juho Kalliomäen ja tyttärensä Marian ohella Välkkilän talossa harjoitetusta viinanmyynnistä. Todistajat kertoivat ostaneensa viinaa lähinnä Juholta ja Marialta. Iisakki Välkkilä totesikin todistajien jälkeen olevansa syytön mokomaan toimintaan. Syyttäjä Jernberg myös myöntyi talollisen sanaan ja vapautti hänet syytteestä. Nuoripari Juho ja Maria langetettiin kumpikin myynnistä 80 markan sakkoihin ja lisäksi myynnistä sunnuntaina 19 markan 20 pennin sapattirikossakkoon.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1865 § 745, C1a5.

¹⁶⁸ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1863 § 471, 504, 528, C1a2; talvikäräjät 1864 § 554a, C1a3; syyskäräjät 1864 § 115, 197, C1a4.

¹⁶⁹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1863 § 295, 703, C1a1; syyskäräjät 1863 § 587, C1a2; talvikäräjät 1864 § 554, C1a3.

¹⁷⁰ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1864 § 115, 418, C1a4.

¹⁷¹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1863 § 482, 595, C1a2; talvikäräjät 1864 § 478, C1a3.

Muista poikkeavana tapauksena erottuu juttu, jossa talollista Juho Pietilää Ilmajoen Kokkolankylästä syytettiin syksyllä sekä talvella 1864 tapahtuneen viinanvalmistuksen lisäksi eri puolilla pitäjää harjoitetusta myynnistä. Juholla oli siis polttokiellon aikaan ollut selkeitä taloudellisia hyötymispyrkimyksiä paloviinan avulla. Juho kiisti syytteen, mutta peräti kuusi todistajaa kertoi tienneensä vastaajan harjoittamasta toiminnasta. Pietilä langetettiin sekä valmistuksesta että myynnistä peräti 180 markan sakkoihin.¹⁷²

Pulloittain tapahtuneen vähittäismyynnin ja anniskelun eli kapakanpidon ero oli kärjätapauksissa siis usein epämääräinen. Selviäkin kapakointitapauksia ilmeni. Eräs tällainen oli talvikäräjillä 1865 esille tullut itsellismies Matti Poikkimäen tapaus. Syytteen mukaan hän olisi asumassaan Poikkimäen torpassa Kurikan Miedonkylässä pitkään harjoittanut viinanmyyntiä. Erityisesti syyte koski joulun tienoilla vuonna 1864 tapahtunutta myyntiä, jolloin hän olisi myynyt viinaa myös velaksi. Käräjille oli kutsuttu kuusi todistajaa. Kolme heistä tekeytyi tietämättömäksi ja yksi, torpparin poika Iisakki Mäenpää kertoi kyllä viinaa vastaajan luona nauttineensa, mutta ilman maksua. Kahdelta todistajalta saatiin kuitenkin langettavat lausunnot. Torpparin poika Matti Mäenpää kertoi joitakin kertoja nauttineensa viinaa vastaajan luona, ja aina siitä myös maksaneensa. Talollinen Juho Krekola puolestaan kertoi eräänä sunnuntai-iltana ennen joulua ostaneensa Poikkimäeltä korttelin paloviinaa 60 pennillä. Todisteiden ollessa riittävät vastaaja langetettiin 80 markan sakkoihin.¹⁷³ Myös jo aikaisemmin esille tulleet kirkon lähellä tapahtuneet sekä Jouppilan talossa tyttäreiden viinanmyynnit voi katsoa selviksi salakapakoinnin harjoittamisiksi (ks. s. 78-80).

1860-luvun lopun ja 1870-luvun alun tapauksissa - tuolloin viinanmyyntijuttuja tuotiin käräjille enemmän - nimettiin toiminta useammin myynnin sijasta kapakoinniksi. Vuoden 1870 syyskäräjille oli haastettu talollinen Matti Isokoivisto, vaimo Susanna sekä syytinkiläinen Maria Isokoivisto Koivistonkylästä vastaamaan heidän pitkään omassa kodissa harjoittamastaan kapakanpidosta. Useat todistajat kertoivat nauttineensa paloviinaa heidän luonaan, ja jokaiselta vastaajalta viinaa oli ostettu. Kapakointia oli harjoitettu myös sapattina. Kaikki kolme vastaajaa langetettiin sakkoihin sekä myynnistä että sapattirikoksesta.¹⁷⁴

---

¹⁷² VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1864 § 195, C1a4.

¹⁷³ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1865 § 733, C1a5.

¹⁷⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1870 § 442, C1a16.

Samoilla käräjillä syytettiin myös renki Matti Ojanperää ja piika Liisa Isokurikkaa Kurikankylästä kuluneen vuoden aikana talollisen Sameli Isokurikan talossa harjoitetusta kapakanpidosta. Erityisesti eräänä elokuisena sunnuntaina olisi kapakkaa pidetty. Kolme todistajaa kertoi asiasta tienneensä, ja molemmat vastaajat langetettiin teosta 60 markan ja vielä sapattirikoksesta 19 markan 20 pennin sakkoihin.¹⁷⁵ Tässä tapauksessa oli outoa, että talon isäntää ei haastettu käräjille kuultavaksi. Tuntuisi ihmeelliseltä, jos salakapakkaa olisi kyetty pitämään isännän siitä tietämättä.

Monessa tapauksessa myyntiepäilyt olivat toki myös heppoisempia. Kun nimismiehet olivat löytäneet suuremman viinamäärän, heillä oli tapana haastaa omistaja käräjille epäiltynä myyntitoiminnasta. Ylimääräinen nimismies Bareker oli haastanut vuoden 1870 syyskäräjille kapakanpidosta mäkitupalaisen Juho Harjun Jalasjärvenkylästä. Hänen mökistään oli löytynyt yhdeksän kannua viinaa. Viinaa sai olla vain kaksi ja puoli kannua asukasta kohden, joten kolmen henkilön taloudessa määrä oli liikaa. Vastaaja selitti juuri kaksi päivää aikaisemmin tullessa Kristiinankaupungista, josta hän viinat oli ostanut. Puolet määrästä kuului hänen veljelleen Samelille, mutta tämä ei ollut vielä ehtinyt osuuttaan noutaa. Minkäänlaista näyttöä kapakoinnista ei ollut, mutta selitykset viinamäärän omistajista eivät auttaneet: koko lasti joutui takavarikoiduksi.¹⁷⁶ Samoin kävi torppari Antti Kujanpäälle Ilmajoen Jouppilankylästä. Jernberg oli löytänyt hänen kodistaan 6 kannua paloviinaa, ja asukkaita taloudessa oli vain kaksi. Vastaaja kertoi kaksi tuntia sitten palanneensa Nikolainkaupungista eli Vaasasta, josta hän oli ostanut viinat renki Salomon Jouppilan häitä varten. Kujanpäällä oli esittää virallinen kuittikin ostoksestaan. Myös itse renki Salomon oli oikeudessa asiaa selvittämässä. Mikään ei kuitenkaan auttanut. Määrä oli liikaa, ja rengillä ei sitä paitsi omassa hallussaan viinaa saanut olla lainkaan. Jälleen viinat joutuivat kokonaisuudessaan takavarikkoon.¹⁷⁷

Kyseisen kaltaiset tapaukset ärsyttivät varmasti maaseudun väkeä. Viinaa ei saanut valmistaa, eikä sitä omasta pitäjästä saanut enää laillisesti ostettua, ja nyt myös pitkiltä kaupunkireissuilta hankitut viinat saattoivat joutua takavarikkoon. Viinaa kuitenkin tarvittiin, käräjätapaustenkin perusteella erityisesti häiden yhteydessä viinaa vaikutti pitäneen olla tarjolla. Marraskuun välikäräjillä 1869 käsiteltiin tapausta, jossa Jernberg vaati Lapualta

---

¹⁷⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1870 § 100, C1a16; talvikäräjät 1871 § 142, C1a17.

¹⁷⁶ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1870 § 264, C1a16.

¹⁷⁷ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 1.-3.12.1870 § 61, C1c5.

kotoisin olleelta torpparin pojalta Jaakko Mäenpäältä löytämäänsä lähes 38 kannun viinalastia takavarikoitavaksi. Jernberg kertoi tavanneensa vastaajan hevuskärriyllä olleen lastinsa kanssa Ilmajoen Kirkonkylästä Ollilan talon pihasta. Suoritetun laskennan mukaan paloviinaa oli ollut 35 ja 3/4 kannua sekä vielä lisäksi kaksi kannua rommia. Vastaajalla ei syyttäjän mukaan ollut esittää asianmukaisia kuitteja viinoista. Mäenpää selitti ostaneensa viinat Kristiinankaupungista ja olleensa vain ohikulkumatalla kuljettaessaan viinoja omiin häihinsä Lapualle. Kauppias Castrénin laatimat kuitit olivat hänen mukaansa täysin oikeelliset. Jernberg myöntyi kuittien asianmukaisuuteen, mutta hän esitti silti epäilyn suuren viinamäärän käyttötarkoituksesta. Paikalla oli kaksi todistajaa kertomassa vastaajan 28. lokakuuta vietetyistä häistä, joihin viinat heidän mukaansa todella oli tarkoitettu. Oikeus päätyi ratkaisuun, jonka mukaan nimismies oli aiheetta riistänyt Mäenpäältä viinat, ja ne tulisi palauttaa vastaajalle. Lisäksi Jernberg määrättiin maksamaan hänelle 30 markan korvauksen aiheettomista kärjämatkoista. Tässä tapauksessa siis torpparin poika oli ollut matkassa laillisissa puitteissa. Epäillä tosin sopii, olisiko niin suuri viinamäärä tarjoiltu häävieraille ilmaiseksi. Häät jouduttiin joka tapauksessa viettämään ilman hankittuja viinoja: häät olivat lokakuussa, mutta lasti saatiin takaisin vasta marraskuun lopussa.¹⁷⁸

Parissa tapauksessa nostettu syyte koski häiden yhteydessä harjoitettua viinanmyyntiä. Torppari Matti ja vaimo Susanna Ruostetoja Kokkolankylästä oli haastettu vuoden 1871 talvikäräjille vastaamaan häidensä yhteydessä ja myös muulloin tapahtuneesta viinanmyynnistä. Yksi todistajista, torpparin poika Juho Hyövälti kertoi syksyllä 1869 pariskunnan viettäessä häitään tanssineensa morsiamen kanssa. Hän selosti tanssin jälkeen seudun tavan mukaan antaneensa hääparille markan, jonka jälkeen hänelle oli tarjottu viinaa sekoitettuna kupilliseen kahvia. Muiden todistajien kertomusten mukaan Susanna olisi myynyt viinaa myöhemmin myös heidän kodissaan. Susanna langetettiin sakkoihin.¹⁷⁹ Toisessa rahahäihin viittaavassa jutussa talvikäräjiltä 1872 vastaamaan haastettu talollinen Jaakko Yrjänäinen Kauhajoenkylästä ei edes yrittänyt harjoitettua toimintaa kiistää. Hän kertoi seudun tavan mukaan tarjoilleensa häissään viinaa morsiamen tai sulhasen kanssa tanssineille henkilöille. Eräs todistaja myös kertoi ostaneensa vastaajalta viinaa 50 pennillä seuraavana päivänä heidän häistään. Vastaaja perusteli myyntiä sillä, että todistaja oli

---

¹⁷⁸ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., välikäräjät 23.-24.11.1869 § 13, C1c4.

¹⁷⁹ “*efter att hafva dansat med bruden och enligt ortens sed gifvit brudparet en mark pengar, derefter af marskalkarns serverats med en kopp kaffe blandadt med brännvin*” VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1871 § 145, C1a17.

edellisenä päivänä tanssinut morsiamen kanssa. Todistaja kiisti tanssineensa. Vaikutti siis siltä kuin vastaaja olisi pitänyt “seudun tavan mukaan” toimimista jotenkin lain edessä hyväksyttävänä, tai ainakin hän osoitti olevansa uhmakas vallitsevia normeja kohtaan. Yrjänäinen oli myös tuomittu jo kaksi kertaa aikaisemmin viinanmyynnistä sakkoihin (ks. s. 45).¹⁸⁰ Häitä varten hankitut viinat tulivat esille myös eräässä syyskäräjillä 1872 käsitellyssä tapauksessa. Talollisen poika Herman Taipalus Kurikan Miedonkylästä oli haastettu sekä viinanvalmistuksesta että -myynnistä. Ainoat nimismies af Enehjelmin paikalle saamat todistajat oli pariskunta, joka oli ostanut vastaajalta viinaa häitään varten. Todistajat kertoivat ostaneensa luotolla kuusi kannua viinaa. Kysymykseen viinan laadusta he eivät kuitenkaan osanneet vastata; he eivät tieneet oliko viina ollut kotipolttoista vai tehdasteikoista. Ostosten maksusta oli myös todistajien mukaan tullut erimielisyyttä. Taipalus saatiin sakotetuksi vain myynnistä.¹⁸¹

Häitä varten hankitut ja häissä rahaa vastaan tarjoillut viinat olivat siis käräjilläkin esillä. Tutkimusjakson aikana vietettyjen häiden määrään ja niissä luultavasti “seudun tavan mukaan” usein harjoitettuun viinanmyyntiin nähden tapauksia tuli käräjille kuitenkin lopulta melko vähän. Kyseisen kaltaiset häät olivat ainakin kuntakokousten kannanottojen mukaan yleinen vitsaus. Jalasjärven kuntakokouksessa päätettiin joulukuussa 1872: “[s]emmoisista häistä johon pyydetään ainuastaan juomaan eikä siis mitään ruokaa anneta, joissa ainuastaan hypellään rahan päälle ja sitte saa ryydyn, määrättiin 40 markkaa [sakkoa] ja häiden toimittajalle samoin 40 markkaa ylitte sen mitä kylän asetus luvattomista hypyistä säättää ... Sillä nämät tällaisen kaltaiset häät näyttävät siltä että ne ovat ainuastaan krouvin pitämistä, joissa juodaan ja tapellaan ja vieläpä murhiakin tehdään.”¹⁸² Kauhajoen kuntakokouksessa rahahäiden vieto kiellettiin vuotta aikaisemmin saman 50 markan sakon uhalla. Lisäksi kokouksessa todettiin: “[j]os taas vielä sellaisia kokouksia pidetään joita on kutsuttu “lasten häiksi”, joita on pidetty sillä tavalla että joku lapsi-ikäinen eli ijällisempi nainen on puetettu walesmorsiameksi, joka sitte oikiain täällä olevan tavan mukaan rahaa kokoo hyppyväeltä, joille sitte jaetaan viinaa eli muita juotavia palkinnoksi, pitää tästedes

---

¹⁸⁰ “enligt ortens sed äfven utskänkt brännvin åt de med bruden och brudgummen dansade” “enligt å ortens vanlig sed ... mot frivillig ofgift erhållit ett mått med brännvin” VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1872 § 162, C1a19.

¹⁸¹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1872 § 164, C1a20

¹⁸² JKA, Jalasjärven kuntakokouksen pk 9.12.1872 § 3.

maksaman 50 markkaa kirkkoon ja vaivaiskassaan yhteensä.”¹⁸³ Vuoden 1865 asetuksen myötä ainoiden laillisten anniskelupaikkojen kestikievareidenkin tullessa seudun omalta väeltä kielletyiksi alkoi yhteisöllinen juominen mitä ilmeisimmin hakea uusia ilmenemismuotoja esimerkiksi mainittujen “lasten häiden” muodossa. Tilausta salakapakoille ja muulle luvattomalle viinanmyynnille oli, ja näin sitä myös joka puolella ilmeni. Huomioimisen arvoista on, että yhtään alueen kestikievarinpitäjää ei tutkimusjakson aikana syytetty väärinkäytöksistä anniskelussa, esimerkiksi tarjoilusta paikalliselle väestölle. Kiusauksen tällaiseen luulisi olleen suuri. Kyseisestä luvattomuudesta on mainintoja muualta päin myöhemmältäkin ajalta¹⁸⁴. Myöskään maakauppiaat, jotka muuten harjoittivat monipuolista kaupankäyntiä, mm. oluenmyyntiä, eivät tutkimusjakson aikana joutuneet viinanmyynnistä epäillyiksi.

5. “SIIRROLLA SILMIN JA KALLELLA KORVIN” - ALKOHOLIKULTTUURI MUUTOSPAINEESSA

Normien ja kontrollin tiukentamisella pyrittiin kitkemään haitallisina ja vahingollisina pidettyjä ilmiöitä. Mitä ilmeisimmin viinanvalmistus ja -myynti olivat piintyneet syväälle maalaisrahvaan tapoihin ja tottumuksiin. Siksi alueen väestön toimintatapoja oli järeistä kontrollitoimistakin huolimatta vaikea saada muuttumaan. Vallitsevien normien ja kansan käyttäytymisen ristiriita ei toki ollut 1860-luvulta alkanut uusi ilmiö, vaan alkoholin valmistusta, myyntiä ja käyttöä koskevien normien laadinta ja valvonta olivat aiheuttaneet auktoriteeteille aikaisemminkin jatkuvaa päänvaivaa (ks. luku 1.2.).

Sekä aikaisemman tutkimuksen että tutkielman kymmenen vuoden ajanjakson tapausten perusteella saa kuitenkin sen kuvan, että vuoden 1865 asetuksen toimeenpanon myötä viinanvalmistukseen ja -myyntiin kohdistuvaa kontrollia ryhdyttiin toteuttamaan sellaisella voimalla, että vähitellen kansan oli pakko alkaa noudattaa vallitsevia sääntöjä. Kyse oli taipumisesta, ei oma-aloitteisesta tapojen muuttamisesta. Kotipolttainen viina oli valtiollisten päättäjien, sivistyneistön ja papiston mielestä se paha, josta eroon pääsemällä vallalla olleesta turmeluksesta vapauduttaisiin. Myös Ilmajoen rovasti Forsman oli muiden eteläpohjalaisten

---

¹⁸³ KKA, Kauhajoen kuntakokouksen pk 17.4.1871

¹⁸⁴ Esim. Kauhavalla epäiltiin 1880-luvulla kestikievareissa tapahtuneen paikalliselle väestölle anniskelun olevan peräti nimismiehen siunaamaa, ks. YLIKANGAS 1984, s. 257-260.

kirkkoherrojen mukana jo vuonna 1854 laaditussa keisarille osoitetussa anomuksessa, jossa esitettiin kaikki viinanvalmistus Suomessa lakkautettavaksi lääketieteellisiä tarkoituksia lukuun ottamatta. Viinan totaalinen kieltäminen oli kirkkoherrojen mielestä ainoa keino pelastaa Suomen kansa turmiolta.¹⁸⁵ Pappissääty olikin vuosien 1863-64 valtiopäivillä voimakkaasti ajamassa kotitarvepolton lakkauttamista.¹⁸⁶ Hanketta ajoivat valtiopäivillä kuitenkin yhtä innokkaasti aatelis- ja porvarissäädyt, vain talonpoikaissääty vastusti oman privilegionsa menetystä.

Tutkielmassa käytetty tuomiokirja-aineisto osoittaa, että käräjille tuli runsaasti paloviina-asetuksen rikkomisesta johtuneita tapauksia jo ennen kotitarvepolton lakkauttamista. Kontrolli oli tiukkaa näiltä osin siis jo aikaisemmin, ja vuoden 1865 asetuksen voimaantulon jälkeen se edelleen kiristyi. Valvonnan tehostamiseksi samoihin aikoihin uudistunut kunnallishallintokin valjastettiin sen palvelukseen. Erityisesti vuonna 1869 senaatin talousosaston taholta alkuunsaatetut ja läänien kuvernöörien kautta kunnissa ajatut salapolton ja -myynnin ehkäisemiseksi säädetyt palkkiot ja uhkasanktiot olivat selvänä merkinä paikallisen päätöksenteon käytöstä valvonnan apuna. Ilmajoella, kuten monissa Turun ja Porin läänin kunnissa, säädetyt määräyksiä lievennettiin myöhemmin, kun nimismies tai kuvernööri ei enää ollut kuntakokouksessa läsnä asiaan vaikuttamassa.¹⁸⁷ Kuntakokouksissa tehdyt alkoholiasioita koskeneet päätökset olivat tutkimusalueella muutenkin melko kielteisiä. Kannanotoissa tapahtui selvä muutos vuoden 1866 jälkeen. Talollisten valtaa kunnallishallinnon uudistuksen jälkeisessä paikallishallinnossa on monissa yhteyksissä korostettu¹⁸⁸, ja heitä valtaosa kokousedustajista toki olikin. Tämän tutkielman aikarajauksen puitteissa muutos vallankäytössä pitäjänkokousten ja vuodesta 1867 alkaen kuntakokousten suhteen ei ehkä sittenkään ollut kovin suuri. Jo 1870-luvun mittaan talolliset saattoivat käyttää kuntakokouksissa merkittävää ääntä, mutta uudistuksen jälkeisten ensimmäisten vuosien tutkimusalueen kuntakokoukset edustivat pitäjänkokousten ja kappelikokousten jatkumoa. Niissähän kirkkoherra ja kappalaiset olivat käyttelemässä puheenjohtajan nuijaa. Esimerkiksi Kauhajoella kuntakokousten puheenjohtajana toimi

---

¹⁸⁵ TUOMINEN 1950, s. 67-68.

¹⁸⁶ MIELONEN 1973, s. 60-68.

¹⁸⁷ PELTONEN 1997, s. 54.

¹⁸⁸ Esim. PELTONEN 1997, s. 46; myös JUTIKKALA 1958, s. 396-402.

poismuuttamiseensa vuoteen 1870 saakka kappalainen F. N. Ottelin¹⁸⁹. Ilmajoella tosin kirkkoherra Forsman syrjäytettiin kunnallishallinnosta heti uudistuksen jälkeen¹⁹⁰. Vuonna 1868 Ilmajoen kuntakokouksen puheenjohtajaksi valittiin kuitenkin kolmen vuoden ajaksi kihlakunnantuomari Paul Roschier¹⁹¹, jonka voi katsoa edustaneen samantyyppistä auktoriteettiasemaa. Kruununnimismiehetkin olivat vuoden 1867 jälkeen - allekirjoitustensa perusteella - melko usein läsnä kuntakokouksissa, Jernberg Ilmajoen ja Taxell Jalasjärven kuntakokouksissa¹⁹². Sekä kirkollisen että valtiollisen esivallan edustajilla oli varmasti arvovaltaa kokouksissa, joten myös tämä seikka saattoi vähentää muiden kokousedustajien intoa ryhtyä murroksentekeviin kannanottoihin paloviina-asioissa. Tosin vuosina 1864 ja 1865 pitäjänkokouksen talollisedustajat olivat uskaltaneet olla avoimesti eri mieltä kirkkoherran ja nimismiehen kanssa viinan kotipoltto-oikeudesta, joten saattaa olla, että kokouksissa edustettuna ollut talollisten ryhmä todella muutti kantansa jyrkän alkoholikielteiseksi. Kun kotitarvepoltto-oikeutta ei heillä enää ollut eikä sitä takaisin mitä ilmeisimmin oltu saamassa, ei valmistus- tai myyntioikeutta heidän mielestään tarvinnut kunnassa olla enää kellään muullakaan. Osa talollisista ja erityisesti torppien väki oli tutkimusaineiston perusteella asiasta kuitenkin selvästi eri mieltä, mikä johti lainrikkomisiin¹⁹³. “Yleisen mielipiteen” kääntymisen tulkitsisi siis mieluummin tarkoittavan kokousten pöytäkirjoista ilmenevän valtaapitävän vähemmistön mielipiteeksi.

Erityisesti pohjalaisena ilmiönä on pidetty myös kyläkuria ylläpitänyttä kylä- eli oltermannihallintoa, jonka piiriin kuului kyläkunnittain erilaisten käytännön asioiden, kuten taloudellisen yhteistoiminnan, lisäksi myös kylän yleisen lainkuuliaisuuden valvonta¹⁹⁴. Viitteitä oltermannien toimintaan paloviina-asioissa tai merkkejä kyläkunnittaisesta salapolton ja -kapakoinnin vastustamisesta ei tutkimusaineistossa ole. Ainoana tähän

---

¹⁸⁹ KKA, Kauhajoen kuntakokouksen pk 23.5.1870.

¹⁹⁰ ALANEN 1953, s. 579.

¹⁹¹ IKA, Ilmajoen pitäjänkokouksen pk 9.1.1868 § 9.

¹⁹² IKA, Ilmajoen kuntakokousten pk:t 1867-1872; JKA, Jalasjärven kuntakokousten pk:t 1867-1872.

¹⁹³ Kieltolaki-aikaa 1919-1932 on Suomessa pidetty yleisesti ajanjaksona, jolloin laki ja kansan oikeustaju olivat jyrkästi vastakkain, mistä aiheutui merkittävää lainkunnioituksen heikentymistä. Samanlaisia viitteitä voinee arvioida olleen tilanteessa kotitarvepolton lakkauttamisen suhteen. Ks. HÄMÄLÄINEN 2000, s. 391-395.

¹⁹⁴ Oltermannihallinnosta enemmän katso KALLIO 1982, esim. s. 106-108, 133-161.

viittaavana ilmiönä oli käräjien lautamiesten toimiminen nimismiesten apuna laittomuuksien kitkemisessä. Lautamiesten voi katsoa olleen eräänlaisia kyliensä esimiehiä, isojen talojen isäntinä ja luotettavan maineen omaavina. Pikemmin aineisto kertoo kylittäisestä ja talottaisesta välinpitämättömyydestä paloviinaa koskevien lainrikkomusten ilmisaattamisessa.

Myös epävirallista kontrollia tai sen vähäisyyttä tutkimusaineiston perusteella voi jonkin verran arvioida. Ruokakunnittaista tai talottaista valvontaa ylläpitäneen kotikurin voi laajimmillaan katsoa käsittäneen talollistalon väen lisäksi kaikki sen alustalaiset kuten torpparit, itselliset ja luonnollisesti palkolliset. Lukuisten tapausten perusteella näyttää ilmeiseltä, että isäntä vaikenäi käräjillä torppariensa viinanpolttoimista. Vaikka asiaa oli vaikea toteennäyttää, saattoi monessa tapauksessa olla niin, että isännät toimivat torpparien ja itsellisten polttotoiminnan toimeksiantajina tai ainakin hyväksyjinä. Vielä selvemmin näyttää siltä, että talollisperheen piirissä kotikuri lain noudattamiseksi oli paloviina-asetuksen osalta melko hataraa. Suhtautuminen saattoi olla jopa lain pykäliden vastaista; useassa tapauksessa talon tyttäret oli laitettu viinanmyyntiä hoitamaan. Esimerkki isän pyrkimyksestä ehkäistä pojan laitton toiminta aineistosta kuitenkin löytyy. Varanimismies Kulla oli haastanut vuoden 1864 talvikäräjille torppari Matti Rajaluoman sekä tämän pojan Kaapon Kauhajoenkylästä vastaamaan edellisenä vuonna torpan saunassa harjoitetusta viinanpoltosta. Poika Kaapo oli tavattu toimista itse teossa. Isä Matti kiisti osuutensa asiaan. Hän kertoi, että kun hän oli kieltänyt Kaapoa, tämä oli vastustanut ja lyönyt häntä kaksi kertaa päähän. Kaapo kiisti väkivallan, mutta tunnusti viinanpolton. Vanhempien väkivaltainen vastustaminen oli vakava rikos, ja todistajanlausuntojen perusteella Kaapo todettiin siihen syylliseksi. Saunassa harjoitettu luvaton viinanvalmistus sai näin laajemmat mittasuhteet, ja Kaapo Rajaluomalle langetettiin vankeus- ja kirkkorangaistukset.¹⁹⁵ Tapaus oli kuitenkin poikkeus. Yleensä koko perhekunta näyttää olleen laittomassa toiminnassa mukana, vaikka vain osaa perheestä sakotettiin.

Tiukan virallisen kontrollin linja alkoholiasioissa lähti ylimmistä valtiollisista elimistä edeten portaittain läänin kuvernööriin, kihlakunnan kruununvoutiin ja paikallisiin lainvalvojiin. Kirkonpalvelijoiden kanta oli myös selvä. Osin edellisten enemmän tai vähemmän voimakkaan vaikutuksen vuoksi myös paikallishallinto otti varsin alkoholikielteisen kannan. Merkittävänä perusteluna normien ja kontrollin tiukentamiselle oli käytetty liiasta

---

¹⁹⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1864 § 431, C1a3; syyskäräjät 1864 § 569, C1a4.

alkoholinkäytöstä johtunutta laajaa tapainturmelusta ja järjestyksenpidon ongelmia. Tätä puolta alkoholikulttuurin problematiikasta kuvaa kärjäkunnassa tutkimusjakson aikana juopumuksesta langetetut rangaistukset. Juopumuksella tarkoitettiin nimenomaan häiritsevää juopumusta; rikkomuksesta vastuuseen joutuminen tarkoitti käytännössä jonkinlaista häiriökäyttäytymistä. Tietyissä tilanteissa, kuten kärjillä tai jumalanpalveluksen aikaan juopuneena esiintymisen rankaisemiseen saattoi riittää vähäisempikin juopumusaste. Ensikertaisesta juopumuksesta langetettiin 12 markan sakko; kärjäpaikalla tai muissa väenkokouksissa havaitusta juopumuksesta summa oli kaksinkertainen.¹⁹⁶

Taulukko 9: Tapaukset, joiden yhteydessä langetettiin rangaistus juopumuksesta vuosina 1863-1872 (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan talvi-, syys- ja välikäräjien pöytäkirjat ja sakkoluettelot, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

Vuosi	Lukumäärä
1863	4
1864	9
1865	9
1866	15
1867	7
1868	2
1869	5
1870	2
1871	12
1872	10
Yhteensä	75

Kymmenen vuoden aikana juopumuksesta sakotettiin siis 75 kertaa¹⁹⁷. Luku oli suhteellisen pieni verrattaessa sitä paloviinaan liittyvien lainrikkomusten määrään vastaavana aikana.

¹⁹⁶ Samling af författningar 1859, 17. delen, Den 30 Maj, § 77-84.

¹⁹⁷ Varsinaisesti juopumuksesta kärjille haastettiin varsin harvoin, joten paloviinanvalmistus ja -myyntijuttujen tapaan juopumusten kärjäkäsittelyjä ei voi poimia tuomioluettelosta. Tästä syystä on ollut tyytyminen sakotettuihin tapauksiin. Kuten joidenkin käsiteltyjen paloviinajuttujenkin yhteydessä, varmasti erityisesti väkivaltatapausten yhteydessä tekijöiden mahdollista juopuneisuutta käsiteltiin usein.

Eniten tapauksia oli vuonna 1866 (15), mutta esimerkiksi vuosina 1868 ja 1870 juopumuksesta rangaistiin kumpanakin vuonna vain kaksi kertaa. Juopumuksesta sakotettiin yhteensä 89 henkilöä. Heidän sosiaalinen asemansa erosi selvästi paloviinanvalmistuksesta ja -myynnistä epäiltyjen ja rangaistujen henkilöiden taustasta, kuten seuraava taulukko osoittaa.

Taulukko 10: Vuosina 1863-1872 juopumuksesta rangaistujen sosiaalinen asema (lähde: VMA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmaj. kärjäkunnan talvi-, syys- ja välikäräjien pöytäkirjat ja sakkoluettelot, C1a1-C1a20; C1c1-C1c7).

Sosiaalinen asema	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Talollinen	14	15,7 %
Talollisen poika	7	7,9 %
Lampuoti	1	1,1 %
Torppari	15	16,9 %
Torpparin poika	9	10,1 %
Itsellinen	12	13,5 %
Itsellisen tytär	1	1,1 %
Suutarin oppipoika	1	1,1 %
Renki	28	31,5 %
Irtolainen	1	1,1 %
Yhteensä	89	100 %

Lähes kolmasosa (31,5 %) sakotetuista oli renkejä. He siis vaikuttavat juopotelleen näkyvästi kaikkein eniten. Toiseksi suurimpana ryhmänä olivat torpparit (16,9 %) ja kolmantena talollismiehet lähes yhtä suurella (15,7 %) osuudella. Seuraavaksi tulivat itsellismiehet ja torpparien sekä talollisten pojat ja vävyt. Näiden ryhmien erot olivat melko pieniä; juopumus ja sitä seurannut rangaistus näytti koskettaneen jokaista miesryhmää. Yksittäistapauksina aineistossa oli vielä yksi lampuoti, suutarin oppipoika ja irtolainen. Naisia sakotettujen joukossa oli vain yksi ainoa, itsellisen tytär Maria Häjy eli Seppi eli Renko Ilmajoen Palonkylästä, joka oli tavattu juopuneena mekastamassa yleisellä tiellä.¹⁹⁸

¹⁹⁸ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1869 § 203, C1a14.

Juopumuksesta rangaistuksi joutuminen näyttäisi siis koskettaneen selvästi enemmän maaseudun työväkeä kuin heidän osuutensa oli viinanvalmistuksessa ja -myynnissä. Viinanpolttoon tai -myyntiin rengeillä ei ymmärrettävästi ollut helposti mahdollisuuksia; silti he aiheuttivat peräti kolmanneksen sakkoihin päätyneestä häiriötä tuottaneesta juopottelusta. Tulokset eroavat selvästi Kustaa H. J. Vilkunan kokoamasta tuomiokirja-aineistosta: 1700-luvulla selvästi suurin maaseudulla sakotettujen ryhmä olivat Vilkunan mukaan talollismiehet; renkien osuus oli vähäinen.¹⁹⁹ Myös Ylikankaan mukaan 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella juopumuksesta sakotetuista valtaosa oli talollisia.²⁰⁰ 1860- ja 1870-luvulla joko juopumuksen kontrolli tai juopottelijaryhmät siis näyttäisivät muuttuneen aikaisemmasta; etualalle nousivat entistä enemmän maaseudun palkolliset. Muutenkin vaikuttaa siltä, että vaikka juopottelu ja holtiton käytös olivat julkisessa keskustelussa voimakkaana pontimena vuoden 1865 asetusta säädettyä, juopottelun kitkeminen ei ollut ainakaan tutkimuskäräjäkunnassa samanlaisen kontrollikampanjan kohteena kuin paloviinanvalmistus ja -myynti. Tämä käy ilmi myös tarkasteltaessa sitä, missä yhteydessä sakkoihin päätyneet juopumus oli ilmennyt. 89:stä sakotetusta 55:n kohdalla (61,8 %) juopumus tuli ilmi väkivaltatapauksen käsittelyn yhteydessä. Heitä ei siis ollut haastettu käräjille juopumuksesta, vaan tappeluista, pahoinpitelyistä, muutama jopa taposta tai kuolemantuottamuksesta, ja näiden tapausten selvittämisen yhteydessä kävi ilmi heidän juopuneisuutensa väkivallanteon tekohetkellä. Lisäksi neljän henkilön juopumus (4,5 %) kävi ilmi käsiteltäessä ilkivaltatapauksia kuten ikkunoiden särkemisiä. 13 sakotettua (14,6 %) oli jäänyt kiinni juopumuksesta käräjäpaikalla ja kahdeksan (8,9 %) jumalanpalveluksen aikaan. Kolme sakotettiin juopumuksesta yleisellä tiellä ja kaksi miestä oli tavattu juopuneina häätilaisuudesta. Lisäksi kaksi oli ollut kodissaan vahvassa humalatilassa ja yksi torppari joutui sakotetuksi oltuaan juopuneena pappilan pihassa. Myös eräs renki sai sakon juopumuksesta ja vapaamaanantain vietosta isäntänsä ilmiäntamana, ilman että hän olisi syyllistynyt vakavampiin rikoksiin²⁰¹.

Juopumustapauksista selvä vähemmistö oli nimismiesten kontrollin seurauksena ilmitulleita. Käräjäpaikalla havaitut juopuneet joutuivat sakotetuiksi lainvalvojien toimesta, ja vuonna 1864 kaksi talollismiestä jäi eri kerroilla nimismiesten haaviin lainvalvojien vieraillessa

---

¹⁹⁹ VILKUNA KHJ 1995, s. 271-273, 281.

²⁰⁰ YLIKANGAS 1976, s. 184-185.

²⁰¹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1864 § 450, C1a3.

heidän kodeissaan²⁰². Vastaavia juopumusepäilyjähän oli myös aikaisemmin käsitellyissä ylimääräisten nimismiesten ratsioissa tapahtuneiden välikohtausten yhteydessä, mutta näissä tapauksissa vastaajien juopumukset jäivät lopulta toteennäyttämättä (ks. s. 61-62). Nimismiehen yleisellä tiellä kiinniottamasta juopuneesta käy esimerkkinä jo mainittu itsellisen tytär Maria Häjy. Samoilla vuoden 1869 syyskäräjillä tuomittiin samanlaisesta juopuneena yleisellä tiellä meluamisesta myös renki Iisakki Mäenpää Kirkonkylästä. Hänen epäsovivan käytöksensä silminnäkijöinä olivat olleet hovioikeuden auskultantti Karl Johan Hjelt ja inspehtori, entinen kruununnimismies Otto Reinius. Todistajien mukaan vastaaja oli sunnuntaina 25. heinäkuuta 1869 ajanut heidän nähtensä hevostäpällä Lauroselan talon ohi kovaan ääneen huutaen ja meluten. Todistajat olivat melko varmoja, että vastaaja oli ollut tuolloin väkijuomien vaikutuksen alaisena. Sakkoja tuli ensikertaisesta juopumuksesta, meluamisesta yleisellä tiellä ja sapattirikoksesta.²⁰³ Tässä tapauksessa siis juopunut oli ilmeisesti tullut häirinneeksi herrojen pyhäpäivän viettoa. Poikkeuksellisimmat nimismiehen sakottamat juopuneet olivat kaksi tapausta vuodelta 1872, jolloin juopumukset olivat tulleet havaituksi häissä. Talollinen Jaakko Pietilä ja torppari Juho Matalamäki olivat eri kerroilla ja sattumalta joutuneet nimismiehen haaviin häätilaisuuksissa, joissa luultavasti yleensä lähes kaikki ainakin miespuoliset henkilöt olivat enemmän tai vähemmän juopuneita.²⁰⁴ Nimismiesten lisäksi toinen juopumuksia kontrolloiva taho olivat kirkonpalvelijat. Sakotukset jumalanpalveluksessa juopuneena olemisista jäivät kuitenkin yhteensä kahdeksaan. Lisäksi torppari Juho Koivuluoma Kirkonkylästä sai sakot, kun kirkkoherra Forsman ilmiantoi tämän olleen juopuneena pappilan pihassa. Mistään muusta Koivuluomaa ei syytetty.²⁰⁵

Kaikenkaikkiaan edellä käsiteltyjen tapausten perusteella välittyy kuva, että juopumusta ei valvottu läheskään siinä mitassa kuin itse juopumuksen aiheuttajaa paloviinaa. Juopumustapauksista saa satunnaisen vaikutelman, ja suurin osa juopumuksista oli kärjäkäsitelyssä sivuroolissa vakavampien rikosten ohessa. Merkittävä osa alueen väestöstä oli luultavasti aika ajoin juovuksissa, mutta pääasiassa vain räikeät ylilyönnit tulivat käräjille,

---

²⁰² VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1864 § 470, C1a3; syyskäräjät 1864 § 341, C1a4.

²⁰³ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1869 § 164, C1a14.

²⁰⁴ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1872 § 39, 44, C1a20.

²⁰⁵ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., talvikäräjät 1868 § 317, C1a11.

ja nämäkin varmasti osin sattuman kautta. Päälinjana kuitenkin oli, että sosiaalisesti ylempiarvoinen ilmianto juopumuksesta alempana. Nimismiehet ja kirkonpalvelijat olivat luonnollisesti henkilöitä, joille juopumuksen näyttäminen oli riskialtista, mutta myös hovioikeuden auskultantti katsoi pahalla rengin juopunutta meluamista. Samoin eräässä tapauksessa isäntä ilmianto renkinsä. Tällöin kyseessä oli selvästi kurinpitopyrkimys, joka ei ilmeisesti ollut normaalin auktoriteettiaseman käyttämisen kautta onnistunut. Ellei renki olisi pitänyt luvatonta vapaamaanantaina, olisi asiaa tuskin tuotu käräjille. Myös väkivaltatapauksen kautta välittyä kuva levottomuudesta, jossa ylitettiin hierarkkisen maalaisyhteisön totuttuja rajoja. Häät olivat monen juopuneen tekemän väkivallanteon näyttämönä, mutta vain kahta miestä rangaistiin häissä juopuneena olosta, ilman että he olivat tehneet sen vakavampaa. Ehkä oikeaan osuva onkin Liisa Ruismäen Kauhajoen historiassa nimismies af Enehjelmin edesottamuksista kirjaama lausuma, jonka mukaan hän antoi ihmisten kyllä vaikkapa häissä ryypätä miten halusivat, mutta tappelut hän oli ankarasti kieltänyt. Ilmeisesti perimätietoon pohjaavan lausunnon mukaan perusteena af Enehjelmin linjaukselle oli se, että hänellä oli itselläänkin tapana tilaisuuksissa ryypiskellä.²⁰⁶ Huomion arvoista juopumustapauksissa on myös se, että yhtään henkilöä ei tutkimusjakson aikana sakotettu salakapakassa juopuneena olemisesta.

Viinansaannin vaikeutuessa vuoden 1866 jälkeen sen tilalle alkoholijuomaksi alkoi ilmeisesti enenevästi tulla olut. Kotivalmisteisen oluen tai sahdin valmistuksesta ja sen mahdollisesta lisääntymisestä ei ole saatavilla juurikaan tietoa. Joka tapauksessa se luokiteltiin vapaasti valmistettavaksi kotitaloustuotteeksi. Tehdasoluesta sen sijaan lähteissä on mainintoja. Kuten todettua, yleensä salakapakoinnissa oli kyse paloviinan ja joskus myös rommin myynnistä; oluesta ei näiden tapausten yhteydessä ollut mainintoja. Tehdasoluen myyntiin olivat oikeutettuja maakauppiaat, ja lisäksi oluttehtaiden yhteydessä myynti oli sallittua. Ylimääräisiä lupia täytyi erikseen anoa. Tehtaita oli kärjäkunnan alueella kaksi: entisen nimismiehen Otto Reiniuksen Seppälän tehdas Ilmajoella ja ruukinpatruuna Gustaf Wasastjernan omistama Östermyran olutpanimo Seinäjoella²⁰⁷. Kauhajoen kuntakokouksessa käsiteltiin lokakuussa 1869 kristiinankaupunkilaisten oluttehtailijoiden P. H. Bågen ja Friedrich Grutmacherin lupa-anomusta oluenmyyntipaikan perustamiseksi Anin torppaan. Kokouksen perustelut luvan eväämiselle olivat hyvin samansuuntaiset kuin

---

²⁰⁶ RUISMÄKI 1987, s. 545.

²⁰⁷ ALANEN 1970, s. 256.

viinanmyyntipaikkojen kohdalla: *“koska nimitetty Anin torppa on ainoastaan 57 syltä kirkon aidasta ja siitä oluen myymisestä on jo tähänki asti, kun he siinä ilman luvata ovat myyneet sitä, seurannut pahaa, sopimatonta ja rietasta menoa, joka on kuulunut kirkkoonki jumalanpalveluksen alla, niin ei kunta millään ehdolla tainnut luvata”*. Samassa kokouksessa päiviteltiin vielä lisää kyseisessä Bågen omistamassa torpassa ilmennyttä olutkapakointia, jossa oli kokouksen mukaan eletty *“hyvin rivosti; kiljuttu, karjuttu, kirottu ja tapeltu”*. Myöhemmin seurakunta osti torpan itselleen, mutta taistelu oluenmyyntipaikoista jatkui samojen tehtailijoiden kanssa uusissa paikoissa.²⁰⁸

Ilmajoella oltiin oluen suhteen selvästi suvaitsevaisempia. Ainoa maininta aiheesta kuntakokouksessa oli vuonna 1871: *“Seppälän oluttehtaan isäntä ilmoitti aikovansa asettaa oluen myymäpaikkoja tähän seurakuntaan; josta kuntalaiset nyt ainoastaan edustivat ittellensä oikeutta saada siitä liikkeestä lisätä isännän veroäyriä.”*²⁰⁹ Reiniuksen oluttehtailu ja tuotteiden myynti siis hyväksyttiin Ilmajoella. Toisin oli Jalasjärvellä, johon Reinius samalla tavoin oli hakenut myyntipaikan perustamislupaa. Hän oli valittanut luvan eväämisestä kuvernöörille, ja asian tullessa uudelleen kuntakokouksen käsiteltäväksi olivat ylöskirjaukset varsin maalailevia: *“kunnan ensimmäinen lause oli yhteisesti seuraava: vastaan, vastaan me sanomme niin paljon kuin mahdollista on, ja ottakaa meidän pyyntömme tarkasti protokollaan ja pyytäkää meidän kaikkien puolesta että Herran Kuvernöörin vaikutuksen kautta tämänkaltainen kapakkapaikka meidän langenneessa seurakunnassamme estettäisiin...”* Kirjaus jatkui pitkänä ja hartaana. Viinan- ja oluenmyyntiä oli luvattomanakin kokouksen mukaan jo riittävästi, ja *“hyvin usiasti nähdään sillä tienoolla maantiellä siirolla silmin ja kallella korvin miehiä koittaavan ja roittaavan että pää pyrkii kolmanneksi jalaaksi, jotta siviämmät ihmiset suurella kauhistuksella kulkee heidän sivuttensa, jopa muutamia peljättääkin pääseekö rauhassa näiden reuhaajain sivutte ... Armollisen esivallan toimenpiteen kautta on saatu vähän vähemmäksi hävitetyksi noi viinan salamyyntipaikat, ehkä ei aivan tyysikka niin on se jo meidän kunnallemme suuri ylistys, mutta jos tällöinen oluenmyyntipaikka nyt sen siaan asetettaisiin niin meidän kuntamme vajoaa aina syvempään ja syvempään raakuuteen.”*²¹⁰

---

²⁰⁸ KKA, Kauhajoen kuntakokouksen pk 25.10.1869 § 2, 3; RUISMÄKI 1987, s. 506.

²⁰⁹ IKA, Ilmajoen kuntakokouksen pk 27.2.1871 § 3.

²¹⁰ JKA, Jalasjärven kuntakokouksen pk 21.7.1872 § 1.

Käräjillä käsiteltiin tutkimusjakson aikana ainoastaan yhtä luvattoman olutkapakan tapausta. Kyseessä oli torppari Sameli Valkaman yhdessä vaimonsa Hedvigin kanssa kodissaan Kurikankylässä harjoittama toiminta. Myyty olut oli ollut Kristiinankaupungissa sijainneen Toivo -oluttehtaan tuotantoa, jossa Valkama oli osakkaana. Nimismies Jernbergin suorittama ratsia oli loukannut Valkamaa syvästi, hänen mielestään nimismies oli toiminut liian kovakouraisesti ja epäoikeudenmukaisesti. Valkama ei itse saapunut oikeuden istuntoon, vaan hän oli laatinut esitettäväksi katkeran kirjeen. Siinä hän kyllä myönsi luvattoman myynnin, mutta haastoi Jernbergin samalla vastaamaan järeistä toimistaan. Kirjeen mukaan Jernberg oli tunkeutunut torppaan väkivalloin ja hakannut Valkamaa kasakanpiiskalla, niin että toinen silmä oli vaurioitunut. Kirjeen mukaan kyseisen kohtelun takia pariskunta myös muutti pois paikkakunnalta. Jernberg puolustautui syytettä vastaan sanomalla, että hänen oli ollut pakko murtautua väkivalloin lukittuun olutkapakkaan, ja piiskankäyttö oli ollut välttämätöntä kurin ylläpitämiseksi. Torpassa oli ollut tuolloin oluen nautiskelijoita, joita oli haastettu asiassa todistajiksi. Nämä myönsivät olutkapakassa tuolloin olleensa, mutta Jernbergin piiskaniskuista ei kukaan ollut kertomansa mukaan tietoinen. Nimismiehen todettiin toimineen virkansa edellyttämällä tavalla ja kanne katsottiin aiheettomaksi. Sen sijaan pariskunta langetettiin luvattomasta käupankäynnistä kumpikin 60 markan ja lisäksi myynnistä pyhäpäivinä 19 markan 20 pennin sapattirikossakkoihin.²¹¹

Tutkimusjakson loppupuolella siis mitä ilmeisimmin laajeneva oluenmyynti alkoi aiheuttaa päänvaivaa niin kuntien päättäjille kuin nimismiehillekin. Kotitarvepolton lakkauttamisen yhtenä tarkoituksena oli ollut kansan opettaminen juomaan väkevän viinan sijasta mietoja juomia, mutta nyt myös olut havaittiin ainakin Jalasjärven ja Kauhajoen kuntakokousten osanottajien toimesta paheksuttavaksi juomaksi. Kuntakokousten kannanotot olivat siis todella muuttuneet alkoholikielteisiksi. Kotitarvepolton lakkauttamisen jälkeen paloviinantuotanto ja -jakelu siirtyi pääosin kaupunkien porvarien ja osin aatelisten haltuun, ja samojen tahojen omistuksessa olivat jo vanhastaan oluttehtaat²¹². Tutkimusalueella oluen tuottajina ja jakelijoina toimivat entinen kruununnimismies ja suurtilallinen Reinius sekä monen eri alan liiketoimintaa harjoittanut aatelisherra Wasastjerna. Tilanteen muutosta korostavana seikkana mainittakoon vielä, että Seinäjoella vanhastaan Joupin talon hoidossa ollut kestikievaritoiminta siirtyi vuonna 1866 samaisen Wasastjernan hoitoon hänen

---

²¹¹ VMA, Ilmajoen tuomiok. ark., syyskäräjät 1871 § 248, C1a18.

²¹² TUOMINEN 1950, s. 160-163.

omistamaansa Nygårdin taloon²¹³. Wasastjernalla oli muutenkin pienen yhteisön elämänmenossa vankka vaikutusvalta, hänestä esimerkiksi tuli vuonna 1868 itsenäisen kunnallishallinnon perustamisen myötä Seinäjoen kuntakokouksen ensimmäinen puheenjohtaja. Sama aatelismies, joka omisti myös osia lähes puolesta seurakunnan alueella olevista verotaloista²¹⁴, hallitsi vuodesta 1866 alkaen kylän kaikkea laillista alkoholintuotantoa ja -myyntiä. Kuvaava olikin käräjätapaus vuoden 1866 talvikäräjiltä, jossa talollisen poikia Juho ja Jaakko Alamarttilaa, renkiä Matti Puskaa sekä itsellismiestä Iisakki Saarikoskea syytettiin muiden varkauksien ohella murtautumisesta Wasastjernan makasiiniin. Saaliikseen he olivat syytteen mukaan saaneet peräti 222 kannua paloviinaa. Vastajaat olivat monen todistajan nähden remmastaneet juopuneina kylällä, ja joillekin he olivat vieläpä rehvastelleet varkaudellaan. Joka tapauksessa Wasastjernalla oli ollut varsin suuri viina-arsenaali ajankohtana, jolloin kotitarvepolton lakkauttava asetus oli astumassa voimaan ja viinantuotanto maaseudulla kokonaan loppumassa. Täältäkin kannalta katsoen näytti siis vahvasti siltä, että vuoden 1865 asetuksen myötä oikeuksiensa menettäjiä todella olivat talonpojat; maaseudun säätyläisiä muutokset eivät samalla tavalla koskettaneet. Pikemminkin muutos antoi heille hyvän mahdollisuuden tuottoisaan liiketoimintaan.

Kenties kuntakokousten jyrkkä linja myös olutta kohtaan johtui juuri talollisten havainnosta, että kontrolli niin alkoholijuomien valmistuksen, myynnin kuin juomisenkin suhteen oli luisunut heidän käsistään. Agraarista alkoholikulttuuria valottavassa artikkelissaan Satu Apo kirjoittaa juuri talollismiesten viinavallasta suhteessa isännöimänsä talon väkeen. Apon käyttämien etnografisten kuvausten mukaan talon isäntä toimi kotitarvepolton aikaan sekä viinan valmistajana että sen annostelijana talonsa väelle. Tällä tavoin isäntä saattoi kontrolloida niin perheensä kuin palkollistensa juomista.²¹⁵ Uuden tilanteen myötä ei isäntä kyennyt enää samalla tavoin valvomaan työväkensä alkoholinkäyttöä, ja täten kuntakokousten kautta alkoholin saatavuutta rajoittamalla talolliset olisivat pyrkineet saamaan tilanteen uudelleen hallintaansa²¹⁶. Ainakin väkivaltarikollisuuden ja muun levottomuuden vaivaamalla

---

²¹³ IKA, Ilmajoen pitäjänkokouksen pk 23.4.1866 § 1.

²¹⁴ ALANEN 1970, s. 336-338.

²¹⁵ Apon esimerkit ovat Kaakkois-Suomesta, mutta ne lienevät käypiä myös läntisempään osaan maata, APO 1995, s. 394-395.

²¹⁶ Tästäsuuntaista selitystä asennoitumisen muuttumiseen on esittänyt Matti Peltonen, ks. PELTONEN 1997, s. 54-56.

Etelä-Pohjanmaalla palkollisten ja nuorison tottelemattomuus oli kuitenkin ollut yleistä jo aikaisemmin, ja mitä ilmeisimmin myös valta alkoholinkäytön suhteen oli lipsunut talollisten otteesta jo kauan ennen kotitarvepolton lakkauttamista.²¹⁷ Tästäkin näkökulmasta asiaa tarkastellen on mahdollisuus kallistua päätelmään, että kantansa tiukan alkoholikielteiseksi muuttanut ryhmä oli se talollisten ryhmä, jotka kirkonpalvelijoiden ja seudun säätyläisten kanssa kuntien hallintoa olivat hoitamassa. He olivat paikallisia vallanpitäjiä, ja heidän mielestään ainoana lääkkeenä vallitsevaan tapainturmelukseen oli normien ja kontrollin tiukentaminen. 1870-luvulla Suomessa orastamaan alkanut ja 1880-luvulla varsinaisesti järjestäytynyt raittiusliike on myös oma mielenkiintoinen lukunsa alkoholiin liittyvissä vaiheissa. Alkuvaiheessahan liike nimenomaan sai merkittävän ydinjoukon kaupunkien kannattajakunnastaan käsityöläisten lisäksi maaseudulta kaupunkeihin muuttaneen työväen parista.²¹⁸ Alkoholinkulutus alkoi kotitarvepolton lakkauttamisen jälkeen melko pian ja jyrkästi laskea, mikä on laitettava tiukan kontrollin ansioksi. Raittiusliikkeen myötä ihmiset kuitenkin kieltäytyivät alkoholista omaehtoisesti ideologisiin perusteisiin vedoten, joten tällöin tilanne oli tyystin toinen.

Vuoden 1865 asetus ei ollut ensimmäinen kerta, kun viinanpolttoa Suomessa rajoitettiin tai yritettiin kokonaan kieltää. Merkittävänä erona aikaisempiin lähinnä 1700-luvulla toteutettuihin hankkeisiin oli, että kotitarvepolto-oikeus ei enää palannut. Alkoholituotanto oli siirtynyt pysyvästi valvotuksi tehdastuotannoksi. Talonpoikaissäädyn alkuvaiheessa vuoden 1866 jälkeen esittämien kotitarvepolton palauttamista ajavien kannanottojen jälkeen keskustelu asiasta väheni, ja alkoholipolitiikassa keskityttiin valtiopäivilläkin muihin seikkoihin. Valtakunnallisesta näkökulmasta tarkasteltuna talonpoikaissäätö olisi siis melko pian taipunut oikeutensa menetykseen, eikä enää poltto-oikeutta olisi takaisin haikaillut. Paitsi että selityksenä voisi olla talollisten havainto alkoholiolojen parantumisesta kiellon seurauksena, voi selitystä hakea myös siitä, että muutaman vuoden kuluessa käyntiin päässyt tehdastuotanto osoittautui toimivaksi järjestelmäksi. Talonpoikaissäätö ei näin muiden säätyjen ollessa tehdastuotannon kannalla halunnut jatkuvasti vastaan hangoitella.²¹⁹ Syitä muuttuneeseen tilanteeseen voi etsiä kuitenkin muualtakin. 1870-luvulta alkaen perinnäinen maatalous joutui murrokseen. Vanhan maatalouden menetelmät alkoivat osoittautua

---

²¹⁷ Mm. YLIKANGAS 1976, s. 74-86; 1987, s. 683-687, 706-714.

²¹⁸ SULKUNEN 1986, s. 127-173, 205-206.

²¹⁹ TUOMINEN 1950, s. 112-131.

auttamattoman tehottomiksi, ja tuotantoa alettiin pyrkiä monin tavoin tehostamaan. Lihastyövoimaa korvaamaan tulivat vähitellen koneet, mikä vähensi työvoiman tarvetta maataloudessa. Muodostunutta maaseudun liikaväestöä alkoi 1870-luvulta lähtien enenevästi siirtyä kaupunkeihin vähitellen laajenevan teollisuuden palvelukseen. Samoin vanha omavaraistalous alkoi muuttua vaihdantataloudeksi. Kaikkea tarvittavaa ei enää valmistettu kotona. Eräs kotivalmistuksen sijasta muualta hankittava tuote oli viina.²²⁰ Muuttuvassa tilanteessa jatkui myös alkoholikielteen tendenssi, niin että 1870- ja 1880-lukujen mittaan suomalainen maaseutu kuivatettiin luvallisesta alkoholista lähes kokonaan.²²¹

---

²²⁰ Maatalouden murroksesta ks. JUTIKKALA 1958, s. 313-319; SOININEN 1975, s. 402-415.

²²¹ Ks. enemmän PELTONEN 1997, s. 45-60.

LÄHTEET

1. Arkistolähteet

Vaasan maakunta-arkisto (VMA):

Ilmajoen kihlakunnan kruununvoudin arkisto, kirjediaarit vv. 1862-1872, saapuneet kirjeet vv. 1862-1872. Aa 1, Ea 1-Ea5.

Ilmajoen piirin nimismiehen arkisto, kirjediaarit vv. 1868-1872, kirjekonseptit vv. 1867-1873, saapuneet kirjeet ja kiertokirjeet vv. 1863-1871. Aa 1, Da 1, Ea 1-Ea4.

Ilmajoen seurakunnan kirkonarkisto, pitäjänkokousten pöytäkirjat 1863-1867. II Ca, II Ea (käytetty VMA:ssa mikrofilmikopiota IK 424).

Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Ilmajoen, Kauhajoen ja Jalasjärven kärjäkunnan varsinaisasiain ja välikäräjien pöytäkirjat vv. 1863-1872. C1a1-C1a20, C1c1-C1c7.

Jalasjärven piirin nimismiehen arkisto, kirjediaarit vv. 1866-1872. Aa 1.

Korsholman eteläisen tuomiokunnan arkisto, Ilmajoen kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat v. 1863. C1c12.

Vaasan lääninkanslian arkisto, lääninkanslian ja sen I osaston kirjediaarit vv. 1865-1866, lääninkanslian ja sen I osaston kirjetoisteet vv. 1863-1873. Aaa 15-Aaa16, Daa 16-Daa26.

Ilmajoen kunnanarkisto (IKA):

Ilmajoen pitäjänkokousten ja kuntakokousten pöytäkirjat vv. 1863-1872.

Ilmajoen kunnallislautakunnan kokousten pöytäkirjat vv. 1867-1868, 1872.

Jalasjärven kunnanarkisto (JKA):

Jalasjärven kuntakokousten ja kunnallislautakunnan kokousten pöytäkirjat vv. 1867-1872.

Kauhajoen kunnanarkisto (KKA):

Kauhajoen kuntakokousten ja kunnallislautakunnan kokousten pöytäkirjat vv. 1868-1872.

Seinäjoen kaupunginarkisto (SKA):

Seinäjoen kunnallislautakunnan kokousten pöytäkirjat vv. 1868-1870.

2. Virallisjulkaisut

Samling af författningar 1859, 17. delen, Den 30 Maj, Hans Kejserslig Majestäts Nådiga Förordning, angående hvad i Finland iakttagas ifall vid tillverkning, upplag och försling af brännvin samt vid brännvins och andra starka dryckers försäljning; så ock om ansvar för fylleri och dryckenskap.

Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1865, nro 6, 2.3.1865, Keisarillisen Majesteetin Armollinen asetus paloviinan valmistuksesta, myymisestä, varustossapidosta ja kuljetuksesta Suomessa.

Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1867, nro 29, 18.11.1867, Keisarillisen Majesteetin Armollinen asetus, sisältävä eräitä muutoksia ja lisäyksiä armolliseen asetukseen 2 päivältä maaliskuuta 1865, paloviinan valmistuksesta, myymisestä, varustossapidosta ja kuljetuksesta Suomessa.

Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokous 1868, nro 4, 4.1.1868, Keisarillisen Majesteetin Armollinen asetus, sisältävä moniaita muutoksia ja lisäyksiä armolliseen asetukseen 2 päivältä maaliskuuta 1865, paloviinan valmistuksesta, myymisestä, varustossapidosta ja kuljetuksesta Suomessa.

Suomenmaan virallinen tilasto VI. Väkiluvun-tilastoa 1 (1865), 5 (1875) (SVT VI).

4. Kirjallisuus

ALANEN 1949, Alanen, Aulis J., Etelä-pohjanmaan historia IV.2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721-1809. Vaasa.

ALANEN 1953, Alanen, Aulis J., Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Tiennäyttäjänä maakunnalle maamiesseura-aikana. Vaasa.

ALANEN 1970, Alanen, Aulis J., Seinäjoen historia I. Vuoteen 1931 eli kunnan jakautumiseen kauppalaksi ja maalaiskunnaksi. Seinäjoki.

ALAPURO 1994, Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Porvoo.

APO 1991, Apo, Satu, Olut, viina ja myyttinen fantasia. Alkoholijuomien synty suomalaisen kansanperinteen mukaan. Teoksessa Kolme on Kovaa Sanaa - kirjoituksia kansanperinteestä (toim. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki). Jyväskylä.

APO 1994, Apo, Satu, Paheen pesäkkeet - kansanomaisia käsityksiä alkoholismista. Alkoholipolitiikka 59 (1994):5. Sama artikkeli Apon teoksessa Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Hämeenlinna 1995.

APO 1995, Apo, Satu, Viina, valta ja agraarinen perhe. Alkoholipolitiikka 60 (1995):6.

APO 1999, Apo, Satu, Alkoholit ja kulttuuriset tunteet. Teoksessa Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä (toim. Sari Näre). Hämeenlinna.

GINZBURG 1996, Ginzburg, Carlo, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista (suom. Aulikki Vuola; Esipuhe Matti Peltonen). Tampere.

HAAPALA 1989, Haapala, Pertti, Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Jyväskylä.

HEIKKINEN 1986, Heikkinen, Antero, Mittaammeko poikkeusyksilöillä? Teoksessa Historian päivät 1985 (toim. Rauno Endén). Historiallinen Arkisto 88. Vammala.

HEIKKINEN 1993, Heikkinen, Antero, Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki.

HEIKKINEN 1997, Heikkinen, Antero, Oikeusdraama yhteisön kasvopiirteiden tulkitsijana. Teoksessa Tie tulkintaan (toim. Anu Koskivirta). Juva.

HYTÖNEN 1905, Hytönen, Viljo, Suomen paloviinakysymys Aleksanteri I:sen aikana. Helsinki.

HYTÖNEN 1921, Hytönen, Viljo, Suomen kieltolakiliikkeen historia. Toinen uudistettu painos. Helsinki.

HYTÖNEN 1930, Hytönen, Viljo, Suomen raittiusliikkeen historia. Porvoo.

HÄKKINEN&IKONEN&PITKÄNEN&SOIKKANEN 1991, Häkkinen, Antti; Ikonen, Vappu; Pitkänen, Kari; Soikkanen, Hannu, Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Darmstadt.

HÄMÄLÄINEN 1999, Hämäläinen, Johanna, "Onpa sitä viinaa!" Kieltolaki paikallisena ilmiönä Viitasaaren pitäjässä vuosina 1919-1932. Suomen historian pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopistossa.

HÄMÄLÄINEN 2000, Hämäläinen, Johanna, Pirtukuninkaan viimeinen matka - Kieltolakirikollisuuden ulottuvuudet 1920-luvun Suomessa. Teoksessa Rikos historiassa (toim. Olli Matikainen). Jyväskylä 2000.

JUTIKKALA 1958, Jutikkala, Eino, Suomen talonpojan historia. 2. uudistettu ja lisätty painos. Helsinki.

KALLENAUTIO 1979, Kallenautio, Jorma, Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana. Jyväskylä 1979.

KALLIO 1982, Kallio, Reino, Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto. Tutkimus vuoden 1742 kyläjärjestysohjeen toteuttamisesta. Studia historica Jyväskyläensia

23. Jyväskylä.

KALLIOINEN 1997, Kallioinen, Mika, Onko makrohistoriaa olemassa? Historiallinen Aikakauskirja 1997:1.

KUUSANMÄKI 1994, Kuusanmäki, Jussi, Kunnalliset asiakirjat. Teoksessa Suomen historian asiakirjalähteet (toim. Eljas Orrman ja Elisa Pispala). Porvoo.

LEVI 1992, Levi, Giovanni, Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa (suom. Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti). Helsinki.

LIAKKA 1986, Liakka, Niilo, Ilmajoen pitäjä. Näköispainos. Vaasa.

MATIKAINEN 1995, Matikainen, Olli, Iskuin ja lyönnein. Väkivalta ja kärejät Käkisalmenlänissä 1618-1651. Suomen historian julkaisuja 22. Jyväskylä.

MATIKAINEN 2000, Matikainen, Olli, Rikos historiassa. Johdanto. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Jyväskylä.

MIELONEN 1973, Mielonen, Mikko, Suomen papisto ja alkoholikysymys 1859-1886. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 89. Vammala.

MÄNTYLÄ 1985, Mäntylä, Ilkka, Suomalaisen juoppouden juuret. Viinanpoltto vapaudenaikana. Pieksämäki.

MÄNTYLÄ 1995, Mäntylä, Ilkka, Suomalaisen juoppouden kasvu. Kustavilaisen kauden alkoholipolitiikka. Historiallisia tutkimuksia 192. Jyväskylä.

MÄNTYLÄ 1998, Mäntylä, Ilkka, Viinissä totuus. Viinin historia Suomessa. Keuruu.

NYGÅRD 1985, Nygård, Toivo, Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa. Studia Historica Jyväskyläensia 31. Jyväskylä.

ONNELA&ORRMAN 1994, Onnela, Samuli ja Orrman, Eljas, Lääninhallinnon ja muun

- valtionhallinnon arkistot. Teoksessa Suomen historian asiakirjalähteet (toim. Eljas Orrman ja Elisa Pispala). Porvoo.
- PELTONEN M 1987, Peltonen, Martti, Maalais kuntien uudistuva hallinto. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809-1917. Vaasa.
- PELTONEN 1988, Peltonen, Matti, Viinapäästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta. Helsinki.
- PELTONEN 1990, Peltonen, Matti, Alkoholitutkimus ja historia. Alkoholipolitiikka 55 (1990):2.
- PELTONEN 1992, Peltonen, Matti, Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere.
- PELTONEN 1997, Peltonen, Matti, Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakimentalitetti. Vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932. Hämeenlinna.
- PELTONEN 1999, Peltonen, Matti, Mikrohistoriasta. Tampere.
- PITKÄNEN 1995, Pitkänen, Timo, Tuomiokunnan asiakirja-aineisto. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina (toim. Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen). Jyväskylä.
- PÖYSÄ&RANNIKKO&RANNIKKO 1982, Pöysä, Toivo; Rannikko, Götha; Rannikko, Reima, Pontikka. Viisi vuosisataa suomalaista paloviinaperinnettä. Keuruu.
- RAKKOLAINEN 1996, Rakkolainen, Mari, Agraariajan rikollisuus ja rikollisuuden selitysmallit Euroopassa. Teoksessa Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin (toim. Sari Forsström). Helsinki.
- RANTA 1988, Ranta, Raimo, Talouselämä, asutus ja väestö Etelä-Pohjanmaalla 1809-1917. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia V. Vaasa.

RANTATUPA 1987, Rantatupa, Heikki, Pitäjän yhteisö ja pitäjänhallinto. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809-1917. Vaasa.

RINTA-TASSI 1980, Rinta-Tassi, Osmo, Kurikan historia I. Esihistoriasta Suomen sotaan. Vaasa.

RUISMÄKI 1987, Ruismäki, Liisa, Kauhajoen historia. Esihistoriasta vuoteen 1918. Jyväskylä.

SAARENHEIMO 1994, Saarenheimo, Juhani, Tuomioistuinten asiakirjat. Teoksessa Suomen historian asiakirjalähteet (toim. Eljas Orrman ja Elisa Pispala). Porvoo.

SCHIVELBUSCH 1986, Schivelbusch, Wolfgang, Nautintoaineiden kulttuurihistoria (suom. Raija Sironen). Keuruu.

SOIKKANEN 1966, Soikkanen, Hannu, Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki.

SOININEN 1974, Soininen, Arvo M, Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 96. Helsinki.

SULKUNEN 1986, Sulkunen, Irma, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Jyväskylä.

TUOMINEN 1928, Tuominen, Uuno, Viinankäyttö ja sen vastustaminen vapaudenajalla. Porvoo.

TUOMINEN 1950, Tuominen, Uuno, Suomen alkoholipolitiikka 1866-1886 I. Historiallisia tutkimuksia XXXIII, 1. Helsinki.

TUOMINEN 1953, Tuominen, Uuno, Raittiuden Ystävät 1853-1883. Vammala.

TUOMINEN 1979, Tuominen, Uuno, Suomen alkoholipolitiikka 1866-1886 II. Historiallisia tutkimuksia XXXIII, 2. Forssa.

TUOMINEN 1981, Tuominen, Uuno, Suomen alkoholipolitiikka vuosisadasta toiseen. Helsinki.

TURPEINEN 1975, Turpeinen, Oiva, Viinaan kuolleet vuosina 1802-1877. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste nro 90. Helsinki.

TURPEINEN 1986, Turpeinen, Oiva, Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866-1868. Historiallisia tutkimuksia 136. Jyväskylä.

VERKKO 1942, Verkko, Veli, Väkijuomalainsäädännön vaikutuksesta rikollisuuteen. Helsinki.

VERKKO 1949, Verkko, Veli, Lähimmäisen ja oma henki : sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta. Jyväskylä.

VILKUNA K 1950, Vilkuna, Kustaa, Herännäisyys sosiaalisena tekijänä. Teoksessa Kyrönmaa VII. Vanhaa ja uutta Lapuaa (toim. Aulis Ojajärvi). Vaasa.

VILKUNA K 1954, Vilkuna, Kustaa, Olut muinaissuomalaisessa yhteiskunnassa. Alkoholipolitiikka 19 (1954):2.

VILKUNA K 1964, Vilkuna, Kustaa, Suikiminen ja saaliin vaihtokauppa. Teoksessa Kalevalaseuran vuosikirja 44. Helsinki.

VILKUNA K 1983, Vilkuna, Kustaa, Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestitöitä. Toinen, uusittu painos. Keuruu.

VILKUNA KHJ 1995, Vilkuna, Kustaa H. J., Alkoholien nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500-1700-luvun Suomessa. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina (toim. Heikki Roiko-Jokela ja Timo Pitkänen). Jyväskylä.

VILKUNA KHJ 1996, Vilkuna, Kustaa H. J., Kansan arkea ja juhlaa. Teoksessa Historiaa tutkimaan (toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela). Jyväskylä.

VUORELA 1958, Vuorela, Toivo (toim.), Jalasjärven kirja. Kyrönmaa X. Helsinki.

YLIKANGAS 1973, Ylikangas, Heikki, Väkivallanaallon synty. Puukkojunkerikauden alku Etelä-Pohjanmaalla. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja nro 3. Helsinki.

YLIKANGAS 1974, Ylikangas, Heikki, Härmän häjyt ja Kauhavan herra. Kuvaus puukkojunkerareitten ja virkavallan välisestä yhteenotosta 1860-luvun lopulla. Keuruu.

YLIKANGAS 1976, Ylikangas, Heikki, Puukkojunkerareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825. Keuruu.

YLIKANGAS 1987, Ylikangas, Heikki, Rikollisuus Etelä-Pohjanmaalla autonomian aikana. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia VI. Vaasa.

YLIKANGAS 1984, Ylikangas, Heikki, Murtuva säätyvalta. Porvoo.

YLIKANGAS 1996, Ylikangas, Heikki, Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä. Jyväskylä.

LIIKTEET

TEKSTISSÄ ESIINTYVIÄ RAHOJA, MITTOJA JA PAINOJA

Rahayksiköt:

Venäjän rupla = 100 kopeekkaa = 4 Suomen markkaa

Suomen markka = 100 penniä = 1/4 ruplaa (vuodesta 1860)

Pituusmitat:

Peninkulma = 10,69 kilometriä

Virsta = 1067 metriä

Syli = 1,78 metriä

Tilavuusmitat:

Kannu = 2 tuoppia = 2,6 litraa

Tuoppi = 1,3 litraa

Painomitat:

Naula = 425 grammaa

LIITE 1: HEIKKI YLIKANKAAN LAATIMA TILASTO RIKOLLISUUDESTA
1840-LUVULLA JA 1870-LUVULLA

YLIKANGAS 1987, s. 663.

	Murhat tapot	Tappelut	Lapsen- murhat	Isen- murhat	Ryöstöt	Varkau- det	Salavuo- teus	Juop- pous	Lievät	Yhteensä Törkkäät	Kaikki
A. Vuosina 1846, 1848, 1849											
Etelä-	81	531	14	6	13	193	118	1270	3592	382	3974
Pohjanmaa	354	4128	209	109	68	2245	3508	5844	39576	3759	43335
Koko maa											
Etelä-											
Pohjanmaa	22,9	12,9	6,7	5,5	19,1	8,6	3,4	21,7	9,1	10,2	9,2
prosenttia koko maasta											
 Erotus väestö- osuuteen näh- den prosent- tiyksiköissä											
	+14,6	+4,6	-1,6	-2,8	+10,8	+0,3	-4,9	+13,4	+0,8	+1,9	+0,9
B. Vuosina 1875—1877											
Etelä-	81	422	11	—	8	196	113	235	3045	343	3387
Pohjanmaa	290	3629	310	47	77	1871	2113	1959	45569	3259	48828
Koko maa											
Etelä-											
Pohjanmaa	27,9	11,6	3,5	—	10,4	10,5	5,3	12,0	6,7	10,5	6,9
prosenttia koko maasta											
 Erotus väestö- osuuteen näh- den prosentti- yksiköissä											
	+16,1	-0,2	-8,3	-11,8	-1,4	-1,3	-6,5	+0,2	-5,1	-1,3	-4,9

Allioikeuksissa nostetut syytteet eräissä rikoslajeissa Etelä-Pohjanmaalla ja koko maassa ajanjaksolla 1846, 1848—1849 (A) ja 1875—1877 (B) prokuraattorin kertomusten tilastollitteen nojalla. Erotus väestöosuuteen nähden prosenttiyksiköissä.

LIITE 2: Paloviinasyytteiden alueellinen jakautuminen seurakunnittain ja vuosittain

1: Ilmajoki, 2: Kurikka, 3: Seinäjoki, 4: Peräseinäjoki, 5: Jalasjärvi, 6: Kauhajoki

	1	2	3	4	5	6	YHT	TOT
1863								
Valm	6	6	1	-	11	1	25	
Myynti	10	1	3	6	4	-	25	50
1864								
Valm	18	10	3	-	2	25	58	
Myynti	18	3	3	1	-	4	31	89
1865								
Valm	10	9	-	-	10	14	44	
Myynti	6	2	-	-	2	2	12	56
1866								
Valm	3	4	-	-	4	7	19	
Myynti	4	1	-	-	4	-	10	29
1867								
Valm	24	5	1	1	11	20	63	
Myynti	3	-	-	-	2	5	10	73
1868								
Valm	1	4	-	-	-	6	12	
Myynti	-	1	1	-	-	15	17	29
1869								
Valm	26	2	1	1	4	10	44	
Myynti	16	1	3	-	2	6	29	73
1870								
Valm	12	8	1	3	23	2	49	
Myynti	7	5	5	1	12	4	34	83
1871								
Valm	2	6	1	5	17	1	32	

	1	2	3	4	5	6	YHT	TOT
Myynti	12	7	3	6	18	13	59	91
1872								
Valm	4	1	-	-	1	-	6	
Myynti	10	8	4	6	5	1	34	40
ValmY	106	55	8	12	83	86	352	
MyyntY	86	29	22	21	49	50	261	
TOTAL	192	84	30	33	132	136	613	